

หลักกฎหมายอาญาที่ว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้
: ศึกษาผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมาย และแนวทางแก้ไข

THE STUDY OF THE IMPACT OF “IGNORANTIA JURIS NON EXCUSAT”
ON LAW ENFORCEMENT APPURATUS AND REMEDIES

สมคิด แก้วศักดิ์

นิติศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชากฎหมายอาญา

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

2551

© ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

หลักกฎหมายอาญาที่ว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้
: ศึกษาผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมาย และแนวทางแก้ไข

THE STUDY OF THE IMPACT OF “IGNORANTIA JURIS NON EXCUSAT”
ON LAW ENFORCEMENT APPURATUS AND REMEDIES

สมคิด แก้วศักดิ์

วิทยานิพนธ์นี้เสนอต่อมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชากฎหมายอาญา

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

2551

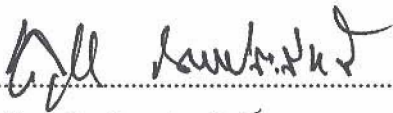
©ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

หลักกฎหมายอาญาที่ว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้
: ศึกษาผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมาย และแนวทางแก้ไข

สมคิด แก้วศักดิ์

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชากฎหมายอาญา
2551

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์สุชาติ ไตรประสิทธิ์)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์เดชา ศิริเจริญ)

.....กรรมการ
(อาจารย์กุลพล พลวัน)

©ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยลงได้ ผู้เขียนต้องขอขอบพระคุณกรรมการวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่ให้ข้อคิดเห็น คำแนะนำต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงสำหรับท่าน รศ.ดร. อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ, รศ. เดชา ศิริเจริญ และอาจารย์กุลพล พลวัน ที่กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาแก่ผู้เขียน ซึ่งท่านได้กรุณานำข้อคิดในการจัดทำวิทยานิพนธ์ให้กับผู้เขียน อีกทั้งผู้เขียนยังได้รับความกรุณาจากท่าน ผศ. มุรธา วัฒนะชีวะกุล และอาจารย์วรานนท์ ลีลาเวทพงษ์ อาจารย์ประจำสำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ที่คอยช่วยเหลือแนะนำ เอกสารวิชาการ หนังสือ ตำราต่าง ๆ ที่ใช้ในการค้นคว้าในการทำวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนจึงขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

นอกจากนี้ผู้เขียนต้องขอขอบพระคุณ พันตำรวจเอกโรจน์ ทองสัมฤทธิ์ พันตำรวจเอกสรักษ์ จุสณิท, พันตำรวจเอก ทศภูมิ เจริญพร ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรเทิง และพันตำรวจเอกศักย์ สุขเกษม ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ผู้บังคับบัญชาที่ระหว่างการศึกษาท่านได้คอยแนะนำ ให้กำลังใจ และให้โอกาสแก่ผู้เขียนด้วยดีตลอดมา พันตำรวจโท บุญมี เหลี่ยมมา, พันตำรวจโทขจร ปทุมทิพย์ศิริ และพันตำรวจตรีวินัย กิตติธีระวัฒน์ เพื่อนพนักงานสอบสวนด้วยกันคือระหว่างการศึกษาได้เสียสละสับเปลี่ยนพนักงานสอบสวนเวร ให้โอกาสให้ผู้เขียนได้ไปศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จได้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

นอกจากนี้ผู้เขียนต้องขอขอบคุณ คุณจันทน์ จันแปงเงิน ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลภูซาง ตำบลสบง อำเภอกุซาง จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นเพื่อนที่คอยห่วงใยด้านการศึกษาและให้แนวคิดกำลังใจแก่ผู้เขียนตั้งแต่สมัยเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเชียงแสนวิทยาคม ตลอดมา ถึงแม้ท่านมิได้ศึกษาวิชานิติศาสตร์มาก่อน แต่ท่านเป็นนักวิชาการด้านการศึกษาที่ให้ความช่วยเหลือในการเรียบเรียงถ้อยคำ พิสูจน์ตัวอักษร ตลอดจนข้อคิดต่างๆ ในการเขียนวิทยานิพนธ์ และขอขอบคุณ คุณประนอม แก้วศักดิ์ภรรยา คุณอานุภาพ แก้วศักดิ์ และเด็กหญิงชนิษฐา แก้วศักดิ์ บุตร ตลอดทั้งญาติพี่น้องทุกๆ ท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริม และให้กำลังใจผู้เขียนด้วยดีโดยตลอดเมื่อผู้เขียนท้อแท้จนสำเร็จการศึกษา ผู้เขียนขอสำนึกในพระคุณของท่านที่ได้กล่าวนามมาข้างต้นไว้ ณ ที่นี้ด้วย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หากปรากฏคุณค่าและประโยชน์ทางวิชาการอยู่บ้าง ผู้เขียนขอน้อมอุทิศคุณค่าเหล่านี้แด่สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ที่ได้เปิดโอกาสให้ผู้เขียนได้ศึกษาเล่าเรียน ตลอดทั้งคุณปู่ คุณตา คุณยาย ซึ่งได้ล่วงลับไปแล้ว เมื่อท่านทั้งสามยังมีชีวิตท่านได้คอยแนะนำให้ผู้เขียนหมั่นศึกษาหาความรู้ใส่ตัวเอง แต่ท่านไม่สามารถเห็นความสำเร็จของผู้เขียนในครั้งนี้ได้ และคุณ

ยายที่ยังมีชีวิตอยู่ การศึกษาเป็นการเสริมสร้างความรู้อันเป็นรากฐานสำคัญที่สุดสำหรับชีวิตของผู้เขียน
ส่วนความบกพร่องไม่สมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

สมคิด แก้วศักดิ์

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์

หลักกฎหมายอาญาที่ว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้
: ศึกษากระทบในการบังคับใช้กฎหมายและแนวทางแก้ไข

ชื่อผู้เขียน

พันตำรวจตรี สมคิด แก้วศักดิ์

หลักสูตร

นิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชากฎหมายอาญา)

คณะกรรมการที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร. อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ

ประธานกรรมการ

รองศาสตราจารย์ เฉลา ศิริเจริญ

กรรมการ

อาจารย์ กุลพล พลวัน

กรรมการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมาย และเพื่อเสนอแนะแนวทางแก้ไขผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมาย

ผลการศึกษาพบว่า ประเทศหรือสังคมย่อมมีผู้คนเป็นจำนวนมากที่อาศัยอยู่ร่วมกัน จึงต้องมี กฎ ระเบียบของสังคม เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในสังคมนั้น ๆ รัฐจึงจำเป็นต้องออกกฎหมายเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย กฎหมายอาญาซึ่งถือว่าเป็นระเบียบของสังคม ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายอาญาก็จะต้องมีความผิด ซึ่งความรับผิดชอบทางอาญาตามโครงสร้างของกฎหมายแล้ว ผู้กระทำความผิดจะต้องกระทำความผิดประกอบภายนอก, ภายในของความผิดนั้นๆ, การกระทำไม่มีกฎหมายยกเว้นความผิด และยกเว้นโทษ กฎหมายแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) Mala in se คือ กฎหมายที่เป็นความผิดในตัวเอง เช่น ฆ่าผู้อื่น, ลักทรัพย์, ทำร้ายร่างกายผู้อื่น เป็นต้น 2) Mala Prohibita คือ กฎหมายที่เป็นความผิดเพราะกฎหมายห้าม ซึ่งรัฐตรากฎหมายออกมาใช้บังคับเป็นจำนวนมาก เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม ทำให้ประชาชนไม่อาจรู้ได้ทั้งหมด เพราะขาดความรู้การศึกษาทั่วไป, ความไม่รู้หนังสือกับความไม่รู้กฎหมาย และการประชาสัมพันธ์กฎหมาย ประชาชนจะกล่าวอ้างความไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นความรับผิดชอบทางอาญาไม่ได้ แต่ประชาชนไม่

สามารถทราบหรือทราบแต่ก็ไม่สามารถรู้และเข้าใจกฎหมายได้ทั้งหมด เพราะประชาชนมิได้เป็นผู้
ออกกฎหมายหรือมีส่วนร่วมในการออกกฎหมายเป็นลักษณะบังคับให้ประชาชนต้องรู้กฎหมาย แต่
กฎหมายมีผลบังคับใช้กับประชาชน ประชาชนจึงรู้สึกเหมือนถูกบังคับ ขาดข้อโต้แย้งหรือขาดการ
มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในสังคม เมื่อไม่รู้และกระทำผิดไปจนสามารถแสดงพยาน
หลักฐานต่อศาล และศาลเชื่อว่าผู้กระทำผิดไม่รู้กฎหมาย แต่ก็ยังถูกลงโทษเพียงแต่โทษนั้นจะน้อย
กว่าที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น จึงเกิดผลกระทบต่อการใช้กฎหมาย ได้แก่ผลกระทบต่อรัฐใน
การรักษาความสงบเรียบร้อย ความมั่นคงของประเทศ ผลกระทบต่อประชาชนด้วยกันเอง เพราะ
อาจมีการละเมิดสิทธิเสรีภาพกันมากขึ้น อาจชักนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคม เป็นภาระแก่รัฐใน
การป้องกันอาชญากรรม การจัดหางบประมาณสำหรับบริหารกระบวนการยุติธรรม ผลกระทบ ต่อ
ผู้กระทำผิด ถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพระหว่างการดำเนินคดีเป็นต้น จึงได้เสนอแนะแนวทางแก้ไขเพื่อ
ลดความรุนแรงของกฎหมายที่ลงโทษผู้กระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมาย ดังนี้ 1) ศาลอาจใช้
ดุลพินิจรอการลงโทษผู้ไม่รู้กฎหมายได้ตามประมวลกฎหมายอาญา 2) หลีกเลี่ยงการนำตัวผู้กระทำ
ผิดไปลงโทษในชั้นศาล 3) นำวิธีการไกล่เกลี่ยเพื่อตกลงกันของผู้กระทำผิดที่ไม่รู้กฎหมายกับ
ผู้เสียหายในคดีอาญามาใช้ การทำให้ประชาชนรู้กฎหมายมากขึ้น เผยแพร่กฎหมายอย่างกว้างขวาง
ถ้าประชาชนรู้กฎหมายมากขึ้นก็จะเป็นผลดีต่อการบังคับใช้กฎหมาย

คำสำคัญ: หลักกฎหมายอาญา / การบังคับใช้กฎหมาย

Thesis Title	The Study of the Impact of “Ignorantia Juris Non Excusat” on Law Enforcement Apparatus and Remedies	
Author	Police Major Somkid Kaewsak	
Degree	Master of Law (Criminal Law)	
Supervisor Committee	Asst. Prof. Apiret Peysiri	Chairperson
	Asst. Prof. Daecha Siricharoen	Member
	Lecturer Kulpon Ponwan	Member

ABSTRACT

The thesis is aimed to study the effect of no law that unable to rule by law and suggest the methods to solve the effect of no laws that unable to rule by law.

The study has found the countries or societies would be composited from massive number of people living together. So every society need to have own law and regulation to keep its peace. Criminal is an order of societies. Person who breaks the criminal law will be guilty. According to admit one’s mistake of criminal laws there must be altogether both internal and external commit mistake of offender in particular mistake. The actions that no exempt mistake law and omit mistake. There are two kinds of law 1) Mala in se is the law that guilt by itself example kills others. robs. And injures. 2) Mala prohibita is the law that guilt because law is prohibita. Which government will promulgates much number of laws to keep the peace in society and citizen might not know all those laws due to lack of general knowledge, illiteracy, unknown laws, and publicize the law. Citizen will not be exempt from guilt of criminal law by claim that don’t know about the laws. But citizen will not able to know or understand all laws because the laws are not promulgated by citizen even involvement. This is imposed citizen to know about the

laws. The laws are existed to use citizen and citizen might they are imposed without argument or opinion involvement in society. Once citizen don't know and commit guilt and show the evidence to court that offender does not know the law and obtain the punishment less than laws that imposed. This is effect to rule by laws such as effect to the state in keep peace, stable of country, effect to among citizen due to there might be infringed more, lead to controversial and being burden for government to prevent the criminal and funding budget for justice process that effect to offender, restrict the offender's right and liberty during prosecution. This thesis is to suggest the methods to solve and reduce the seriousness of laws to punish the offender that don't know the law such as 1) Court might use the proper decision to exempt punishment for offender who doesn't know the law that according to criminal code 2) Avoid bringing offender to punish at court stage 3) To use compromise method in criminal case between offender who does not know the laws and wound. Encourage citizen to know law better by broadcast the laws. The offender who doesn't know the law should not deserve to obtain the punishment. If citizen know the laws better it will help in rule by law.

Keywords: criminal law / law enforcement

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ช
บทที่	
1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษาวิจัย	7
1.3 สมมติฐานของการศึกษาวิจัย	7
1.4 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	7
1.5 วิธีการศึกษาวิจัย	8
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา	8
2 การบังคับใช้กฎหมาย	9
2.1 โครงสร้างความคิดทางอาญา	9
2.2 รัฐจำเป็นต้องมีกฎหมาย	15
2.3 ทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎหมาย	16
2.4 ทุกคนจึงต้องรู้กฎหมายจะอ้างว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ และห้ามยกความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัว	19
2.5 ข้อยกเว้นให้อ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นแก้ตัวได้	26
2.6 หลักการในเรื่องควบคุมสังคม	31
2.7 การบังคับใช้กฎหมาย	41
2.8 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย	47

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3 การยอมรับความไม่รู้กฎหมาย	53
3.1 ความหมายของ “ความไม่รู้กฎหมาย”	53
3.2 การบังคับใช้กฎหมายกับผู้ไม่รู้กฎหมาย	55
3.3 สาเหตุที่บุคคลอาจไม่รู้กฎหมายได้	79
3.4 สาเหตุจากลักษณะกฎหมายที่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท	85
3.5 การใช้ดุลพินิจของศาลเพื่อกำหนดโทษผู้กระทำผิดโดยไม่รู้กฎหมาย	86
3.6 ผลกระทบของความไม่รู้กฎหมาย	92
4 ผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมาย	98
4.1 ความไม่รู้กฎหมายมีผลต่อการก่ออาชญากรรม	98
4.2 ความไม่รู้กฎหมายมีผลต่อการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อปราบปรามอาชญากรรม	100
4.3 การลดปัญหาการบังคับใช้กฎหมายอันเนื่องจากความไม่รู้กฎหมาย	102
5 บทสรุป และข้อเสนอแนะ	116
5.1 บทสรุป	116
5.2 ข้อเสนอแนะ	119
บรรณานุกรม	122
ประวัติผู้เขียน	127

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์จะเป็นสัตว์โลกที่ประเสริฐกว่าสัตว์อื่นๆ เพราะมีความคิด มีความรู้ความสามารถที่จะสร้างความเจริญ ความสะดวกสบายต่างๆ ให้แก่ตนเอง และสังคมแต่โดยสัญชาตญาณมนุษย์ไม่อาจอยู่โดดเดี่ยวตามลำพังได้ เนื่องจากในทางจิตวิทยา และสังคมวิทยานั้น มนุษย์มีแนวโน้มที่จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพราะหากอยู่คนเดียวตามลำพังจะรู้สึกว้าเหว่ ไม่มีความมั่นคง ไม่อาจต่อสู้กับภัยธรรมชาติ ภัยจากสัตว์อื่นๆ และภัยจากมนุษย์ด้วยกันเอง จึงต้องรวมกันเป็นหมู่เป็นกลุ่มในลักษณะต่างๆ ครั้นเมื่ออยู่รวมเป็นกลุ่มก้อนสังคม ความแตกต่างในความรู้สึกนึกคิด ย่อมทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมแสดงออกมาต่างกัน หากไม่มีการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ปล่อยให้กระทำตามความต้องการของแต่ละคนโดยมีเสรีภาพอย่างเต็มที่แล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งเกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในสังคม เสรีภาพ เช่น ถ้าเรายอมให้มนุษย์มีเสรีภาพอย่างเต็มที่โดยไม่จำกัดเลย มนุษย์ก็ย่อมที่จะกระทำการสิ่งใดๆ ได้ตามอำเภอใจ นึกจะรังแกใคร ฆ่าใครก็ทำได้ นึกชอบสิ่งใดก็หยิบฉวยเอาจากบุคคลอื่น ผู้ที่ถูกรังแกหรือเจ้าของที่ถูกหยิบฉวยเอาทรัพย์สินไปนั้น หรือญาติพี่น้องของผู้ที่ถูกฆ่าย่อมจะต้องเจ็บแค้น ดังนั้นในสังคมจึงต้องกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นเพื่อให้เป็นเกณฑ์กลางในการที่จะเป็นหลักให้ผู้ที่อยู่ในสังคมนั้นยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อมิให้เกิดการกระทบกระทั่งในระหว่างสมาชิกในสังคมนั้นจะได้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

เมื่อมนุษย์รวมตัวกันเป็นสังคม จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องมีเกณฑ์กลางที่เป็นหลักให้ผู้ที่อยู่ในสังคมนั้นยึดถือเป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ด้วยความสงบสุข ดังคำสุภาษิตละตินที่ว่า “ที่ใดมีสังคมที่นั่นมีกฎหมาย” (Ubi societas ibi jus)¹ เมื่อเป็นสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมขนาดเล็กหรือใหญ่ ย่อมต้องมีกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ควบคุมความประพฤติในสังคมนั้น เพื่อให้สมาชิกในสังคมนั้น เพื่อให้สมาชิกได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งนี้เพราะว่าเมื่อมนุษย์ต้อง

¹ ศรีราชา เจริญพาณิชย์, ระบบกฎหมายมนุษย์กับสังคม, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, 2538), 315 – 319.

อยู่รวมกัน ต่างก็มีความรู้สึกนึกคิด มีความต้องการ มีการกระทำหรือมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งกัน หากไม่มีกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับกำหนดไว้ในการควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคมแล้ว ย่อมเกิดความวุ่นวาย ความไม่สงบขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ในแต่ละสังคมจึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับในลักษณะที่แตกต่างกัน ในสมัยโบราณผู้ได้รับความเสียหาย เนื่องจากการกระทำอันมิชอบของผู้อื่นมีอำนาจที่จะทำการแก้แค้นโดยกระทำกับบุคคลผู้เป็นตัวก่อการอันมิชอบนั้น ได้รับความเสียหายทำนองเดียวเท่าเทียมกันกับที่ตนได้รับมาแล้ว เป็นการตอบแทน ซึ่งเรียกว่ากฎหมายตาลิโอ (Lex talionis)² อันเป็นกฎหมายบัญญัติถึงการแก้แค้นตอบแทนกันแบบ “ตา ต่ ตา ฟัน ต่ ฟัน” ในขั้นนี้จารีตประเพณีกำหนดความผิดต่างๆ ซึ่งผู้เสียหายมีอำนาจเข้าทำการแก้แค้นตอบแทนได้โดยไม่ต้องเกรงกลัวว่าจะได้รับการแก้แค้นจากการกระทำของผู้อื่น ผู้เสียหายซึ่งมีสิทธิทำการแก้แค้นนั้น อาจสละไม่ทำการแก้แค้นตามสิทธิที่ตนมีอยู่ก็ได้แต่เรียกเอาค่าเสียหายทดแทน ฉะนั้นค่าเสียหายจึงใช้แทนการแก้แค้นได้ ครั้งเมื่อรัฐมีความมั่นคงขึ้น จึงพยายามหาทางมิให้มีการแก้แค้นตอบแทนกัน อันเป็นเหตุให้สังคมได้รับความกระทบกระเทือน จึงมีข้อบังคับเกิดขึ้นให้บุคคลผู้ได้รับความเสียหายเลิกทำการตอบแทนแก้แค้น และมีการกำหนดจำนวนเงินค่าทำขวัญที่ผู้เสียหายจะต้องรับเอาสำหรับการทำความผิดเรื่องหนึ่งๆ ซึ่งเกิดขึ้นแน่นอน และผู้ซึ่งกระทำความผิดจะต้องถูกบังคับให้ต้องชำระตามจำนวนนั้น ลักษณะเช่นนี้มิใช่การลงโทษทางอาญา แต่เป็นการชดเชยค่าเสียหายกันทางแพ่ง ฉะนั้นในสังคมสมัยแรกๆ จึงยังไม่มีกฎหมายอาญามีแต่ละเมิด ซึ่งเป็นกฎหมายส่วนแพ่งก็บังคับให้ผู้กระทำละเมิดต้องชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้ถูกทำละเมิด เมื่อรัฐมีความมั่นคงเพียงพอจึงได้วางกำหนดการลงโทษไม่แต่เพียงสำหรับการกระทำความผิดซึ่งมุ่งร้ายต่อรัฐ เช่น การกบฏ เท่านั้น แต่หากยังวางบทบัญญัติลงโทษสำหรับความผิดที่มุ่งต่อเอกชนด้วย เช่น การทำร้ายร่างกายผู้อื่น ฆ่าคน ลักทรัพย์ เป็นต้น ในยุคนี้เองที่กฎหมายอาญาได้เกิดขึ้น เป็นการควบคุมความประพฤติของบุคคลในสังคม เพราะสังคมของคนหมู่มากย่อมมี กฎ ระเบียบ เพื่อให้บุคคลในสังคมถือปฏิบัติไปในทางทิศทางเดียวกันมิให้มีการละเมิดสิทธิซึ่งกันและกันหากมีการละเมิดต่อกันก็จะต้องได้รับโทษตามกฎหมายนั้นๆ สำหรับประวัติศาสตร์กฎหมายอาญาของไทยตามหลักฐานเท่าที่ค้นพบมีแต่สมัยกรุงสุโขทัย กฎหมายอาญาของไทยแต่เดิมนั้นได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ส่วนใหญ่ของกฎหมายเราจึงอาศัยจากหลักในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของมโนสารจารย์กฎหมายอาญามีได้เป็นรูปประมวลกฎหมายอาญาอย่างปัจจุบัน แต่มีกฎหมายว่าด้วยความผิดเฉพาะเรื่อง เรียกว่า ลักษณะ เช่น ลักษณะทางอาญาหลวง ลักษณะทางอาญาราชภูร์ ลักษณะโจร ลักษณะขบถศึก ลักษณะวิวาท ลักษณะข่มขืนล่วงประเวณี ลักษณะหมิ่น

²มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, กฎหมายอาญา 1 : ภาคทฤษฎีทั่วไป, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2548), 9-11.

ประมาท ลักษณะข้อ เป็นต้น ต่อมารัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้มีการจัดทำกฎหมายอาญาในรูปประมวลกฎหมายขึ้น คือรวบรวมบทบัญญัติเรื่องเดียวกันที่กระจัดกระจายกันอยู่เอามาปรับปรุงให้เป็นหมวดหมู่ วางหลักเกณฑ์ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และมีข้อความเท่าถึงกันและกัน จัดทำเสร็จและออกประกาศใช้เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2451 เรียกว่า กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 นับได้ว่าเป็นประมวลกฎหมายอาญฉบับแรกของไทย หลังจากได้มีประมวลกฎหมายอาญาแล้ว ต่อมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมหลายต่อหลายครั้ง จนถึง พ.ศ.2500 ได้ถูกยกเลิกไป และประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญฉบับปัจจุบันแทน ความผิดในประมวลกฎหมายอาญาเป็นแต่เพียงส่วนหนึ่งของความผิดอาญาเท่านั้นยังมีความผิดอาญาพระราชบัญญัติต่างๆอีกมากมาย เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้, พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ เป็นต้น แต่ความผิดตามประมวลกฎหมายอาญานั้น เป็นความผิดที่มีลักษณะทั่วไปคือ เป็นความผิดที่สามัญชนย่อมกระทำอยู่เป็นปกติ เช่นความผิดฐานฆ่าคนตาย ทำร้ายร่างกาย ลักทรัพย์ เป็นต้น ส่วนความผิดตามพระราชบัญญัติอื่นเป็นความผิดเฉพาะเรื่องนั้นๆเช่น ความผิดตามพระราชบัญญัติป่าไม้ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับป่าไม้ ว่าการกระทำเช่นไรเป็นความผิด และมีโทษเท่าใด³

แต่ในสังคมดั้งเดิมนั้น กฎหมายกับศีลธรรมเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก สิ่งใดผิดกฎหมายก็คือผิดศีลธรรม ถ้าการกระทำใดฝ่าฝืนต่อกฎศีลธรรม การกระทำนั้นจะผิดกฎหมายด้วย เช่น ฆ่าคน ลักทรัพย์ ข่มขืน ดูหมิ่น วางเพลิง⁴ และประกอบกับประชากรมีจำนวนน้อย ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีต่างๆยังมีไม่มาก ประชากรส่วนมากจะนับถือ ผู้นำทางศาสนาและกฎเกณฑ์ธรรมชาติต่างๆ ซึ่งกฎเกณฑ์ธรรมชาตินั้นประชากรทั่วไปย่อมรู้อยู่แล้ว เนื่องจากกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์ธรรมชาติต่างๆก็เปรียบเสมือนกฎหมายซึ่งได้ถือปฏิบัติกันตลอดมา และผู้นำเหล่านั้นก็ได้ออกระเบียบ ข้อบังคับ และประกาศกฎหมายให้ประชากรถือปฏิบัติ และประชากรก็รับทราบโดยทั่วกัน ประกอบกับมีความนับถือผู้นำ ดังนั้นบุคคลจึงสามารถรู้โดยสามัญสำนึกว่า สิ่งใดไม่ควรกระทำ การอ้างความไม่รู้กฎหมายจึงไม่สามารถอ้างได้ เช่น การฆ่าคน, การลักทรัพย์, การข่มขืนกระทำชำเรา, การวางเพลิงเผาทรัพย์ผู้อื่น เป็นต้น

ดังนั้น สังคมในปัจจุบันจำเป็นต้องมีกฎหมายมากมาย เพื่อรองรับกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีความเจริญในด้านต่างๆมากขึ้น โดยเฉพาะความเจริญทางด้านเทคโนโลยี จำเป็นจะต้องออกกฎหมายเทคนิค(Technical law)หรือที่ทางทฤษฎีกฎหมายอาญาเรียกกันว่า Mala prohibita คือ

³มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, กฎหมายอาญา 1 : ภาคบทบัญญัติทั่วไป, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2548), 9 – 11.

⁴เรื่องเดียวกัน, 418.

เป็นความผิดที่กฎหมายบัญญัติห้าม ซึ่งกฎหมายประเภทนี้มีได้เกิดจากพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับความผิดทางศีลธรรม แต่เป็นเรื่องที่กำหนดขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง เหตุผลเฉพาะเรื่องซึ่งเป็นเหตุผลเทคนิคจึงมิใช่เรื่องที่ประชาชนจะสามารถรู้ได้ด้วยสามัญสำนึก ดังนั้นสังคมสมัยใหม่จึงถือว่าการไม่รู้กฎหมายควรถือเป็นข้อแก้ตัวได้ หากผู้กระทำให้ไปโดยไม่รู้ว่าสิ่งที่ทำไปโดยไม่รู้ว่าสิ่งที่ทำไปนั้นเป็นสิ่งที่ขัดต่อปทัสสถาน (Norm) ของสังคม และหากเป็นเช่นนั้นจริง ย่อมถือเป็นเหตุพิจารณาเกี่ยวกับการยกเว้นโทษ เพราะถือว่าขาดความชั่ว ความไม่รู้ทั้งหลายในที่นี้ อาจเป็นความไม่รู้กฎหมายหรือไม่รู้ข้อเท็จจริง แต่ถ้าเกิดกรณีว่า ถ้ามีคนตายและเป็นญาติของเขาซึ่งเขาไม่ทราบว่าเขาทำอย่างไรบ้างในทรัพย์สินผู้ตาย ดังนี้เรียกว่า เป็นความไม่รู้ข้อกฎหมาย ซึ่งไม่เป็นข้อแก้ตัวได้เลย โดยมีเหตุผลว่าหากยอมให้มีการแก้ตัวได้แล้ว เมื่อมีคดีขึ้นในศาลก็จำเป็นต้องสืบถึงความรู้และไม่รู้ข้อกฎหมาย ทางปฏัตินั้นการสืบให้สิ้นสงสัยเพื่อให้เชื่อทางใดไม่ได้แน่ชัดนัก กับทั้งจะต้องสืบถึงข้อที่เขาควรได้ทราบ หรือสถิติแห่งคนนั้น การพิจารณาคดีเรื่องหนึ่งจะยาวนานเกินสมควรเป็นการยุ่งยากแก่การพิจารณาคดี กฎหมายจึงวางหลักไม่ยอมให้สืบถึงข้อไม่รู้กฎหมายเสียทีเดียว

ในเชิงอรรถท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 209/129 มีคำอธิบายเกี่ยวกับในข้อนี้เป็นหลักว่า “...ในเรื่องเข้าใจผิดนั้นมิว่า จะยกการเข้าใจกฎหมายผิดมาแก้ตัวไม่ได้ ด้วยเหตุว่า ถ้ายอมให้แก้ตัวได้ด้วยข้อนี้แล้ว ผู้ทำผิดทุกคนคงร้องว่า ตนเข้าใจกฎหมายผิดไป หลุดโทษได้ทุกคนกฎหมายเป็นอันไม่ต้องมีกัน ต่างคนต่างทำอะไรได้ตามชอบใจ... จะยกการเข้าใจกฎหมายผิดมาแก้ตัวไม่ได้เป็นสุภาษิตกฎหมายโรมันมาแล้ว”

อย่างไรก็ตาม มีกรณีที่หากไม่ยอมรับฟังความไม่รู้กฎหมายแล้วก็อาจจะเป็นการไม่ยุติธรรมจนเกินไป มาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา จึงยอมให้มีการแก้ตัวได้บ้าง เมื่อพิจารณาสภาพแห่งความผิด หมายความว่า กรณีที่เป็นความผิดเพราะกฎหมายห้าม (Mala prohibita) มิใช่ความผิดในตัวเอง (Mala in se) พฤติการณ์ หมายถึง กรณีเฉพาะตัวผู้กระทำความผิด เช่น คนต่างด้าวเพิ่งเดินทางเข้ามาในประเทศ ผู้ที่อยู่ห่างไกลมากไม่สามารถทราบถึงกฎหมายที่ประกาศใช้ใหม่ เมื่อพิจารณาถึงสภาพความผิด และพฤติการณ์แล้ว ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐาน และเมื่อมีการแสดงพยานหลักฐานแล้ว ถ้าศาลเชื่อความไม่รู้กฎหมายศาลอาจลดโทษให้แก่ผู้กระทำความผิดก็ได้หรือไม่ลดโทษก็ได้ แต่ศาลจะไม่ลดโทษเลยไม่ได้

^๑แสวง บุญเฉลิมภาส, หลักกฎหมายอาญา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โครงการตำราและเอกสารคณະนิตศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), 96.

หลักกฎหมายอาญาของไทย มาตรา 64 ที่บัญญัติว่า “บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมาย เพื่อให้พ้นจากความรับผิดในทางอาญาไม่ได้ แต่ถ้าศาลเห็นว่าตามสภาพและพฤติการณ์ผู้กระทำความผิดอาจจะไม่รู้กฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้น เป็นความผิด ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐาน และศาลเชื่อว่า ผู้กระทำไม่รู้กฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้น ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้” จะเห็นได้ว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมาย เพื่อให้พ้นจากความรับผิดในทางอาญา ไม่ได้เป็นการบังคับให้ประชาชนต้องรู้กฎหมาย เมื่อประชาชนไม่รู้กฎหมายหรือรู้แต่ไม่ทราบว่าการกระทำดังกล่าวเป็นความผิดทางอาญา เมื่อถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุม และส่งตัวไปดำเนินคดีอาญา แต่ถ้าศาลเห็นว่า ตามสภาพและพฤติการณ์ผู้กระทำความผิดอาจจะไม่รู้กฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐานต่อศาล และศาลเชื่อว่า ผู้กระทำไม่รู้กฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้น ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้

จะเห็นได้ว่า แม้ผู้กระทำความผิดสามารถแสดงหลักฐานต่อศาลที่เขาสามารถพิสูจน์ตัวเองได้ว่า การที่เขาได้กระทำความผิดไปนั้น เพราะเขาไม่รู้ว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย และไม่ทราบกฎหมายได้บัญญัติการกระทำดังกล่าวผิดกฎหมาย แต่ศาลยังคงพิพากษาว่าการกระทำความผิดเป็นความผิดตามกฎหมาย ถึงแม้จะรับโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ตาม ยังต้องถูกลงโทษไม่ว่าจะเป็นโทษปรับหรือโทษจำคุกก็ตาม ซึ่งผลกระทบจากการบังคับใช้กฎหมายมาตรานี้ อาจจะทำให้บุคคลดังกล่าวมีประวัติการกระทำความผิดติดตัวไปตลอดชีวิต เป็นตราบาบ เป็นบุคคลขี้คุกขี้ตะราง และเมื่อศาลพิพากษาให้จำคุกก็จะต้องถูกจำคุกในเรือนจำ ซึ่งทางเรือนจำเองการปฏิบัติกับผู้กระทำความผิดที่มีลักษณะร้ายแรงกับผู้กระทำความผิดไม่ร้ายแรง หรือพลั้งพลาดก็ไม่แตกต่างกัน ทำให้ผู้กระทำความผิดไม่ร้ายแรงหรือพลั้งพลาดไม่มีสันดานเป็นผู้ร้าย มีโอกาสเข้าไปปะปนคบหาสมาคมกับผู้ต้องขังที่เชี่ยวชาญในการกระทำความผิด เกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดพฤติกรรมทางอาญา และทำให้รัฐเองต้องเสียงบประมาณ เสียบุคลากรในการกำกับควบคุมดูแล และไม่สามารถไปประกอบอาชีพทางราชการ หรือรัฐวิสาหกิจ หรือประกอบกิจการใดที่มีหลักเกณฑ์ว่าจะต้องไม่เป็นบุคคลเคยต้องหาคดีอาญามาก่อน จากอดีตที่ผ่านมาถึงแม้ว่าจะไม่มีหน่วยงานใดที่รับผิดชอบในการรวบรวมสถิติคดีอาญาที่ผู้กระทำความผิดโดยไม่รู้กฎหมายบัญญัติว่า การกระทำนั้นเป็นความผิดกฎหมายและมีโทษทางอาญาก็ตาม สำนักงานตำรวจแห่งชาติ โดยเฉพาะพนักงานสอบสวนในส่วนของการตรวจถือว่าเป็นองค์กรเบื้องต้นของกระบวนการยุติธรรม ซึ่งทำหน้าที่ใกล้ชิดกับประชาชนตลอดทั้งรวบรวมพยานหลักฐานต่างๆ เพื่อเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมแล้ว มีประชาชนจำนวนไม่น้อยที่ได้กระทำความผิดเพราะไม่ทราบว่ามีความผิดห้าม เช่น ความผิดตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ, พระราชบัญญัติป่าไม้, พระราชบัญญัติคุ้มครองสัตว์ป่า, ความผิดฐานค้ากำไรเกินควร, ความผิดเกี่ยวกับภาษีอากรต่างๆ ซึ่งบุคคลเหล่านั้นต้องถูกลงโทษ แม้กระทั่งจะกล่าวอ้างเพื่อ

ต่อสู้ในทางกฎหมายก็ยังไม่ทราบว่าจะกล่าวอ้างอย่างไร ขั้นตอนการต่อสู้ในทางศาลก็ยังไม่ทราบว่า จะดำเนินการตามขั้นตอนอย่างไร นอกจากนี้ยังสร้างความขัดแย้งระหว่างเจ้าพนักงานตำรวจซึ่งเป็น ผู้บังคับใช้กฎหมายกับผู้กระทำผิดกฎหมายซึ่งเป็นผู้ที่ไม่รู้กฎหมายนั้น ทำให้ประชาชนไม่เกิด ศรัทธาต่อกฎหมายและเจ้าพนักงานของรัฐได้ ซึ่งผลกระทบดังกล่าวยังไม่ได้มีการรวบรวมและ นำมาเชื่อมโยงให้เห็นถึงผลกระทบที่ชัดเจน และนำมาอธิบายว่าทำให้เกิดผลเสียต่อประชาชน อย่างไร

จากการศึกษาแนวทางแก้ไขเพื่อลดผลกระทบของปัญหานี้ พบว่า ขณะนี้ได้มีการเสนอ ร่างพระราชบัญญัติชะลอการฟ้อง ซึ่งอยู่ระหว่างการพิจารณาของคณะกรรมการกฤษฎีกาพระราช บัญญัติดังกล่าวใช้บังคับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน สามปี หรือปรับไม่เกินสองแสนบาท พนักงานอัยการพิจารณาให้มีการชะลอการฟ้อง ได้เมื่อมีเหตุ ดังนี้คือ ผู้ต้องหาไม่เคยได้รับการชะลอการฟ้อง กักขัง กักกัน หรือได้รับโทษจำคุก หรือรอการ ลงโทษ หรือรอการกำหนดโทษมาก่อน ผู้ต้องหารับสารภาพและร้องขอให้มีการชะลอการฟ้อง ก่อนที่พนักงานอัยการจะยื่นฟ้องคดีต่อศาล และผู้เสียหายทุกคนยินยอมให้มีการชะลอการฟ้อง อัน เป็นการบรรเทาผลกระทบที่เกิดจากการจำคุกเพื่อมิให้ผู้ที่ไม่มีความผิดใจเป็นคนชั่วมีมลทินติดตัว

การประกาศใช้กฎหมาย โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วถือว่าประชาชนทุกคน ต้องรับรู้กฎหมายจะอ้างว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการไม่เพียงพอ เนื่องจาก ประชาชนยังขาดการศึกษา ขาดความสนใจเป็นจำนวนมาก และมีฐานะยากจน ราชกิจจานุเบกษาจะ หาอ่านยังยาก บางหน่วยงานของรัฐยังไม่มีให้อ่าน หรือค้นคว้า เจ้าหน้าที่ของรัฐแม้กระทั่งนัก กฎหมายเองยังไม่เข้าใจในข้อกฎหมาย จึงต้องมีการตีความกฎหมายกันอยู่บ่อยครั้ง รัฐเองก็ไม่มี หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบโดยตรงในการเผยแพร่กฎหมายเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ ในข้อกฎหมายต่างๆ ถ้าหากประชาชนผู้กระทำความผิดดังกล่าวสามารถพิสูจน์ตัวเองได้ว่า ตนเอง ไม่รู้กฎหมาย หรือรู้แต่ไม่ทราบและไม่เข้าใจว่าการกระทำดังกล่าวเป็นความผิดกฎหมาย ก็ไม่ควรที่จะ ลงโทษควรใช้วิธีการอื่นแทนการลงโทษ เช่น ให้ทำประโยชน์แก่สังคม หรือเผยแพร่กฎหมายที่ ตนเองได้ประสบมาให้แก่ประชาชนเพื่อจะได้รู้ข้อกฎหมายนั้น หรือให้อ่านาพนักงานอัยการ เกี่ยวกับการชะลอการฟ้อง หรือเพื่อให้คดีจบสิ้นในชั้นพนักงานสอบสวน โดยเพิ่มอำนาจให้ พนักงานสอบสวนเกี่ยวกับอำนาจในการเปรียบเทียบความผิดที่มีอัตราโทษปรับมากขึ้น เพื่อให้คดี เสร็จสิ้นโดยเร็วและไม่ให้ผู้กระทำความผิดจะต้องมีตราบาปติดตัวไปตลอดชีวิต หากรัฐสามารถให้ ความรู้ด้านกฎหมายแก่ประชาชนมากขึ้น แต่ประชาชนกลับไม่สนใจที่จะค้นคว้าหาความรู้ด้าน กฎหมายแก่ตนเองก็ควรลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดฐานนั้นๆ โดยผลักภาระการพิสูจน์ให้กับผู้ กระทำความผิดหากประชาชน หรือผู้กระทำความผิดได้สนใจศึกษาค้นคว้ากฎหมาย ก็ควรให้การ สนับสนุนเพื่อเป็นประโยชน์แก่ทางราชการ และการบังคับใช้กฎหมายจะง่ายขึ้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาผลกระทบของความไม่รู้กฎหมาย ที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมายอย่างไร และเพื่อศึกษาแนวทางในการแก้ไขผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อมิให้ผู้กระทำความผิดดังกล่าวจะต้องมีประวัติการต้องหาคดีอาญาติดตัวไปตลอดชีวิต การบังคับใช้กฎหมายง่ายขึ้น และตลอดจนถึงใช้เป็นแนวทางในการจัดทำโครงการต่าง ๆ ในการให้ความรู้แก่ประชาชนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมาย

1.2.2 เพื่อเสนอแนะแนวทางแก้ไขผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมาย

1.3 สมมติฐานของการศึกษาวิจัย

หลักกฎหมายอาญาที่ว่า “ทุกคนจะอ้างว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้” แต่ในความเป็นจริงบุคคลไม่สามารถรู้กฎหมายที่รัฐบัญญัติขึ้นได้ทั้งหมด โดยเฉพาะกฎหมายที่มีได้เป็นความผิดในตัวเอง แต่เป็นความผิดเพราะรัฐเป็นผู้กำหนดให้การกระทำนั้นเป็นความผิด (Mala prohibita) ทำให้ประชาชนกระทำความผิดโดยมิได้เจตนาละเมิดกฎหมาย ถึงแม้ว่า มาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญาจะให้ผู้กระทำความผิดพิสูจน์ตนเองให้ศาลเชื่อว่าไม่รู้กฎหมายได้ ซึ่งศาลก็ยังคงลงโทษอยู่ดี แต่สามารถลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดได้ ดังนั้นควรป้องกันและแก้ไขความไม่รู้กฎหมายของประชาชน จะทำให้การบังคับใช้กฎหมายมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น

1.4 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะทำการศึกษาวิจัยโดยใช้การศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักความไม่รู้กฎหมายทั้งของประเทศไทย และต่างประเทศเพื่อให้ครอบคลุมหัวข้อ

วิจัยที่ต้องการศึกษา คือ “หลักกฎหมายอาญาที่ว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ : ศึกษาผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมาย และแนวทางแก้ไข”

1.5 วิธีการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีเนื้อหาที่ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมาย ความไม่รู้กฎหมาย และผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมาย และเสนอแนะแนวทางแก้ไขผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมาย

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย

1.6.1 ทำให้ผู้กระทำผิดได้ทราบถึงผลของการบังคับใช้กฎหมายตามโครงสร้าง ความรับผิดชอบในทางอาญาตามกฎหมายไทยว่า “จะใช้ความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวให้พ้นผิดไม่ได้”

1.6.2 เป็นแนวทางในการพัฒนาการลงโทษแก่ผู้ไม่รู้กฎหมายจริง ๆ ให้ได้รับผลกระทบให้น้อยที่สุด

1.6.3 เป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการบังคับใช้กฎหมายมีวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาในการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รู้กฎหมายมากขึ้นเพื่อย่อยต่อการบังคับใช้กฎหมาย

1.6.4 เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายของประชาชนโดยการลดอคติความขึ้นสู่ศาลให้น้อยลงทำให้ไม่เกิดกรณีคดีล้นศาลหรือนักโทษล้นคุก ซึ่งมีวิธีการหลักเลยการนำเอาตัวผู้กระทำผิดเข้าสู่กระบวนการของศาล เช่น การงดการลงโทษจำคุกลงแต่โทษปรับ การให้มีการยอมความในทางกฎหมายมากขึ้น การชะลอการฟ้อง การไต่เถียงกระบวนการเชิงสมานฉันท์ ลดเจ้าพนักงาน และงบประมาณของรัฐในการกำกับควบคุมดูแลผู้ที่ถูกศาลพิพากษาเป็นต้น

1.6.5 ผู้กระทำความผิดที่สามารถพิสูจน์ตนเองได้ว่า ไม่รู้กฎหมายจริง ๆ จะไม่มีมลทินติดตัวและสามารถกลับเป็นคนดีของสังคมได้

1.6.6 เพื่อให้ประชาชนเกิดศรัทธาต่อเจ้าพนักงานของรัฐและเป็นผลดีต่อสังคม

บทที่ 2

การบังคับใช้กฎหมาย

2.1 โครงสร้างความคิดทางอาญา

2.1.1 โครงสร้างความคิดในทางอาญาตามกฎหมายไทย พิจารณาตามประมวลกฎหมายอาญาของไทย ซึ่งเจริญรอยตามประมวลกฎหมายอาญาภาคพื้นยุโรป ดังนั้นการวินิจฉัยว่าการกระทำใดเป็นความผิดอันจะมีผลทำให้ผู้กระทำความผิดต้องรับโทษในทางอาญานั้น คงต้องพิจารณาตามหลักเกณฑ์ หรือโครงสร้างความคิดในทางอาญาของบทกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law)

ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย⁶ ได้กล่าวว่า “เพื่อที่จะทราบว่ากระทำความผิดอันหนึ่งเป็นความผิดอาญาอันจะทำให้จำเลยรับโทษหรือไม่นั้น ตามกฎหมายภาคพื้นยุโรปจำเป็นต้องวินิจฉัยตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1. การกระทำนั้นตามที่ปรากฏภายนอกเข้าเกณฑ์ที่กฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิดหรือไม่

2. การกระทำนั้นเป็นความผิดหรือไม่

3. ผู้กระทำความผิดมีความชั่วร้ายหรือไม่

ฯลฯ⁷

ดังนั้นโครงสร้างความคิดชอบในทางอาญาตามที่ศาสตราจารย์ ดร.หยุต แสงอุทัยได้วิเคราะห์ไว้⁸ คือบุคคลจะมีความผิดในทางอาญาหรือไม่ พิจารณาจากการกระทำของบุคคลนั้นจะต้องเข้าเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดเป็นความผิดไว้ กล่าวคือ ควรมีการกระทำความ

⁶การประชุมพิจารณาร่างประมวลกฎหมายอาญาของคณะกรรมการกฤษฎีกา และสภาผู้แทนราษฎร ตั้งแต่ พ.ศ.2482 จนถึง พ.ศ.2499 ศาสตราจารย์ ดร.หยุต แสงอุทัย ได้เป็นกำลังสำคัญมาตลอดนับตั้งแต่เป็นผู้จัดรายงานการประชุมสมัย ดร.เดือน บุญนาท เป็นเลขานุการ คณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายอาญา จนได้รับการแต่งตั้งเป็นเลขานุการคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายอาญาสืบต่อจาก ดร.เดือน บุญนาท และเป็นผู้แทนของรัฐบาลเข้าชี้แจงต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร

⁷หยุต แสงอุทัย, การวินิจฉัยปัญหาคดีอาญา, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), 212.

ความหมายของกฎหมายหรือไม่ การกระทำตามความหมายนี้หมายถึง การงดเว้นกระทำการ ด้วยการงดเว้นกระทำการ จะเป็นความผิดกฎหมายต่อเมื่อผู้งดเว้นมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะกระทำ หน้าที่ตามกฎหมายนี้อาจเป็นหน้าที่ซึ่งกฎหมายกำหนดไว้โดยตรง หรือหน้าที่ซึ่งเกิดจากการกระทำ ล่วงหน้าของผู้งดเว้นซึ่งเป็นการกระทำที่นำมาซึ่งภัยอันตรายต่อผลที่กฎหมายห้าม⁹ ต่อไปก็พิจารณา ในกรณีที่กฎหมายกำหนดผลแห่งการกระทำเป็นเกณฑ์แห่งความผิด ซึ่งต้องพิจารณาถึงความ สัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลว่า ผลที่ปรากฏขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ หรือไม่ ถ้าผลเกิดจาก การกระทำนั้น การกระทำนั้นก็เป็นความผิดสำเร็จ หลังจากนั้นก็พิจารณาว่าการกระทำความผิดกล่าว เท่าที่ปรากฏออกมาภายนอกเข้าองค์ประกอบความผิดที่กฎหมายกำหนดไว้หรือไม่ และพิจารณาว่า ในขณะที่กระทำการนั้นผู้กระทำมีสภาวะจิตใจเข้าองค์ประกอบภายในตามที่กฎหมายระบุไว้หรือไม่ ซึ่งพิจารณาว่าผู้กระทำมีเจตนาอันใดแก่ รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบความผิด และประสงค์ต่อ ผลหรือยอมเล็งเห็นผลหรือไม่ ถ้าไม่มีเจตนาที่ต้องพิจารณาต่อไปว่า ผู้กระทำได้กระทำโดย ปราศจากความระมัดระวังซึ่งบุคคลในภาวะเช่นนั้นจักต้องมีตามวิสัยและพฤติการณ์ ซึ่งเท่ากับการ กระทำโดยประมาทหรือไม่ หากครบทั้งสี่ประการ แสดงว่าการกระทำนั้นเข้าเกณฑ์ตามที่กฎหมาย บัญญัติเป็นความผิด เมื่อการกระทำครบองค์ประกอบของโครงสร้างความรับผิดชอบแล้ว ก็ ต้องวินิจฉัยต่อไปว่า การกระทำนั้นเป็นการผิดกฎหมายหรือไม่ ซึ่งเป็นโครงสร้างความรับผิด ในทางอาญาส่วนที่สอง กล่าวคือ มีเหตุที่ทำให้การกระทำนั้นเป็นการชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ซึ่ง เหตุที่ทำให้การกระทำเป็นการชอบด้วยกฎหมายมีอยู่ทั้งในกฎหมายอาญา และตามกฎหมายอื่น ๆ ด้วย ถ้ามีเหตุที่ทำให้การกระทำนั้นชอบด้วยกฎหมายเกิดขึ้น การกระทำนั้นจะเป็นความผิดตาม กฎหมายอาญาไม่ได้เป็นอันขาด หลังจากวินิจฉัยโครงสร้างความรับผิดทางอาญาทั้งสองส่วนแล้ว ก็ ต้องพิจารณาในโครงสร้างความรับผิดชอบที่สามต่อไป อันได้แก่ ความชั่วร้ายของผู้กระทำและเหตุ ที่กฎหมายยกเว้นโทษ กล่าวคือ จะต้องปรากฏว่าผู้กระทำมีความชั่วร้ายโดยพิจารณาว่า ผู้กระทำมี ความรู้สึกผิดชอบพอที่จะรับผิดชอบในทางอาญาหรือไม่ และต่อเมื่อปรากฏว่า มีความรู้สึกผิดชอบ พอจะรับผิดชอบในทางอาญาแล้ว จึงพิจารณาว่า มีเหตุที่กฎหมายยกเว้นโทษหรือไม่ ถ้าไม่มีเหตุที่ กฎหมายยกเว้นโทษ การกระทำนั้นก็เป็นการชั่วร้าย ผู้กระทำก็ต้องรับผิดชอบในทางอาญา สรุปแล้ว บุคคลจะมีความผิดในทางอาญาต่อเมื่อได้กระทำความผิดหลักเกณฑ์ หรือโครงสร้างความรับผิดในทาง อาญาทั้งสามประการ นอกจากนี้ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าเหตุซึ่ง

⁹ ชาญ วัลลิละเมียร, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบในทางอาญาตามมาตรา 64 แห่งประมวล กฎหมายอาญา (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2531), 21 – 25.

⁹ หยุต แสงอุทัย, การวินิจฉัยปัญหาคดีอาญา, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), 224.

กฎหมายยกเว้นโทษนี้แม้จะทำให้การกระทำนั้น ๆ ไม่เป็นการกระทำที่ชั่วร้ายก็ดี แต่ก็ต่างกับเหตุที่ทำให้การกระทำเป็นการชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือในกรณีที่มีเหตุ ซึ่งทำให้การกระทำนั้นเป็นการชอบด้วยกฎหมาย เป็นสิทธิของผู้กระทำและผู้เสียหายไม่มีสิทธิที่จะป้องกัน ตรงกันข้ามในกรณีมีเหตุซึ่งกฎหมายยกเว้นโทษอันทำให้การกระทำนั้นไม่เป็นการชั่วร้าย ผู้กระทำไม่มีสิทธิที่จะกระทำการที่กฎหมายไม่เอาโทษก็เพราะว่า ในกรณีเช่นนี้เป็นการยากที่จะขึ้นใจให้ผู้กระทำปฏิบัติเป็นอย่างอื่น และการที่กฎหมายไม่เอาโทษนี้ไม่เป็นการตัดสิทธิของผู้เสียหายที่จะกระทำการป้องกันตัวต่อผู้กระทำ¹⁰ แต่ในกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ภาค 1 ว่าด้วยข้อบังคับต่าง ๆ หมวดที่ 4 ว่าด้วยเหตุอันควรยกเว้นอาญาหรือลดหย่อนผ่อนอาญาให้แก่บุคคลผู้กระทำความผิด บัญญัติเหตุที่ทำให้การกระทำเป็นการชอบด้วยกฎหมาย และเหตุที่ทำให้การกระทำไม่มีความชั่วร้ายปะปนกันอยู่ ทั้งนี้เพราะเป็นเพียงวิธีร่างกฎหมายสมัยโบราณซึ่งคำนึงผลที่ได้รับ คือ จำเลยได้รับโทษหรือไม่เป็นเกณฑ์เท่านั้น และถ้อยคำในตัวกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ก็ใช้ไม่ลงรอยเดียวกัน เช่น ในมาตรา 49 “อย่าให้เอาโทษแก่มันเลย” มาตรา 50 ใช้คำว่า “ไม่ควรลงอาญาแก่มัน” มาตรา 52 ใช้คำว่า “ไม่ควรรับอาญา” เป็นต้น อย่างไรก็ตามถ้อยคำแห่งตัวบทเหล่านี้ไม่เป็นการกีดกันผู้ใช้กฎหมาย และศาลที่จะวินิจฉัยคดีให้ถูกต้องตรงตามทฤษฎีระบบกฎหมายซึ่งกฎหมายไทยเทียบเคียงมา¹¹

หลังจากประเทศไทยใช้ประมวลกฎหมายอาญาบับปัจจุบันแล้ว การวินิจฉัยว่าบุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาประกอบด้วยโครงสร้างความรับผิดชอบในทางอาญา 3 ประการ ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ แส่นโกศล ได้กล่าวว่า “การกระทำอันจะเป็นผิดต่อกฎหมายอาญา และผู้กระทำจะต้องรับโทษ ต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. ได้กระทำการซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ ซึ่งประกอบด้วย

- 1) การกระทำ
 - ก) การกระทำโดยแท้
 - ข) การงดเว้นกระทำ
- 2) การกระทำที่เข้าลักษณะที่กฎหมายอาญาระบุไว้
- 3) ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล
- 4) องค์ประกอบทางจิตใจ

¹⁰ หุศ แสงอุทัย, การวินิจฉัยปัญหาคดีอาญา, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), 232-233.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 235 – 236.

2. ผู้กระทำไม่มีอำนาจตามกฎหมายที่จะกระทำเช่นนั้นได้

3. ไม่มีกฎหมายยกเว้นหรือลดหย่อนผ่อนโทษไว้ในกรณีเช่นนั้น¹²

ดร. คณิต ณ นคร ได้สรุปไว้ว่า “ความผิดอาญานั้นประกอบด้วยโครงสร้าง 3 ประการ

คือ

1. องค์ประกอบ

2. ความผิด และ

3. ความชั่ว¹³

ดร. เกียรติจร วัจนะสวัสดิ์ ได้กล่าวว่า “บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาเมื่อ

1. การกระทำครบ “องค์ประกอบ” ที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งต้องประกอบด้วย

1) มีการกระทำ

2) การกระทำนั้นครบองค์ประกอบภายนอกของความผิดในเรื่องนั้น ๆ

3) การกระทำนั้นครบองค์ประกอบภายในของความผิดในเรื่องนั้น ๆ

4) ผลของการกระทำสัมพันธ์กับการกระทำตามหลักในเรื่องความสัมพันธ์

ระหว่างการกระทำและผล

2. การกระทำไม่มีกฎหมายยกเว้นความผิด

3. การกระทำไม่มีกฎหมายยกเว้นโทษ¹⁴

ทวิเกียรติ มินะกนิษฐ ได้กล่าวถึง “ลำดับขั้นในการพิจารณาความผิดอาญาของบุคคล นั้น มีหลักเกณฑ์อยู่ 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบ ซึ่งแบ่งออกเป็น องค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายใน

คือ

1) การกระทำ

2) ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำ และผล

3) เข้าองค์ประกอบของความผิด

4) เจตนา หรือประมาท

¹²อุทิศ แสงโกสสิก, กฎหมายอาญา ภาค 1, (กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการเอกสารและวิชาการ กองวิชาการ กรมอัยการ, 2525), 52 – 84.

¹³คณิต ณ นคร, กฎหมายอาญาความผิด, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), 1 – 2.

¹⁴เกียรติจร วัจนะสวัสดิ์, คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), 65 – 321.

2. อำนาจกระทำ

3. เหตุยกเว้นโทษ¹⁵

2.1.2 โครงสร้างการรับผิดทางอาญาในระบบกฎหมายเยอรมัน

ในการวินิจฉัยการรับผิดทางอาญาของบุคคลในประเทศเยอรมัน บุคคลใดจะต้อง รับผิดทางอาญาถูกลงโทษได้ต้องได้ความว่าการกระทำของบุคคลนั้นครบตามหลักเกณฑ์ 3 ประการ คือ¹⁶ ส่วนองค์ประกอบ (Tatbestandsmassigkeit) ส่วนความผิด (Rechtswidrigkeit) และส่วน ความชั่ว (Schuld)

1. ส่วนองค์ประกอบ (Tatbestandsmassigkeit)

ส่วนองค์ประกอบนี้เป็นเรื่องรูปแบบของความผิดอาญาว่าในแต่ละฐานความผิดกฎหมายได้กำหนดองค์ประกอบที่รวมกันเป็นความผิดนั้นไว้ประการใด โดยแบ่งออกเป็น องค์ประกอบภายนอก ซึ่งประกอบด้วย ตัวผู้กระทำ การกระทำ กรรมของการกระทำผลของการกระทำและความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล กับองค์ประกอบภายใน ซึ่งประกอบด้วย เจตนา ประมาท และองค์ประกอบภายในอื่น เช่นมูลเหตุชกใจ เป็นต้น¹⁷

2. ส่วนความผิด (Rechtswidrigkeit)

ส่วนความผิดนั้นเป็นเรื่องของเนื้อหาของความผิด เป็นเรื่องที่กฎหมายเห็นว่า ไม่สมควรเกี่ยวกับการกระทำ เป็นการพิจารณาข้อเท็จจริงทางภาวะวิสัย (Objective) ถ้าในกรณีที่มีการกระทำนั้นผู้กระทำนั้นมีเหตุตามกฎหมายอาญาหรือตามกฎหมายพิเศษอื่นๆ ที่ทำให้การกระทำอันเข้าองค์ประกอบความผิดนั้นเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นการกระทำที่มีอำนาจกระทำได้ เช่น การป้องกันตนเอง การกระทำนั้นย่อมไม่มีความผิด ย่อมลงโทษผู้กระทำนั้นไม่ได้¹⁸

3. ส่วนความชั่ว (Schuld)

¹⁵ทวีเกียรติ มินะกนิษฐ, กฎหมายอาญา: หลักและปัญหา, (กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2549), 8 – 11.

¹⁶สมศักดิ์ ตันตเลขา, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดทางอาญา, (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), 5.

¹⁷คณิต ฌ นคร, กฎหมายอาญาภาคความผิด, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), 1 – 2.

¹⁸Nauck , Supra note 6, p. 313 อ้างถึงใน สมศักดิ์ ตันตเลขา ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดทางอาญา (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), 6.

ความชั่วก็เป็นส่วนประกอบในทางเนื้อหาของความผิดอาญา เช่นเดียวกับส่วนความผิด แต่ส่วนความชั่วเป็นเรื่องความไม่สมควรที่เกี่ยวกับตัวผู้กระทำ หรือสิ่งที่กฎหมายเห็นว่าไม่สมควรเกี่ยวกับตัวผู้กระทำ¹⁹ อันเป็นการพิจารณาในทางอัตวิสัย (Subjective) เป็นการพิจารณาถึงความชอบของบุคคลในขณะกระทำว่ารู้หรือไม่ว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่สังคมตำหนิ ถ้าบุคคลนั้นรู้และยังเลือกตัดสินใจกระทำในสิ่งที่สังคมตำหนิ ถือว่าบุคคลผู้นั้นมีความชั่วสมควรถูกลงโทษ แต่ถ้าบุคคลนั้นไม่รู้ว่าการที่ตนกระทำนั้นเป็นความผิดเป็นสิ่งที่สังคมตำหนิ ไม่รู้ผิดชอบแห่งการกระทำของตนเช่นเพราะผู้กระทำมีจิตบกพร่อง หรือไม่อาจหลีกเลี่ยงการกระทำที่สังคมตำหนิได้ เช่น การกระทำด้วยความจำเป็น บุคคลนั้นไม่มีความชั่ว ไม่สมควรได้รับการลงโทษ ความชั่วจึงเป็นพื้นฐานในการพิจารณากำหนดโทษที่จะลงแก่บุคคลผู้กระทำ

ในการวินิจฉัยความรับผิดทางอาญาของบุคคลจึงต้องเริ่มพิจารณาจากส่วนองค์ประกอบก่อนว่า การกระทำนั้นเข้าองค์ประกอบที่กฎหมายบัญญัติหรือไม่ จากนั้นพิจารณาว่า การกระทำนั้นมีเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ไม่มีความผิดหรือไม่ และต่อไปจึงพิจารณาว่า ผู้กระทำมีความชั่วหรือไม่ ถ้าการกระทำเข้าองค์ประกอบ แต่เป็นกรณีที่มีเหตุที่ทำให้ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ หรือกรณีการกระทำนั้นเข้าองค์ประกอบและเป็นความผิดไม่มีเหตุทำให้มีอำนาจกระทำได้ แต่ผู้กระทำไม่มีความชั่วก็ยอมลงโทษผู้กระทำไม่ได้ กรณีจะถือว่า การกระทำของบุคคลนั้นเป็นความผิดอาญาและถูกลงโทษต่อเมื่อการกระทำนั้นครบทั้งในส่วนองค์ประกอบส่วนความผิด และส่วนความชั่วทั้งสามประการ

สรุปโครงสร้างความผิดในทางอาญาตามกฎหมายไทย เมื่อนำประมวลกฎหมายอาญา ภาค 1 บทบัญญัติทั่วไป หมวด 4 ความรับผิดในทางอาญามาพิจารณาประกอบกับความเห็นของนักนิติศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น และวินิจฉัยเปรียบเทียบกับโครงสร้างความรับผิดในทางอาญาตามกฎหมายเยอรมันแล้ว จะเห็นได้ว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกันอาจเพราะอยู่ในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil law) เหมือนกัน กล่าวคือการวินิจฉัยว่าการกระทำใดเป็นความผิดอาญาซึ่งมีผลทำให้ผู้กระทำต้องรับโทษนั้นมีโครงสร้างความรับผิดในทางอาญาที่เริ่มจาก การพิจารณาว่าการกระทำของบุคคลนั้นครบองค์ประกอบความผิดตามกฎหมายบัญญัติไว้หรือไม่ ซึ่งเหมือนกับองค์ประกอบความผิด (Tatbestandmassigkeit) โครงสร้างส่วนแรกของความรับผิดในทางอาญาของเยอรมัน ต่อจากนั้นก็วินิจฉัยว่า การกระทำที่ครบองค์ประกอบความผิดดังกล่าวแล้วมีความผิดหรือไม่ หรือ

¹⁹ สมศักดิ์ ตันจเลขา, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดทางอาญา (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), 26.

พิจารณาว่า การกระทำนั้นมิใช่เหตุที่ทำให้การกระทำนั้นชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ เช่น การกระทำโดยป้องกันตาม มาตรา 68 เป็นต้น ซึ่งใกล้เคียงกับโครงสร้างส่วนที่ 2 ของความรับผิดในทางอาญาของเยอรมัน คือ ความผิดกฎหมาย (Rechtswidrigkeit) หากไม่มีกฎหมายยกเว้นความผิดต้องพิจารณาต่อไปว่า การกระทำนั้นมิใช่กฎหมายยกเว้นโทษหรือไม่ เช่น ความวิกลจริตตามมาตรา 65 การกระทำโดยจำเป็นตามมาตรา 67 การกระทำของเด็กอายุยังไม่เกิน 7 ปี ตามมาตรา 73 เป็นต้น ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับความชั่ว (Schuld) ในโครงสร้างความรับผิดในทางอาญา ส่วนที่ 3 ของเยอรมัน นอกจากนั้นในภาคบทบัญญัติทั่วไป หมวด 4 ความรับผิดในทางอาญา ได้บัญญัติแยกเหตุที่ทำให้การกระทำชอบด้วยกฎหมายหรือเหตุยกเว้นความผิดต่างหากจากเหตุยกเว้นโทษที่ทำให้การกระทำนั้นไม่สมควรรับโทษอย่างชัดเจนและมีระเบียบ ไม่ปะปนกันเหมือนในกฎหมายลักษณะอาญาร.ศ.127 จึงเป็นการสะดวกแก่ศาลและผู้ใช้กฎหมายในการวินิจฉัยคดี สรุปแล้วตามประมวลกฎหมายอาญา บุคคลจะมีความรับผิดในทางอาญา ต่อเมื่อได้กระทำความผิดหลักเกณฑ์หรือโครงสร้างความรับผิดในทางอาญาทั้ง 3 ประการดังกล่าวข้างต้น แต่อย่างไรก็ตาม การกระทำที่เข้าหลักเกณฑ์ทั้ง 3 ประการนั้นหากมีเหตุผลโทษตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ผู้กระทำก็อาจได้รับการลดโทษถ้าศาลเห็นสมควรที่จะลดโทษให้ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของศาล

2.2 รัฐจำเป็นต้องมีกฎหมาย

กฎหมายมีความสำคัญต่อการบริหาร และการปกครองประเทศ การใช้กฎหมายเพื่อการพัฒนาประเทศในทุกด้านดำเนินไปอย่างเป็นธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านการบริหาร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม หรือการเมืองและใช้กฎหมายอย่างสอดคล้องกับความต้องการและความเป็นไปที่แท้จริงของสังคม เพื่อสร้างกระบวนการยุติธรรมให้เป็นธรรมกับสังคม²⁰

กฎหมายมีความสำคัญในการเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการบริหารราชการแผ่นดิน เพราะประเทศที่ไม่ใช่รัฐเผด็จการจะต้องเป็นประเทศที่มีกฎหมายเป็นหลักของประเทศ ที่เราเรียกว่า เป็น

²⁰ทักษิณ ชินวัตร, การบังคับใช้กฎหมายในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม, 2544),10.

นิติรัฐ (Legal State) หรือถ้าจะใช้ถ้อยคำของประเทศในกลุ่ม Common Law ก็คือ Rule of Law หรือหลักนิติธรรมก็ได้จะต้องยึดกฎหมายเป็นหลักเสมอ²¹

กฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของการควบคุมสังคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองบุคคลจากการกระทำของตนเอง และเพื่อให้สังคมเป็นระเบียบ รอดพ้นจากการจลาจล ความวุ่นวาย หรือเป็นการสร้างและรักษาความเป็นระเบียบของสังคม²²

หลักนิติธรรมกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นของคู่กัน ประเทศเรามีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หลักนิติธรรมเป็นรากฐานสำคัญในการบังคับใช้กฎหมายในประเทศ หลักนิติธรรมคือการปกครองด้วยกฎหมาย ซึ่งหลักการมีอย่างน้อย 3 ประการคือ

1. กฎหมายเข้ามาแทนที่การทำงานตามอำเภอใจ
2. ทุกคนต้องเสมอภาคภายใต้กฎหมาย
3. หลักประกันที่ศาลจะให้ความคุ้มครองประชาชนภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย²³

2.3 ทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎหมาย

2.3.1 เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม และรักษาความมั่นคงของรัฐ

โดยการควบคุมอาชญากรรม และรักษาความสงบสุขของสังคมเป็นภารกิจหลักที่สำคัญของกระบวนการยุติธรรม เพราะสังคมที่สงบสุขที่สมาชิกในสังคมมีความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินเป็นเงื่อนไขสำคัญ เบื้องต้นของการพัฒนา ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สังคมที่สงบสุขจะนำไปสู่โอกาสของสมาชิกในสังคมแต่ละคนที่จะได้พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน²⁴

เมื่อมนุษย์ได้มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมจึงมีความจำเป็นต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นเพื่อควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคม (Social Control) ให้เป็นไปในทำนองเดียวกัน และ

²¹ อัคราทร จุฬารัตน์, การบังคับใช้กฎหมาย, ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม, 2544), 30

²² ประธาน วัฒนวานิชย์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาชญาวิทยา, (กรุงเทพฯ: ประกายพริก, 2546), 59.

²³ ชวน หลีกภัย, การดำรงตนของนักกฎหมาย, บทบัญญัติ เล่ม 55 ตอน 1 มีนาคม 2542, 5-6.

²⁴ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2544), 15-25.

รักษาความเป็นระเบียบตลอดจนความสงบเรียบร้อยของสังคมไว้ เพราะเมื่อใดก็ตามที่สังคมมนุษย์ขาดความเป็นระเบียบ ความวุ่นวาย และความเสียหายต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นสาเหตุนำไปสู่ความพินาศของสังคมในที่สุด เกณฑ์ที่ใช้ควบคุมความประพฤติของมนุษย์ในสังคมที่สำคัญได้แก่ กฎหมาย ศาสนา ศิลธรรม และจารีตประเพณี เป็นต้น²⁵

กฎเกณฑ์แห่งกฎหมายทำหน้าที่ควบคุมสังคม (Social Control) บทบาทของกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายที่มุ่งควบคุมสังคมนั้นก็เพื่อให้สังคมนั้นมีความเป็นปึกแผ่นรวมกันอยู่ได้ รักษาบรรทัดฐานของสังคมว่า สิ่งใดที่ถูกหรือผิด ถ้าเป็นสิ่งที่ผิดผู้กระทำความผิดนั้นก็จะได้รับผลร้าย ตัวอย่างกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายที่ควบคุมที่เห็นได้ชัด คือ กฎหมายอาญาซึ่งเป็นกฎหมายไม่ให้สมาชิกในสังคมกระทำความผิดที่สังคมนั้นถือว่าเป็นภัยอันตรายต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ถ้าผู้ใดกระทำการที่กฎหมายอาญาห้ามไว้หรือไม่กระทำการตามที่กฎหมายอาญากำหนดไว้ ผู้นั้นก็จะได้รับโทษทางอาญา เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288 ห้ามมิให้ผู้ใดฆ่าผู้อื่น ใครฝ่าฝืนฆ่าผู้อื่นก็จะถูกลงโทษ ที่กฎหมายมีสภาพบังคับเพราะสังคมเห็นว่า ถ้าให้มีการกระทำนั้น ๆ ต่อไปเรื่อย ๆ จะเป็นการทำลายความเป็นปึกแผ่นของสังคมทั้งทางกายภาพ คือ ความแตกแยกของสังคม การฆ่าฟันตลอดถึงความรู้สึกร่วมกันของสังคม จึงถือว่ากฎหมายอาญาเป็นกฎหมายที่มุ่งจะควบคุมสังคม และสมาชิกให้เป็นปึกแผ่น²⁶

2.3.2 เพื่อไม่ให้ละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่นอันจะทำให้สมาชิกของสังคมสามารถใช้ชีวิตร่วมกันโดยปกติสุขเป็นประโยชน์แก่การปกครองบ้านเมือง

ซึ่งโดยหลักนิติรัฐความเกี่ยวพันกันอย่างยิ่งในเสรีภาพของบุคคลและสิทธิในความเสมอภาคสิทธิทั้งสองประการนี้ก็คือหลักการพื้นฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในรัฐเสรีประชาธิปไตยทั้งหลายยอมรับหลักความเป็นอิสระของปัจเจกบุคคล ในการที่จะพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองไปตามความประสงค์ของบุคคลนั้น ดังนั้นเพื่อความเป็นอิสระของปัจเจกบุคคลในการพัฒนาบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลรัฐจึงต้องเคารพ ต่อขอบเขตของสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล²⁷

การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลของสุจริตชนภายใต้กฎหมายอันทัดเทียม (Equal Protection Under Law) ภาระหน้าที่นี้มีความสำคัญมาก เพราะมิใช่เพียงเป็น

²⁵ สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, 2549), 9.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, 16.

²⁷ บรรเจิด สิงคนดี, หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญใหม่, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2543), 24.

การคุ้มครองปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชนเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันยังเป็นการส่งเสริมและพัฒนาระบอบประชาธิปไตยโดยยึดหลักนิติธรรม²⁸

เมื่อทุกคนปฏิบัติตามกฎหมายทำให้เกิดประโยชน์แก่การปกครองบ้านเมือง ได้แก่

1. ประโยชน์จากรัฐสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย เพราะเมื่อเราอยู่ร่วมกันเป็นสังคม การกำหนดขอบเขต ความประพฤติของบุคคลให้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ จึงมีความจำเป็น ทั้งนี้ เพื่อความสงบสุข และความสงบเรียบร้อยของสังคม

2. ประโยชน์จากการระวางตัวเองไม่ให้พลัดตกกระทำผิดอันเนื่องจากหลักที่ว่า “ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว” เพราะถ้าทำผิดแล้วก็ต้องเกิดความรับผิดชอบต่อไป เว้นแต่กฎหมายจะเปิดโอกาสให้กล่าวอ้าง ข้อแก้ตัวได้เฉพาะบางกรณี

3. ประโยชน์ทางวิชาชีพ ซึ่งเป็นประโยชน์โดยตรง เพราะการประกอบอาชีพต่างๆ ก็ล้วนแต่อาศัยกฎหมายทั้งสิ้น ทั้งนี้กฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของเราตลอดเวลา เช่น ทำการค้าต้องไปจดทะเบียนการค้า ต้องเสียภาษีอากรตามประมวลรัษฎากร ต้องจ้างคนทำงานตามกฎหมายแรงงาน เป็นต้น

4. ประโยชน์ในทางการเมืองการปกครอง เมื่อประเทศเราเป็นประเทศประชาธิปไตย สิทธิหน้าที่ของประชาชนจึงมีความสำคัญเป็นหัวใจของการปกครอง เมื่อประชาชนได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนครบถ้วน และสิทธิต่าง ๆ ตามกฎหมายแล้วก็จะเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงของการปกครอง และการบริหารงานทางการเมืองให้สอดคล้องตาม²⁹

2.3.3 กฎหมายทุกฉบับจะบังคับใช้ทั่วประเทศและทุกคนโดยเสมอภาค

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 30 ได้บัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในทางกฎหมาย และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน”

กระบวนการยุติธรรมที่ดีในระบอบรัฐธรรมนูญต้องมีความเท่าเทียมกันในการบังคับใช้กฎหมายความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการบังคับใช้กฎหมาย ความเสมอภาคเท่าเทียมกันนี้หมายถึงการไม่เลือกปฏิบัติ หากเราจับตาสืบเสาะเพราะกระทำผิดกฎหมาย เราก็ต้องจับรัฐมนตรี

²⁸ ประสิทธิ์ โฆวลัยกุล, เหลียวหลังดูกฎหมายและความยุติธรรม, (กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2540), 25.

²⁹ สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2549), 18 – 19.

และเศรษฐกิจได้เหมือนกัน กฎหมายจะเป็นธรรมและศักดิ์สิทธิ์ก็ต่อเมื่อคนรู้สึกว่าเป็นธรรมเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นฐานะเช่นใดในสังคม³⁰

ทุกคนเสมอกันโดยกฎหมาย ปัจจุบันนี้พูดกันเสมอว่า คนรวย คนมีอำนาจ คนมีชาติตระกูลสูง จะไม่ค่อยถูกลงโทษ แต่คนจน คนด้อยโอกาส ถูกลงโทษมาก จำเป็นต้องมีกระบวนการหรือโครงสร้างที่ประกันว่าทุกคนเสมอกันโดยกฎหมาย แม้จะเป็นเรื่องยากเมื่อดูจากโครงสร้างในปัจจุบัน แต่สังคมก็จำเป็นที่จะต้องก้าวไปสู่จุดนี้ให้ได้³¹

การบังคับใช้กฎหมายนั้นมีหลักอยู่ว่า “กฎหมายย่อมใช้บังคับเฉพาะแต่ในราชอาณาจักร” หมายความว่า ให้ใช้บังคับแก่การกระทำหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในราชอาณาจักรเท่านั้น ซึ่งเป็นการแสดง “หลักดินแดน” คำว่า “ราชอาณาจักร” ย่อมหมายถึง

1. พื้นดิน แม่น้ำ และลำคลอง ทุกแห่งภายในประเทศไทย
2. ทะเลอันเป็นอ่าวไทยตามพระราชบัญญัติกำหนดเขตจังหวัดในอ่าวไทยตอนใน

พ.ศ. 2502

3. ทะเลอันห่างจากฝั่งที่เป็นดินแดนของประเทศไทยไม่เกิน 12 ไมล์ทะเล
4. พื้นอากาศ ตาม 1, 2, 3
5. เรือไทยในท้องทะเลหลวง

กฎหมายใช้บังคับแก่บุคคลโดย “หลักดินแดน” กฎหมายไทยย่อมใช้บังคับแก่บุคคลทุกคนที่อยู่ภายในราชอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือคนต่างด้าว³²

2.4 ทุกคนจึงต้องรู้กฎหมายจะอ้างว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ และห้ามยกความไม่รู้กฎหมายเป็นของแก้ตัว

ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64 ที่บัญญัติว่า “บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมาย เพื่อให้พ้นจากความรับผิดชอบในทางอาญาไม่ได้ แต่ถ้าศาลเห็นว่าตามสภาพและพฤติการณ์ผู้กระทำความผิดอาจจะไม่รู้กฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้น เป็นความผิด ศาลอาจอนุญาตให้แสดง

³⁰อนันต์ ปันยารชุน, ทิศทางกระบวนการยุติธรรมไทยศตวรรษใหม่, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2542), 58.

³¹ประเวศ วะสี, ทิศทางกระบวนการยุติธรรมไทยศตวรรษใหม่, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2542), 15.

³²สำนักวิทยานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลาจำกัด, 2549), 68 – 69.

พยานหลักฐานและศาลเชื่อว่า ผู้กระทำไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้น ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้”³³

ตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64 ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าประมวลกฎหมายอาญาได้อนุวัตรความสุภาพตักกฎหมายโดยถือเป็นหลักเหมือนกันว่า “บุคคลจะอ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นมาเป็นข้อแก้ตัวให้พ้นผิดอาญาไม่ได้” อย่างไรก็ตามตอนท้ายของ มาตรา 64 ก็ได้ผ่อนคลายหลักการสุภาพตักกฎหมายลง โดยกฎหมายได้ผ่อนผันให้ผู้กระทำผิดแสดงหลักฐานต่อศาลว่าตนได้หลงกระทำผิดไปโดยไม่รู้ว่ามียกกฎหมายบัญญัติไว้ เพื่อขอให้ศาลลงโทษน้อยลงได้ ทั้งนี้ก็โดยมีกฎหมายได้ตระหนักถึงข้อเท็จจริงว่า ตามสภาพความจริงว่า ตามสภาพความจริงในสังคมนั้น ที่จะถือว่าทุกคนต้องรู้กฎหมายนั้นเป็นการไม่ถูกต้อง เพราะเหตุวิสัยที่จะทำได้³⁴

การไม่รู้กฎหมายนั้นอาจเกิดขึ้นได้ตามปกติ เพราะไม่มีใครจะรู้กฎหมายทุกอย่างได้หมด จึงต้องเข้าใจก่อนว่า มิใช่กฎหมายบังคับให้ทุกคนต้องรู้กฎหมาย ซึ่งเป็นการฝ่าฝืนความจริง แต่ที่ไม่ยอมให้อ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นเป็นข้อแก้ตัวนั้นเป็นนโยบายการใช้บังคับกฎหมาย มิฉะนั้นก็จะมีอาการอ้างเสมอว่า ผู้กระทำไม่รู้จักกฎหมายเพื่อให้พ้นความรับผิดชอบ ดังนั้น แม้บุคคลผู้กระทำความผิดจะไม่รู้กฎหมายเพราะ ไม่มีโอกาสรู้ได้ก็อ้างไม่ได้ เช่น เป็นคนต่างด้าวเพิ่งจะเข้ามาในประเทศ และแม้กฎหมายนั้นจะเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเฉพาะถิ่น เฉพาะครั้งคราวไม่ใช่ความผิดในตัวเอง ก็ไม่อาจอ้างความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวได้ กฎหมายเป็นข้อกำหนดมาตรฐาน ความประพฤติของประชาชนโดยรัฐ ประชาชนจึงต้องชวนชวยให้รู้ไว้³⁵

อย่างไรก็ตาม มีบางกรณีหากไม่ยอมรับฟังความไม่รู้กฎหมายแล้วก็อาจจะเป็นการไม่ยุติธรรมจนเกินไป มาตรา 64 จึงยอมให้มีการแก้ตัวได้บ้าง เมื่อพิจารณาถึงสภาพแห่งความผิดหมายความว่า กรณีเป็นความผิดเพราะกฎหมายห้าม (Mala Prohibita) มิใช่ความผิดในตัวเอง (Mala in se) พฤติการณ์ หมายถึง กรณี เฉพาะผู้กระทำผิด เช่นคนต่างด้าวเพิ่งเดินทางเข้ามาในประเทศ หรือผู้ที่อยู่ห่างไกลมากไม่สามารถทราบถึงกฎหมายที่ประกาศใช้ใหม่ เมื่อพิจารณาถึงสภาพความผิดและพฤติการณ์แล้ว ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐาน (ซึ่งหมายความว่าแม้จะพิจารณาจากสภาพความผิดและพฤติการณ์แล้วศาลไม่อนุญาตก็ได้) และเมื่อมีการแสดงพยาน

³³ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64

³⁴พรชัย สุนทรพันธ์, ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), 2.

³⁵ทวีเกียรติ มินะกนิษฐ, กฎหมายอาญา หลักและปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2549),

หลักฐานแล้ว ถ้าศาลเชื่อในความไม่รู้กฎหมายนั้น ศาลอาจจะลดโทษให้แก่ผู้กระทำความผิดก็ได้หรือไม่ลดโทษก็ได้ แต่ศาลจะไม่ลดโทษไม่ได้³⁶

ที่ถือกันว่าทุกคนต้องรู้กฎหมาย ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวนั้น เพราะเหตุว่าหลักนี้เป็นหลักการสำหรับการสร้างความสงบเรียบร้อยโดยกฎหมาย หลักการนี้เป็นสิ่งที่ได้ยอมรับกันโดยทั่วไป และถือว่าสำคัญยิ่งเพราะมีฉะนั้นแล้วการที่จะนำกฎเกณฑ์ของกฎหมายมาใช้ในการสร้างความสงบเรียบร้อย ย่อมเป็นไปได้³⁷

เมื่อสังคมก้าวหน้าและมีการติดต่อไปมาหาสู่กันมากขึ้น มีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ มากขึ้น กฎหมายก็ต้องพัฒนาตามไปด้วย ยิ่งสังคมหรือประเทศพัฒนาไปเร็วเท่าใด ก็จะมีกฎหมายที่ก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเท่านั้น จนยากที่ประชาชนหรือแม้แต่ผู้ที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมายเองจะรู้กฎหมายได้ทั้งหมด อย่างไรก็ตามที่ยังคงหลักการในเรื่องการห้ามยกความไม่รู้กฎหมายขึ้นเป็นข้อแก้ตัวสำหรับความรับผิดชอบทางกฎหมายนั้น ยังคงได้รับการยอมรับอยู่ด้วยเหตุผลดังนี้³⁸

1. เหตุผลประการแรกเป็นเหตุผลดั้งเดิมได้กล่าวมาแล้ว คือกฎหมายเป็นสิ่งที่แน่นอน เด็ดขาดและทุกคนย่อมรู้ได้ (Definite and Knowable) และถือว่าทุกคนต้องรู้กฎหมาย

2. เหตุผลในด้านพยานหลักฐานเกี่ยวกับการกระทำผิด โดยความไม่รู้กฎหมายนี้ John Austin ได้ให้ความเห็นว่าถ้ามีการยอมรับความไม่รู้กฎหมายให้เป็นข้ออ้างเพื่อยกเว้นแก้ตัวได้ ศาลจะต้องพบกับปัญหาซึ่งยากที่จะสามารถแก้ไข และอำนวยความสะดวกให้ดำเนินไปได้ กล่าวคือ หากให้ยอมรับความไม่รู้กฎหมายขึ้นแก้ตัว จำเลยก็จะยกความไม่รู้กฎหมายขึ้นเป็นข้อต่อสู้เสมอ และศาลก็ต้องมีภาระหน้าที่ต้องพิจารณาว่าจำเลยกระทำการไปโดยความไม่รู้กฎหมายจริงหรือไม่³⁹

3. เหตุผลในด้านนโยบายของกฎหมายอาญา Holmes ได้กล่าวว่า เมื่อรัฐบัญญัติกฎหมายออกมาที่ต้องการให้ประชาชนทุกคนได้สนใจรับรู้และเคารพปฏิบัติตามกฎหมาย แต่การออกกฎหมายนั้นเป็นขั้นตอนแรกซึ่งบุคคลทั่วไปอาจไม่ทราบ หรือทราบแต่ไม่เชื่อฟังกฎหมาย

³⁶ เกียรติจิตร วัจนะสวัสดิ์, คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), 327.

³⁷ อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ และพรทิพย์ เพ็ชรศิริ, วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ฉบับพิเศษ อนุสรณ์ ศ.หยุด แสงอุทัย); (ตุลาคม 2523): 269.

³⁸ สมศักดิ์ ปริศนานันทกุล, บทบาทรัฐสภาในการแก้ไขปัญหาความไม่รู้กฎหมายของประชาชน [ออนไลน์], 7 กันยายน 2551. แหล่งที่มา www.library.coj.go.th

³⁹ Austin, J., *Lecture on Jurisprudence, or the philosophy of positive law*, The Student's ed. By Robert Campbell, (London: John Murray, 1875), 238-239.

ความสงบผาสุกความปลอดภัยของสังคมก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ดังนั้น เมื่อมีการกระทำผิดกฎหมายจึงต้องมีการลงโทษ ทั้งนี้เพื่อต้องการให้สมาชิกของสังคมได้รับทราบถึงความมีอยู่ของกฎหมาย แม้กรณีผู้กระทำความผิดจะไม่รู้ว่าการกระทำของตนนั้นเป็นความผิดตามกฎหมาย กล่าวคือเป็นผู้บริสุทธิ์ก็ตาม เราก็จำเป็นต้องเสียสละปัจเจกบุคคลเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม เพราะถ้ายอมให้อ้างความไม่รู้กฎหมายได้ก็เท่ากับเป็นการสนับสนุนให้คนไม่สนใจกฎหมาย ทั้งที่กฎหมายบัญญัติออกมาเพื่อควบคุมสังคมโดยการทำให้สมาชิกของสังคมเรียนรู้เชื่อฟังปฏิบัติตาม⁴⁰

4. เหตุในแง่ความเป็นภาวะวิสัยของกฎหมาย (Objectivity of law) เหตุผลตามแนวความคิดนี้เป็นความเห็นของ Jerome Hall โดยเห็นว่ากฎหมายอาญาเป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ทางภาวะวิสัย ซึ่งบุคคลทั่วไปจะทราบได้จากผลการบังคับใช้กฎหมายของศาลหรือของเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายนั้น แนวคำพิพากษาของศาลหรือความเห็นของเจ้าหน้าที่ของรัฐดังกล่าว จะเป็นบรรทัดฐานให้บุคคลในสังคมได้ยึดถือปฏิบัติตาม หากยอมให้บุคคลผู้กระทำความผิดอ้างความไม่รู้กฎหมายของตนขึ้นแก้ตัวได้ ความเป็นภาวะวิสัยแห่งกฎหมายจะเสียไป กฎหมายก็จะกลายเป็นไปตามอัธวิสัยหรืออำเภอใจของบุคคล กฎหมายจะขาดความแน่นอน⁴¹

5. เหตุผลในแง่ที่ว่า การไม่รู้กฎหมายโดยตัวของมันเอง แสดงให้เห็นถึงความชั่วที่ดำเนินได้ (Ignorance of the Law is itself Culpable) เหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นเหตุผลหนึ่งที่มาจากเหตุผลที่ว่า ทุกคนถูกสันนิษฐานว่ารู้กฎหมาย (Everybody is presumed to know the law) เพียงแต่มีบทแทรกพร้อมด้วยว่าความไม่รู้กฎหมายนั้นเป็นความไม่รู้ที่สามารถดำเนินได้ว่ามีความชั่ว⁴² หรือกล่าวอีกนัยก็คือ สุภาษิตที่ว่าทุกคนถูกสันนิษฐานว่ารู้กฎหมายนั้นก็มาจากหลักการที่ว่า การไม่รู้ในสิ่งที่ทุกคนมีพันธะต้องรู้ไม่เป็นข้อแก้ตัวนั่นเอง⁴³

อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาที่ผ่านมาศาลได้เริ่มคำนึงถึงผลกระทบความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อจิตใจของผู้กระทำโดยยอมรับว่า การที่บุคคลกระทำความผิดโดยความไม่รู้กฎหมายแพ่งถือว่าเป็นความสำคัญผิดในข้อเท็จจริง ทำให้ขาดเจตนาและยอมรับว่า การที่บุคคลสำคัญผิดในสิทธิทางแพ่งจนเป็นเหตุให้บุคคลนั้นเข้าใจว่าตนมีอำนาจกระทำต่อทรัพย์สินของบุคคลอื่นได้นั้น ไม่อาจกล่าวได้ว่าบุคคลนั้นกระทำความผิดโดยมีเจตนา แต่อย่างไรก็ตามเป็นเพียงเฉพาะในบางลักษณะความผิดที่ต้องการเจตนาเฉพาะตัวนอกเหนือจากเจตนาธรรมดา ส่วนในความผิดอาญาอื่น ๆ ผู้กระทำยังคงอ้างความ

⁴⁰Holmes, supra note 36, 41 – 42.

⁴¹Hall, supra note 37, pp.382-383, 386, 388.

⁴²Smith, A.T.H., **Error and Mistake of law in Anglo – American Criminal**, 1 Vol. 14 Anglo – American L. Rev. 3, 19 – 20, (1985).

⁴³D.D' Connor, supra note 24, p.647

ไม่รู้กฎหมายขึ้นแก้ตัวไม่ได้ แม้ความไม่รู้กฎหมายของบุคคลนั้นไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ หรือมีเหตุอันสมควรโดยไม่อาจตำหนิบุคคลผู้กระทำได้เลยก็ตาม

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้นักกฎหมายได้สนใจพิจารณากันว่า การนำหลักสัจพจน์ “ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว” มาใช้อย่างเคร่งครัดปราศจากความยืดหยุ่น โดยไม่พิจารณาถึงเหตุผลพื้นฐานที่อยู่เบื้องหลังของหลักสัจพจน์ โดยไม่พิจารณาถึงสาระัตถะของความรับผิดชอบอาญาของบุคคลที่ตั้งอยู่บนความชั่วของผู้กระทำ ย่อมเป็นการใช้หลักสัจพจน์อย่างขาดเหตุผลและความเหมาะสมถูกต้อง

นักกฎหมายจึงได้หันมาพิจารณาถึงเหตุผลพื้นฐานของหลักความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวนั้นว่ามีอยู่เพื่ออะไร ซึ่งก็เห็นว่าไม่ใช่เหตุผลที่ว่ากฎหมายเป็นสิ่งที่แน่นอน หรือถือว่าทุกคนต้องรู้กฎหมาย และเหตุผลในแง่พยานหลักฐานของ Austin อีกต่อไป เพราะเหตุผลทั้งสองนั้นไม่อาจเป็นจริงได้ในปัจจุบัน แต่เหตุผลในแง่นโยบายของกฎหมายอาญาที่รัฐออกกฎหมายมาเพื่อให้บุคคลสนใจเรียนรู้และปฏิบัติตาม และเหตุผลในด้านความเป็นภาวะวิสัยของกฎหมาย Objectivity of law (ยังคงเป็นเหตุที่มีน้ำหนักอยู่ กล่าวคือ กฎหมายอาญาเป็นเรื่องของหลักเกณฑ์ทางภาวะวิสัย Objectivity of law) หากให้อำนาจความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวได้ กฎหมายก็กลายเป็นเรื่องของอัตวิสัยแปรผันไปตามจิตใจของแต่ละบุคคล และจะทำให้บุคคลไม่สนใจกฎหมายทั้งที่รัฐต้องการออกกฎหมาย เพื่อให้บุคคลในสังคมรู้และปฏิบัติตามเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวม โดยการที่บุคคลทั่วไปจะทราบถึงความเป็นภาวะวิสัยของกฎหมายก็พิจารณาจากการบังคับใช้กฎหมายจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้มีอำนาจหน้าที่รักษาการตามกฎหมายนั้น หรือจากศาลซึ่งกระทำแทนรัฐ

เมื่อเรยอมรับหลักความไม่รู้กฎหมาย ไม่เป็นข้อแก้ตัวบนเหตุผลพื้นฐานดังกล่าวแล้ว ดังนั้น หากบุคคลใดต้องการปฏิบัติตามให้เป็นไปตามกฎหมายโดยได้สนใจเรียนรู้เพื่อจะปฏิบัติตามกฎหมายโดยได้ศึกษาค้นคว้าถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของตน ได้ติดต่อสอบถามเพื่อขอคำปรึกษาแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการรักษาการตามกฎหมายนั้นๆ แล้วได้ศึกษาแนวคำพิพากษาของศาล แต่รัฐไม่ได้มีการกระทำทำให้กฎหมายที่ออกมาบังคับใช้เป็นที่ใช้แพร่หลายแก่ประชาชนเพื่อให้เรียนรู้ปฏิบัติตามได้ หรือบุคคลนั้นได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเป็นการกระทำแทนรัฐ หรือตามแนวคำพิพากษาของศาลดังกล่าว แต่ภายหลังปรากฏว่าคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ไม่ถูกต้องหรือแนวคำพิพากษาของศาลเปลี่ยนแปลงไป เช่นนี้จะตำหนิหรือบุคคลนั้นได้กระทำผิดไปเพราะไม่สนใจกฎหมายได้อย่างไรในเมื่อบุคคลผู้นั้นได้กระทำตามที่เหตุผลพื้นฐานของหลักความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวนั้นแล้ว ตรงกันข้ามเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำผิดก็สืบเนื่องมาจากการกระทำของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเอง การลงโทษบุคคลผู้กระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมายเนื่องจากเหตุผลดังกล่าว ก็ไม่เป็นการบรรลุลวัตถุประสงค์ในการ

ลงโทษเพื่อป้องกันแต่อย่างใด เพราะบุคคลผู้นั้นไม่ได้เลือกตัดสินใจกระทำในสิ่งที่ผิดโดยรู้ว่าการนั้นเป็นความผิด ในกรณีเช่นนี้ย่อมมีเหตุผลอย่างมากที่ผู้กระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมายในลักษณะนี้ควรอ้างความสำคัญผิดกฎหมายขึ้นแก้ตัวได้ และในกรณีดังกล่าวนี้ก็ไม่ยากต่อการพิสูจน์ถึงความไม่รู้กฎหมาย

ศาสตราจารย์อุทิศ แสนโกสิก ได้ให้ความหมายและตัวอย่างเกี่ยวกับเรื่องการกระทำผิดโดยไม่รู้กฎหมายไว้ว่า เป็นกรณีเมื่อบุคคลกระทำการเข้าตามองค์ประกอบของความผิดฐานใดฐานหนึ่งโดยครบถ้วนแล้ว โดยไม่ทราบว่าการกระทำเช่นนั้นของตนมีกฎหมายบัญญัติเอาเป็นความผิด เช่น นาย ก. ทำการเรียไรเพื่อสาธารณประโยชน์โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการควบคุมการเรียไรเสียก่อน ซึ่งการกระทำเช่นนั้นเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติควบคุมการเรียไร พ.ศ. 2476 แต่ นาย ก. ไม่รู้ว่ามีกฎหมายห้ามไม่ให้ทำการเรียไรโดยไม่ได้รับอนุญาตหรือเป็นกรณีแม้ผู้กระทำจะทราบว่า มีกฎหมายบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องที่ดินจะกระทำอยู่ แต่เข้าใจความหมายของกฎหมายผิดคิดว่าการกระทำของตนไม่เข้าข่ายที่กฎหมายนั้นห้าม เช่น ตามตัวอย่างข้างต้น นาย ก. รู้แล้วว่าพระราชบัญญัติควบคุมการเรียไรฯ บังคับให้ผู้ทำการเรียไรไปขออนุญาตจากคณะกรรมการควบคุมการเรียไรก่อน ถ้าเรียไรก่อนรับอนุญาตจะมีความผิด แต่ นาย ก. เข้าใจกฎหมายผิดโดยนึกว่าถ้าเรียไรมา เพื่อทำกิจการเกี่ยวกับสาธารณะประโยชน์อย่างที่ดินกระทำลงไม่ต้องขออนุญาต กรณีนี้เป็นการกระทำผิดโดยความสำคัญผิดในข้อกฎหมาย

จากคำสอนหรือคำรากฎหมายไทย และจากคำพิพากษาของศาลแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดเรื่องความไม่รู้กฎหมายในส่วนที่เกี่ยวกับความหมายในระบบกฎหมายไทยได้ว่า การกระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมาย หมายถึง กรณีบุคคลได้กระทำการอันเป็นความผิดตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย โดยบุคคลผู้กระทำนั้นไม่รู้ว่ามีกฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด หรือผู้กระทำนั้นเข้าใจว่ากฎหมายที่มีอยู่ไม่ห้ามการกระทำนั้น การกระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมายจึงรวมทั้งการกระทำผิดโดยไม่รู้ว่ามีกฎหมาย และการกระทำโดยความสำคัญผิดกฎหมาย

สำหรับนักกฎหมายในปัจจุบันเห็นว่า เหตุผลของการไม่ยอมให้อ้างความไม่รู้กฎหมายเพราะกฎหมายสันนิษฐานว่าทุกคนต้องรู้กฎหมายย่อมฝ่าฝืนความเป็นจริง ส่วนเหตุผลในแง่พยานหลักฐานที่เกรงว่าศาลจะมีภาระมากและยากต่อการพิสูจน์ว่าผู้กระทำผิดโดยรู้กฎหมายหรือไม่นั้น เหตุผลนี้ก็ไม่เป็นจริงอีกเช่นกัน เพราะเราสามารถจะโอนภาระการพิสูจน์ให้จำเลยผู้กระทำผิดเป็นฝ่ายนำสืบว่าตนไม่รู้กฎหมายก็ได้ ถ้าจำเลยไม่สามารถนำสืบให้ศาลเชื่อได้ จำเลยก็ต้องรับผิดชอบลงโทษ แต่เหตุผลในแง่นโยบายการบังคับใช้กฎหมายยังคงเป็นเหตุผลที่ยอมรับไม่ให้บุคคลใดอ้างความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวไม่ต้องรับผิดชอบในทางอาญาเพราะมิฉะนั้นการบังคับตามกฎหมายจะไม่เสมอทั่วกันกล่าวคือ เมื่อรัฐได้กำหนดมาตรฐานความประพฤติของบุคคลในสังคมไว้โดยกาบัญญัติเป็นกฎหมายอาญา และได้ประกาศให้ประชาชนทราบและศึกษาเรียนรู้

ล่วงหน้าก็เพื่อให้ประชาชนของรัฐนั้นปฏิบัติตาม ซึ่งประชาชนของรัฐก็มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตามให้สอดคล้องกับมาตรฐานความประพฤติหรือกฎหมายอาญาดังกล่าว ถ้าบุคคลใดไม่สนใจจะรับรู้ และได้กระทำการใดลงไปก็เป็นการเสี่ยงภัยเอาเอง หากการกระทำนั้นไม่เป็นความผิดตามกฎหมายก็โชคดีไป หากการกระทำนั้นเป็นความผิดตามกฎหมายบุคคลนั้นจะอ้างว่ากระทำผิดไปโดยไม่รู้กฎหมายไม่ได้ เพราะรัฐได้ประกาศให้ทราบให้รับรู้ล่วงหน้าแล้ว หากรัฐยอมให้อ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นแก้ตัว นโยบายของรัฐที่ต้องการบังคับให้ประชาชนสนใจเรียนรู้กฎหมายเพื่อปฏิบัติตามกฎหมายก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้

สำหรับแนวความคิดเรื่องความไม่รู้กฎหมายในประเทศไทย ก่อนใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 ก็ถือหลักความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวอยู่แล้ว ดังจะเห็นได้จากคำราหลักกฎหมายอาญาของขุนหลวงพระไกรสี (เทียม) ซึ่งพิมพ์ในปี ร.ศ.122 ซึ่งต่อมาเมื่อมีกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 หลักความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวจะปรากฏอยู่ในมาตรา 45 ของกฎหมายลักษณะอาญาฯ ซึ่งหลักสุดท้ายตามกฎหมายดังกล่าวประเทศไทยได้รับมาจากประเทศอังกฤษ โดยนักกฎหมายในสมัยนั้นที่จบการศึกษาจากประเทศอังกฤษ แต่อย่างไรก็ตามโดยเป็นที่ยอมรับกันว่าในความเป็นจริงอาจมีบุคคลกระทำผิดโดยไม่รู้ว่าการกระทำนั้น มีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความผิดประเภทกฎหมายห้าม (Mala prohibita) ประกอบกับโทษตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับความผิดนั้น ๆ แม้ศาลจะลงโทษต่ำสุดตามอัตราโทษขั้นต่ำแล้วก็ยังมีความรู้สึกว่ารุนแรงเกินกว่าที่ควรจะได้รับ ในการพิจารณาตรวจร่างประมวลกฎหมายอาญา จึงได้นำประมวลกฎหมายอาญาสวีต ค.ศ.1939 มาตรา 20 และประมวลกฎหมายอาญาจีน ค.ศ.1935 มาตรา 16 ซึ่งมีบทบัญญัติให้อำนาจศาลในการยกโทษหรือลดโทษแก่ผู้กระทำผิดโดยสุจริตมีเหตุผล อันสมควรเชื่อว่าการกระทำของตนเป็นการกระทำที่มีสิทธิทำได้ หรือกฎหมายอนุญาตให้ทำได้ มาเป็นแนวทางในการตรวจพิจารณาตรวจร่างประมวลกฎหมายอาญา แต่ที่ประชุมซึ่งกรรมการส่วนใหญ่เป็นผู้ได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ยังคงไม่ยอมให้อ้างการยกโทษแก่บุคคลผู้กระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมาย แต่ยอมรับเรื่องการลดโทษหากเป็นที่เชื่อว่า ตามสภาพและพฤติการณ์ผู้กระทำไม่รู้ว่ามีความผิดบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด และยังให้อยู่ในดุลพินิจแก่ศาลอีกชั้นหนึ่งว่าจะลดโทษหรือไม่ก็ได้ ดังเห็นได้จากมาตรา 64 ของประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบัน

แต่การกระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมาย ซึ่งผู้กระทำผิดจะอ้างความไม่รู้กฎหมายแก้ตัวไม่ได้เลยตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64 นั้น ไม่รวมความไม่รู้กฎหมายแพ่ง ความสำคัญผิดในกฎหมายแพ่ง ซึ่งมีผลทำให้ผู้กระทำไม่รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบนั้น ผู้กระทำไม่ต้องรับผิดเพราะขาดเจตนาตามมาตรา 59 วรรคสาม ไม่ใช่เรื่องความไม่รู้กฎหมายอาญาตามมาตรา 64 และกรณีที่บุคคลกระทำผิดโดยความสำคัญผิดในสิทธิทางแพ่งหรือกฎหมาย

แฟ่งว่ามีอำนาจกระทำต่อทรัพย์สินได้นั้น นักกฎหมายไทยปัจจุบันเห็นว่า มิใช่การกระทำโดยปราศจากเจตนา เพราะไม่รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบตามมาตรา 59 วรรคสาม และไม่เข้าอยู่ในมาตรา 64 เพราะไม่ใช่ความไม่รู้กฎหมายอาญา หากแต่ถือว่าเป็นความสำคัญผิดข้อเท็จจริงตามมาตรา 62 แต่ศาลได้พิจารณาตัดสินว่าความสำคัญผิดในสิทธิทางแพ่งหรือกฎหมายแพ่งที่เป็นไปโดยสุจริตแล้ว ผู้กระทำขาดเจตนาทุจริต ไม่ต้องรับผิด

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นที่น่าพิจารณาจากคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 20/2544 วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2544 เรื่อง คณะกรรมการป้องกันปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ขอให้วินิจฉัยชี้ขาดตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 295 กรณี พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร จงใจยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน และเอกสารประกอบด้วยข้อความอันเป็นเท็จ หรือปกปิดข้อเท็จจริงที่ควรแจ้งให้ทราบ ข้อ 3.14.1 ที่ให้ความเห็นว่า

หลักที่ว่า “ผู้ใดจะอ้างว่าไม่รู้กฎหมายมาเป็นข้อแก้ตัวเพื่อไม่ต้องรับผิดไม่ได้” เป็นหลักกฎหมายอาญา แต่บทบัญญัติเกี่ยวกับการยื่นบัญชี ฯ ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 291 ถึงมาตรา 293 ไม่ใช่บทบัญญัติว่าด้วยการกระทำผิดทางอาญาและผู้ถูกร้องไม่เคยอ้างว่า ไม่รู้กฎหมาย เพียงแต่อ้างว่า ผู้ที่รวบรวมรายการทรัพย์สินของคู่สมรสผู้ถูกร้องเข้าใจบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญไม่ชัดเจน ดังนั้น ที่ผู้ร้องอ้างว่า ผู้ใดจะอ้างว่า ไม่รู้กฎหมายไม่ได้ จึงเป็นการอ้างที่ไม่ถูกต้อง เพราะความไม่รู้กฎหมายกับ “การไม่เข้าใจกฎหมาย” และ “การตีความกฎหมาย” มีความหมายแตกต่างกัน

2.5 ข้อยกเว้นให้อ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นแก้ตัวได้⁴⁴

กรณีเป็นที่เห็นได้ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ศาลได้เริ่มคำนึงถึงผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อจิตใจของผู้กระทำ โดยยอมรับว่า การที่บุคคลกระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมาย แฟ่งถือว่าเป็นความสำคัญผิดในข้อเท็จจริง ทำให้ขาดเจตนาและยอมรับว่า การที่บุคคลสำคัญผิดในสิทธิทางแพ่งจนเป็นเหตุให้บุคคลนั้นเข้าใจว่าตนมีอำนาจกระทำต่อทรัพย์สินของบุคคลอื่นได้นั้น ไม่อาจกล่าวได้ว่าบุคคลนั้นกระทำโดยมีเจตนาทุจริต แต่อย่างก็ตาม ก็เป็นเพียงเฉพาะในบางลักษณะความผิดที่ต้องการเจตนาเฉพาะด้านนอกเหนือจากเจตนาธรรมดา ในความผิดอาญาอื่น ๆ ผู้กระทำยังคงอ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นแก้ตัวไม่ได้ แม้ความไม่รู้กฎหมายของบุคคลนั้นไม่สามารถ

⁴⁴ สมศักดิ์ ดันจนา, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบทางอาญา (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), 46 – 48.

หลักเสียงได้หรือมีเหตุอันสมควรโดยไม่อาจตำหนิบุคคลผู้กระทำได้เลยก็ตามนั้นทำให้นักกฎหมายได้สนใจพิจารณากันว่าการนำหลักสัจยิต “ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว” มาใช้อย่างเคร่งครัดปราศจากความยืดหยุ่น โดยไม่พิจารณาถึงเหตุผลพื้นฐานที่อยู่เบื้องหลังของหลักสัจยิต โดยไม่พิจารณาถึงสาระของความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลที่ตั้งอยู่บนความชั่วของผู้กระทำ ย่อมเป็นการใช้หลักสัจยิตอย่างขาดเหตุผลและความเหมาะสมถูกต้อง⁴⁵

นักกฎหมายจึงได้หันมาพิจารณาถึงเหตุผลพื้นฐานขอหลักความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวนั้นว่ามีอยู่เพื่ออะไร ซึ่งก็เห็นว่าไม่ใช่เหตุผลที่ว่ากฎหมายเป็นสิ่งที่แน่นอน ถือว่าทุกคนต้องรู้กฎหมาย และเหตุผลในแง่พยานหลักฐานของ Austin อีกต่อไป เพราะเหตุผลทั้งสองนั้นไม่อาจเป็นจริงได้ในปัจจุบัน แต่เหตุผลในแง่นโยบายกฎหมายอาญาที่รัฐออกกฎหมายมาเพื่อให้บุคคลสนใจเรียนรู้ และปฏิบัติตามและเหตุผลในด้านความเป็นภาวะวิสัย (Objectivity of law) ยังคงเป็นเหตุผลที่มีน้ำหนักอยู่ กล่าวคือ กฎหมายอาญาเป็นเรื่องของหลักเกณฑ์ทางภาวะวิสัย (Objectivity of law) หากให้อำนาจความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวได้ กฎหมายก็กลายเป็นเรื่องอัตวิสัยแปรผันไปตามจิตใจของแต่ละบุคคล และจะทำให้บุคคลไม่สนใจกฎหมายทั้งที่รัฐต้องการออกกฎหมายเพื่อให้บุคคลในสังคมรู้และปฏิบัติตามเพื่อความสงบสุขของสังคมโดยรวม โดยการที่บุคคลทั่วไปจะทราบถึงความเป็นภาวะวิสัยของกฎหมาย ก็พิจารณาจากการบังคับใช้กฎหมายจากเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มีอำนาจหน้าที่รักษาการตามกฎหมายนั้น หรือจากศาล ซึ่งกระทำการแทนรัฐ เมื่อเรายอมรับหลักความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวบนเหตุผลพื้นฐานดังกล่าว ดังนั้นหากบุคคลใดต้องการปฏิบัติตามให้เป็นไปตามกฎหมายได้สนใจเรียนรู้เพื่อจะปฏิบัติตามกฎหมาย โดยได้ศึกษาค้นคว้าถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของตน ได้ติดต่อสอบถามเพื่อขอคำปรึกษาแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มีอำนาจหน้าที่ในการรักษาการตามกฎหมายนั้น ๆ แล้ว ได้ศึกษาแนวคำพิพากษาของศาลแต่รัฐไม่ได้มีการกระทำให้กฎหมายที่ออกมาบังคับใช้เป็นทีแปรหลายแก่ประชาชน เพื่อให้เรียนรู้ปฏิบัติตามได้ หรือบุคคลนั้นได้ปฏิบัติตามตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเป็นการกระทำการแทนรัฐหรือตามแนวคำพิพากษาของศาลดังกล่าว แต่ภายหลังปรากฏว่า คำแนะนำของเจ้าหน้าที่ไม่ถูกต้องหรือแนวคำพิพากษาเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ จะตำหนิหรือบุคคลนั้นได้กระทำผิดไปเพราะไม่สนใจกฎหมายได้อย่างไร ในเมื่อบุคคลนั้นได้กระทำตามที่เหตุผลพื้นฐานของหลักความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวนั้นแล้ว ตรงกันข้ามเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำผิดก็สืบเนื่องมาจากการกระทำของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเอง การลงโทษบุคคลผู้กระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมายเนื่องจากเหตุดังกล่าวก็ไม่เป็นการบรรลุวัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อป้องกันแต่อย่างใด เพราะบุคคลผู้นั้นไม่ได้เลือกตัดสินใจกระทำในสิ่งที่ผิด โดยรู้ว่าการนั้นเป็นความผิดในกรณีเช่นนี้ย่อมมี

⁴⁵Perkins, supra note 10, 920.

เหตุผลอย่างมากที่ผู้กระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมายในลักษณะนี้ ควรอ้างความสำคัญผิดกฎหมายขึ้นแก้ตัวได้⁴⁶ และในกรณีดังกล่าวนี้ก็ไม่ยากต่อการพิสูจน์ถึงความไม่รู้กฎหมาย โดยความสำคัญผิดเนื่องจากการยึดแนวคำพิพากษาหรือการยึดคำปรึกษาแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐแต่อย่างใด⁴⁷ ซึ่งจะได้กล่าวถึงกรณีดังกล่าวทั้งสามโดยละเอียดต่อไป

2.5.1 กรณีกฎหมายที่บัญญัติว่าการกระทำเป็นความผิดมิได้มีการลงพิมพ์ประกาศ หรือทำให้แพร่หลาย (Available)

เมื่อรัฐสภาได้ผ่านพระราชบัญญัติออกมาใช้บังคับแล้ว ผู้กระทำผิดจะอ้างว่าในขณะที่ตนกระทำความผิดนั้นไม่รู้ว่ามีความผิดออกมาใหม่ บัญญัติว่าการกระทำของตนเป็นความผิด เพื่ออ้างขึ้นเป็นข้อแก้ตัวไม่ได้⁴⁸ ทั้งนี้โดยไม่คำนึงว่าการประกาศเผยแพร่ให้บุคคลทั่วไปได้มีโอกาสทราบถึงบทบัญญัติของรัฐที่ออกมาบังคับใช้หรือไม่ แต่อย่างก็ตามหากการกระทำผิดของบุคคลใด โดยความไม่รู้กฎหมายนั้น เนื่องจากรัฐบัญญัติกฎหมายออกมาบังคับใช้แล้ว แต่รัฐไม่ยอมจัดพิมพ์ประกาศให้บุคคลทั่วไปทราบเพื่อจะได้ปฏิบัติตามหรือได้ประกาศแล้วแต่มีเหตุอันสมควรว่า ก่อนการกระทำผิดบุคคลผู้กระทำผิดไม่มีโอกาสที่จะทราบถึงการประกาศบังคับใช้กฎหมายได้เลย ศาลค่อนข้างจะไม่เต็มใจในการลงโทษผู้กระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมายในกรณีเช่นนี้⁴⁹

กรณีจำเลยได้กระทำการโดยชอบตามกฎหมายเก่าโดยไม่รู้ว่ามีกฎหมายใหม่ยกเลิก หรือแก้ไขกฎหมายเก่าโดยถือว่า การกระทำของจำเลยเป็นความผิดตามกฎหมายใหม่ เนื่องจากไม่มีประกาศเผยแพร่ให้เป็นที่รับทราบของประชาชนโดยทั่วไปแล้ว ก็ไม่อาจจะดำเนินว่าผู้กระทำไม่สนใจกฎหมายและลงโทษผู้นั้นได้⁵⁰

สำหรับในกรณีการออกกฎหมายลำดับรอง (Subordinate Legislation) หากฝ่ายปกครองออกกฎหมายลำดับรองและบังคับใช้ทันที โดยไม่ปล่อยช่วงเวลาให้มีการประกาศแพร่หลายแก่ประชาชนทั่วไปได้รับทราบกันก่อน การที่บุคคลใดกระทำความผิดโดยไม่รู้กฎหมายลำดับรองบัญญัติไว้เป็นความผิดอาจแก้ตัวได้ หากขณะกระทำความผิดนั้นยังไม่มีมีการเผยแพร่ประกาศให้ทราบทั่วกัน⁵¹ ในทำนองเดียวกันกฎหมายท้องถิ่น เช่น เทศบัญญัติ ข้อบัญญัติจังหวัด หากบุคคลใด กระทำความผิดตาม

⁴⁶Perkins, supra note 10, 925 – 926.

⁴⁷William, supra note 9, 406.

⁴⁸William, supra note 7, 295.

⁴⁹La fave and Sott, supra note 64, 366.

⁵⁰ในกรณีที่จำเลยกระทำความผิดตามกฎหมายที่ใช้ในขณะกระทำ ต่อมาจะมีกฎหมายใหม่ที่บัญญัติภายหลังว่าการกระทำนั้นไม่เป็นความผิดต่อไป ก็เป็นเรื่องกฎหมายใหม่ยกเลิกกฎหมายเก่า ซึ่งไม่ใช่เรื่องความไม่รู้กฎหมายแต่อย่างใด

⁵¹William, supra note 9, 407.

กฎหมายท้องถิ่น โดยไม่รู้ว่ามีกฎหมายนั้นอยู่ อันสืบเนื่องมาจากการไม่ประกาศเผยแพร่ให้ทราบก็อาจเป็นข้อแก้ตัวให้พ้นผิดได้เช่นกัน⁵²

ดังนั้น เมื่อการประกาศของฝ่ายปกครองไม่ได้มีลักษณะกระทำอย่างกว้างขวางสู่สาธารณะ หรือไม่ได้มีการพิมพ์ประกาศเผยแพร่เหมือนกรณีอย่างเช่น ตัวพระราชบัญญัติ ส่วนมากมักจะปิดประกาศตามจุดปกติที่เคยติดประกาศ ดังนั้นหากเป็นที่พิสูจน์ได้ว่า กรณีเป็นไปไม่ได้ที่การประกาศเช่นนั้นอาจทำให้ผู้กระทำผิดสามารถรู้ถึงประกาศ หรือกฎหมายนั้นได้ก็ควรที่จะให้อ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นแก้ตัวได้ แต่ถ้ากรณีมีการพิมพ์มีการประกาศให้ทราบอย่างกว้างขวางแพร่หลายอันควรที่บุคคลทั่วไปจะได้ทราบแล้ว ในกรณีเช่นนี้ผู้กระทำผิดย่อมจะอ้างการไม่รู้ประกาศ ซึ่งเป็นความผิดของตนขึ้นเพื่อแก้ตัวไม่ได้

2.5.2 กรณีผู้กระทำผิดเชื่อโดยสุจริต โดยมีเหตุผลอันควรว่าการกระทำของตนชอบด้วยกฎหมาย เนื่องจากตนได้กระทำการตามการให้ความเห็นหรือการสั่งการของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ซึ่งกฎหมายได้กำหนดหน้าที่ในการรับผิดชอบ ตามกฎหมายนั้น

หากบุคคลใดสนใจกฎหมาย และพร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎหมาย แต่โดยที่ไม่สามารถทราบถึงความแน่ชัดถูกต้องของกฎหมายได้ จึงได้ขอคำแนะนำความเห็นจากเจ้าหน้าที่ของผู้รับผิดชอบตามกฎหมาย และได้กระทำการตามการให้ความเห็น หรือได้กระทำตาม การสั่งการหรือการอนุญาตของเจ้าหน้าที่ผู้นั้น ซึ่งบุคคลย่อมเข้าใจว่า การกระทำนั้น เมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้รับผิดชอบตามกฎหมายในฐานะที่เป็นการกระทำแทนรัฐ เป็นผู้แนะนำสั่งการยอมเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย หากปรากฏภายหลังต่อมาว่าความเห็นหรือการสั่งการของเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้นั้น ขัดหรือไม่ถูกต้องตามกฎหมาย รัฐจะมีเหตุผลและความชอบธรรมในการลงโทษบุคคลผู้กระทำผิดกฎหมายในกรณี ประการใด รัฐจะดำเนินบุคคลดังกล่าวโดยอ้างว่า ไม่สนใจเคารพกฎหมายได้อย่างไร ซึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกาได้ยอมรับแนวความคิดและเหตุผลดังกล่าว และยอมให้บุคคลผู้กระทำอ้างความเชื่อว่า การกระทำไม่เป็นความผิดต่อกฎหมาย เป็นข้อต่อสู้ในการถูกดำเนินคดีสำหรับความผิดนั้นได้ต่อเมื่อ ผู้กระทำได้กระทำโดยมีเหตุสมควร ถือตามการอนุญาตหรือคำสั่งทางปกครอง หรือตามการให้ความเห็นของเจ้าหน้าที่หรือองค์กรของรัฐ ซึ่งกฎหมายมอบหน้าที่ความรับผิดชอบในการให้ความเห็น การปฏิบัติการหรือการบังคับการตามกฎหมายนั้น อย่างไรก็ตาม กรณีจะอ้างความสำคัญผิดว่าการกระทำของตนชอบด้วยกฎหมาย จะอ้างเป็นข้อแก้ตัวได้ต้องประกอบด้วย

1. ต้องเป็นการสั่งการหรือความเห็นจากเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์กรของรัฐ ซึ่งมีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิดนั้น

⁵²Hall and Seligman, supra note 21, 66.

2. ต้องเป็นการเชื่อโดยมีเหตุอันสมควรว่าถูกต้องตามกฎหมาย

2.5.3 กรณีผู้กระทำผิดโดยมีเหตุอันสมควรเชื่อว่าการกระทำของตนชอบด้วยกฎหมาย เนื่องจากยึดถือตามความเห็น คำสั่ง หรือคำพิพากษาของศาล

เมื่อรัฐมีนโยบายให้ประชาชนรู้กฎหมายและปฏิบัติตามกฎหมาย แต่โดยที่กฎหมายไม่ใช่สิ่งที่แน่นอนชัดเจนที่บุคคลทุกคนจะรู้ได้อีกต่อไป บุคคลดังกล่าวจึงได้ยึดแนวคำสั่งคำพิพากษาของศาลในการพิจารณาวินิจฉัยบรรทัดฐานในการปฏิบัติ เช่น ศาลมีคำพิพากษาคดีหนึ่งว่าไม่เป็นความผิด ต่อมาภายหลังได้มีคำพิพากษาของศาลเปลี่ยนแปลงกลับคำพิพากษาในคดีเดียวกันว่าเป็นความผิด หรือกรณีจำเลยเชื่อตามคำพิพากษาของศาลที่ตัดสินว่ากฎหมายที่กำหนดการกระทำของตนเป็นความผิดนั้นขัดรัฐธรรมนูญ แต่ต่อมาได้มีคำพิพากษาในภายหลังตัดสินว่ากฎหมายดังกล่าวไม่ขัดรัฐธรรมนูญเช่นนี้ จำเลยต้องมีความผิดอาญาตามกฎหมายหรือไม่ ในเรื่องนี้มีนักกฎหมายแองโกล - อเมริกันมีความเห็นว่า ควรให้อ้างคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลเป็นข้อแก้ตัวได้⁵³ แต่ความผิดดังกล่าวต้องไม่ใช่ความผิดประเภท Mala in se หรือความผิดเกี่ยวกับศีลธรรม⁵⁴

ดังนั้น เหตุผลของหลักสุภาษิตความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว ไม่อาจใช้ได้ในกรณีนี้ ที่ว่าหากให้อ้างความไม่รู้กฎหมายก็ทำให้บุคคลไม่สนใจกฎหมาย ขาดต่อการพิสูจน์และทำให้กฎหมายจะกลายเป็นกฎหมายอวัธยนั้น ไม่อาจใช้ได้ในกรณีนี้เพราะบุคคลดังกล่าวสนใจกฎหมาย จึงได้ทำตามคำพิพากษาของศาล ซึ่งเป็นองค์กรของรัฐผู้ใช้กฎหมายเอง และในเรื่องของพยานหลักฐานก็สามารถพิสูจน์ได้ง่าย เนื่องจากคำพิพากษาของศาลนั้น มีการบันทึกเก็บไว้ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ว่า มีอยู่จริงขณะกระทำลงไปหรือไม่⁵⁵ ผู้กระทำจึงอ้างการทำตามคำพิพากษาของศาลขึ้นแก้ตัวได้ และไม่ว่ากรณีจะเป็นการทำตามคำพิพากษาของศาลล่าง ซึ่งต่อมาศาลสูงพิพากษากลับก็ตาม⁵⁶ แต่กรณีหากเป็นว่าขณะที่ผู้กระทำได้มีคำพิพากษาใหม่กลับคำพิพากษาเดิม โดยผู้กระทำไม่รู้และได้กระทำตามคำพิพากษาเดิม ในกรณีเช่นนี้ผู้กระทำจะอ้างว่าทำตามคำพิพากษาเดิมเพื่อแก้ตัวไม่ได้ เพราะถือว่าไม่รู้กฎหมายหรือความสำคัญผิดเพราะความไม่สนใจของผู้กระทำผิดเอง⁵⁷ ซึ่งประเทศสหรัฐอเมริกาได้ถือเหตุผลแนวความคิดดังกล่าวมาบัญญัติไว้ใน Model penal code

⁵³Hall,supra note, 389.

⁵⁴Ibid, 670.

⁵⁵Perkins, supra note 10, 928.

⁵⁶Perkins, supra note 10,p.928,and La Fave and Scott,supra note 64, 367.

⁵⁷Hall and Seligman, supra note 21,p.669

section 2.04 (3) (b) (ii)⁵⁸ ความเชื่อว่าการกระทำของตนไม่เป็นความผิดต่อกฎหมายจะเป็นข้อต่อสู้ได้ต่อเมื่อบุคคลนั้นได้กระทำไปโดยมีเหตุผลอันสมควรเชื่อจากคำพิพากษา คำสั่ง หรือความเห็นของศาล

2.6 หลักการในเรื่องการควบคุมสังคม

เนื่องจากสังคมทุกสังคมมีสมาชิกในสังคมจำนวนมากที่มีแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่หลากหลายรูปแบบ สังคมจึงจำเป็นต้องมีการควบคุมสมาชิกในสังคมให้มีแนวปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน สังคมจึงต้องสร้างกระบวนการที่ได้ผ่านการวางแผนไว้แล้วมาใช้ควบคุมคนในสังคม โดยวิธีการชักจูงหรือบังคับสมาชิกในสังคมให้ร่วมมือตามค่านิยมในการดำเนินชีวิตของสังคมที่กำหนดไว้ การร่วมมือของมนุษย์ต้องอาศัยระเบียบทางสังคม ที่มีความคล้ายคลึงกัน มนุษย์จำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ทางสังคมบางประการในการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และสังคมอาจสลายได้หากไม่มีระเบียบ Durkheim ซึ่งเป็นนักวิชาการ ได้เน้นว่า ถึงแม้ว่ามนุษย์จะเสรีภาพในการกระทำก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเสรีภาพที่อยู่ในขอบเขตหรือกรอบของสังคม ซึ่งความเป็นระเบียบของสังคมจะมีมากหรือน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพขององค์กรที่สามารถบังคับให้สมาชิกปฏิบัติตามระเบียบ กฎหมาย ขอบเขต กำหนด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม (Social Order) ขึ้นอยู่กับสิ่งสำคัญ 2 ประการ คือ⁵⁹

1. การเข้าใจร่วมกันในกฎเกณฑ์บางอย่างที่มนุษย์ต้องปฏิบัติ อาจเรียกว่าเป็นระเบียบบรรทัดฐาน (Normative Order)
2. การจัดระเบียบสังคม (Social Organization)

⁵⁸ Model Penal Code Section 2.4

(3) A belief that conduct does not legally constitute an offense is a defense to a prosecution for that offense based upon such conduct when

(a) §1๓๑

(b) he acts in reasonable reliance upon an official statement of the law , afterward determined to be invalid or erroneous, contained in.....(ii) a judicial decision, opinion or judgment

⁵⁹ สมศักดิ์ ปริศนานันทกุล, บทบาทรัฐสภาในการแก้ไขปัญหาความไม่รู้กฎหมายของประชาชน, [ออนไลน์], 7 กันยายน 2551. แหล่งที่มา www.library.coj.go.th

นอกจากนั้น สังคมยังมีแนวทางในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันโดยวิธีสำคัญดังต่อไปนี้

1) การควบคุมทางกระบวนการเรียนรู้ ระเบียบต่าง ๆ ของสังคมได้แก่ การที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดวัฒนธรรม รวมถึงความรู้ ความชำนาญ บรรทัดฐาน ให้กับคนรุ่นหลังได้ถือปฏิบัติ

2) การควบคุมด้วยการบีบบังคับโดยสังคมเป็นการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์อีกทางหนึ่ง ความหมายที่เข้าใจง่ายที่สุดก็คือ อิทธิพลของกลุ่มหรือของสังคมที่มีต่อพฤติกรรมของสังคมที่มีต่อพฤติกรรมของสังคมของมนุษย์ เช่น บุคคลต้องปฏิบัติตามบรรทัดฐาน กฎเกณฑ์แห่งพฤติกรรมของสังคมที่อาศัยอยู่ “เข้าทำนองเข้าเมืองตาหลิ่ว ต้องหลิ่วตาตาม” หากไม่ทำเช่นนั้น ก็ถือว่าเป็นการฝ่าฝืนบรรทัดฐานก็จะถูกอิทธิพลของกลุ่มบังคับในรูปแบบต่าง ๆ ให้ยอมตาม

Paul Sites นักสังคมวิทยาได้เขียนหนังสือ Control and Constraint : And Introduction to Sociology) ได้จำแนกกลไกในการควบคุมสังคมออกเป็น 7 ประการ คือ

1. กลไกทางวัฒนธรรม (Cultural Strategies)
2. กลไกในการแลกเปลี่ยน (Exchange Strategies)
3. กลไกเกี่ยวกับกฎระเบียบ (Procedure Strategies)
4. กลไกกลอุบาย (Manipulative Strategies)
5. กลไกวิธีใช้อำนาจบังคับ (Coercive Strategies)
6. กลไกรวมตัวหรือกลไกผนึกกำลัง (Unification Strategies)
7. กลไกถอนตัว (Withdrawal Strategies)

กลไกในการควบคุมทางสังคม 7 ประเภท สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. กลไกทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการควบคุมทางสังคม เรียกว่า ยุทธวิธี หรือกลวิธี หรือกลไกทางวัฒนธรรม เพราะเราใช้วัฒนธรรมเป็นกลไกควบคุมทั้งพฤติกรรมของตัวเอง (Self) และคนอื่น ๆ กลไกทางวัฒนธรรมที่ใช้ในการควบคุมประกอบด้วย 1) บรรทัดฐาน 2) การบังคับใช้ด้วยวิธีการแทรกแซง 3) สถานภาพและบทบาท 4) การเข้าสังคม 5) ความแตกต่างทางสังคมและชั้นทางสังคม ซึ่งกลไกทางวัฒนธรรมแต่ละประเภทมีบทบาทสำคัญทั้งในกระบวนการจัดระเบียบสังคม และพัฒนาบุคคล

1) บรรทัดฐาน (Norm) หมายถึง แนวทางปฏิบัติ หรือละเว้นการปฏิบัติที่สมาชิกในสังคมได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง บรรทัดฐานที่เป็นการห้ามมิให้กระทำหรือให้บางสิ่งบางอย่าง เช่น เรามีประเพณีในวันสงกรานต์จะรดน้ำผู้ใหญ่ เมื่อ

พบผู้ใหญ่ที่รู้จักให้ยกมือไหว้แทนการกล่าว สวัสดีเฉย ๆ หรือยกมือไหว้ และกล่าวสวัสดีด้วยก็ได้ ห้ามทำร้ายร่างกายผู้เป็นบิดามารดา เป็นต้น

บรรทัดฐาน อันเป็นแนวทางการปฏิบัติให้คงเว้นการกระนั้น ถ้าไม่ได้มี บทบาทกฎหมายกำหนดไว้ แต่คนส่วนมากเชื่อว่าถ้ากระทำลงไปแล้วเป็นการละเมิดสิ่งที่เขา “ถือ” กันเรียกว่า Taboos

บรรทัดฐาน แบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประการ คือ วิถีประชา จารีต และ กฎหมาย

ก) วิถีประชา (Folkways) ได้แก่ การดำเนินชีวิตหรือความเป็นอยู่ของผู้คน ในสมัยหนึ่ง ๆ ซึ่งปฏิบัติกันมาเป็นธรรมเนียมประเพณีอย่างนั้น สิ่งที่ทุกคนในสังคมพึงปฏิบัติแต่ถ้า ผู้ใดฝ่าฝืนก็ไม่ได้มีการลงโทษอย่างรุนแรงแต่อย่างใด ได้แก่ การที่ผู้ชายไทยควรจะไม่สวมเสื้อก่อน มีครอบครัว แต่ใครไม่ปฏิบัติก็ไม่มีการบังคับให้ทำ วิถีประชาของมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงไปตาม เผ่าพันธุ์ และสถานที่อยู่ที่เป็นเช่นนี้เพราะแต่ละชนชาติได้ค้นพบวิธีการต่อสู้หรือการครองชีวิต เมื่อ ได้พบวิธีดังกล่าวแล้วก็มักไม่ยอม

ข) จารีต (Mores) เป็นบรรทัดฐานของสังคมอีกรูปหนึ่ง ผู้บัญญัติศัพท์นี้ ได้แก่ ศาสตราจารย์ Sumner ท่านกล่าวว่าจารีตเกี่ยวกับเรื่องต้องห้าม จารีต ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณีเกี่ยวพันกับสวัสดิภาพและ/ หรือ ความปลอดภัยของกลุ่มชน จารีตมีในทุกสังคมแต่ละ สังคม มีจารีตแตกต่างกันไป เช่น บางสังคมยอมรับการมีภรรยาหลายคน ในขณะที่บางสังคมไม่ ยอมรับ จารีตมีความใกล้ชิดกับค่านิยม และมีศีลธรรมเข้าสอดแทรก จารีตกำหนดว่าอะไรถูก อะไร ผิดทำอย่างไรเป็นบุญ หรือบาป โดยไม่ต้องบอกเหตุผล การฝ่าฝืนจารีตของสังคมจะได้รับการ ดำเนินคดีเช่นหรือลงโทษอย่างรุนแรง ดังนั้น จารีตเป็นบรรทัดฐานที่มีการบังคับใช้ที่เข้มงวดกว่า วิถีประชา ทั้งวิถีประชาและจารีตมีการเปลี่ยนแปลงได้ แต่จารีตเปลี่ยนแปลงในอัตราช้ากว่า อนึ่ง จารีตบางอย่างกลายเป็นวิถีประชาก็มี เช่น สตรีสูบบุหรี่ แต่เดิมเป็นเรื่องถือกันมาก แต่ปัจจุบันการ ถือเช่นนั้นน้อยลง วิถีประชาบางอย่างอาจกลายเป็นจารีตก็ได้ เช่น การมีทาสในสมัยก่อนถือเป็น เรื่องธรรมดา แต่ปัจจุบันถือว่ามีทาสผิดศีลธรรมหรือผิดจารีตนั่นเอง

ค) กฎหมาย (Law) เป็นบรรทัดฐานอันเป็นแนวทางปฏิบัติอีกรูปแบบหนึ่ง ในสังคมที่มีองค์กรปกครองเป็นระเบียบ กฎหมายตามนัยทางสังคมวิทยา หมายถึง แนวทางปฏิบัติ ที่บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนกฎหมายที่มีได้บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ทางสังคม วิทยาถือว่าเป็นจารีต จารีตบางอย่างได้ถูกต้องไว้ในกฎหมาย เช่น ในแอฟริกาได้มีกฎหมายห้ามคน ต่างผิวแต่งงานกัน ในสหรัฐอเมริกา และอีกหลายประเทศห้ามไม่ให้มีภรรยาหรือสามีเกินหนึ่งคน ในสังคมสมัยใหม่กฎหมายมักมีขึ้นแทนที่จารีตอย่างมากมาย คือ มีกฎเกณฑ์มากขึ้น กฎหมายชั้น พื้นฐาน คือ กฎหมายรัฐธรรมนูญ

2) การบังคับใช้วิธีการแทรกแซง (Sanctions) คือ การให้สิ่งตอบแทน อาจอยู่ในรูปของรางวัล หรือการลงโทษ มีความเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางสังคม กล่าวคือ บุคคลที่ปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในทางสังคมว่าจะได้รับผลตอบแทนหรือรางวัล หากละเว้นที่จะปฏิบัติตามบรรทัดฐานดังกล่าวย่อมคาดได้ว่าจะได้รับการลงโทษ ในแต่ละสถานการณ์สิ่งที่ทำให้บุคคลยอมรับหรือปฏิบัติตามวัฒนธรรม คือ ความกลัวที่จะสูญเสียความปลอดภัย ความมีหน้าที่เกียรติยศ ชื่อเสียง และสถานภาพทางเศรษฐกิจ นอกจากนั้นอาจกล่าวได้ว่า การลงโทษผู้ที่ไม่ยอมรับหรือไม่ปฏิบัติตามวัฒนธรรม และการให้รางวัลตอบแทนแก่ผู้ยอมรับ หรือปฏิบัติตามเป็นการส่งเสริมให้สังคมเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย หนึ่งกลไกการบังคับเป็นกลไกที่ส่งเสริมชื่อเสียงของบุคคลและทำให้บุคคลมีหน้ามีตา อีกทั้งยังทำให้ระบบต่าง ๆ มีความหมาย

3) สถานภาพและบทบาท (Status and Role) สังคมของคนเป็นสังคมเครือข่ายทางสถานภาพและบทบาท (Social Network of Status and Role) ทำให้สมาชิกแต่ละคนตระหนักถึงตัวตนของตัวเอง

สถานภาพ คือ ตำแหน่ง ฐานะทางสังคม เช่น สามัญภรรยา ลูก ครู อาจารย์ นักการเมือง เป็นต้น ซึ่งตำแหน่ง หรือหน้าที่การงานจะถูกกำหนดขึ้นโดยโครงสร้างของสังคมในแต่ละระบบได้ผูกติดกับบทบาทกับสภาพ เฉพาะบทบาทนั้นไว้ด้วย โดยมีบรรทัดฐานเป็นตัวกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติ บรรทัดฐานที่เกี่ยวข้องกันกับสถานภาพและบทบาทคือ สิทธิหน้าที่ อภิสิทธิ์และภาวะจำยอมในการปะทะสังสรรค์กันทางสังคม ทำให้เกิดบทบาทของคนในสังคมขึ้นอยู่กับสภาพที่เป็นอยู่ร่วมกับคุณสมบัติส่วนตัวของบุคคล บทบาทของบุคคลแตกต่างกัน ตามลักษณะของสถานภาพและลักษณะอุปนิสัยการอบรม ความรู้ ความสามารถ ความคิด ความพอใจ รวมทั้งสภาพทางกายและจิตของบุคคลที่เป็นเจ้าของบทบาทนั้น

4) กลไกในการเข้าสังคมและการเข้ากลุ่ม (Group and social Entry) ใช้ได้โดยผู้ที่เป็สมาชิกสังคม หรือสมาชิกกลุ่มอยู่แล้ว หรือผู้ที่เข้ากลุ่มหรือเข้าสังคม กลไกทางวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นกระบวนการควบคุมซึ่งกันและกัน ระหว่างผู้ที่เป็สมาชิกกลุ่มหรือสมาชิกสังคมอยู่แล้ว กับผู้ที่ต้องการจะเป็สมาชิกกลุ่มหรือสมาชิกสังคมใหม่ ทั้งนี้เพราะว่าผู้ซึ่งเป็สมาชิกเก่าได้กำหนดระเบียบข้อบังคับอันเป็มาตรฐานของกลุ่มเอาไว้แล้ว ดังนั้นผู้ที่เข้ากลุ่มหรือสมาชิกใหม่จะต้องควบคุมพฤติกรรมของตนตามมาตรฐาน หรือข้อกำหนดของกลุ่มที่สมาชิกเดิมได้วางไว้

กลไกขั้นต้นในการเข้ากลุ่ม คือ การอบรมทางสังคมหรือสังคมการณ์ หรือสังคมประกฤตการอบรมทางสังคม (Socialization) เกิดจากการที่บุคคลมีสัมพันธทางสังคม (Social Interaction) แล้วทำให้พฤติกรรมของบุคคลเปลี่ยนแปลงไปตามความคาดหวังหรือบรรทัดฐานของบุคคลอื่นที่เป็สมาชิกอยู่ การอบรมทางสังคมนั้นมีลักษณะเป็นกระบวนการควบคุมซึ่งกันและกัน

การเรียนรู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงว่า บุคคลควรจะทำอะไรในเรื่องของตนเอง และจะปฏิบัติตนอย่างไรในสถานการณ์หนึ่ง ๆ เมื่อมีการปะทะสังสรรค์ทางสังคมเกิดขึ้น

5) การจำแนกความแตกต่างทางสังคม และชั้นทางสังคม (Differentiation and Ranking) ในสังคมมนุษย์ทุกแห่งและกลุ่ม มนุษย์ส่วนมากตามความแตกต่างและชั้นทางสังคมของสมาชิกด้วยเกณฑ์บางอย่าง เกณฑ์เฉพาะที่ใช้กำหนดในแต่ละสังคม และแต่ละกลุ่มมีแตกต่าง และชั้นทางสังคมของสมาชิกด้วยเกณฑ์บางอย่าง เกณฑ์เฉพาะที่ใช้กำหนดในแต่ละสังคมและแต่ละกลุ่มมีแตกต่างกันมากมายแต่ที่พบเห็นได้โดยทั่วไปในสังคม เช่น ความสวยงาม และความน่าเกลียด สีผิว ความสูง ความสำเร็จในการแข่งขัน อายุเพศ การเกิดก่อนหลัง สถานที่เกิด เชื้อชาติ เงิน ความสามารถพิเศษความชำนาญ การศึกษา และตำแหน่งในครอบครัว

การจัดลำดับชั้นทางสังคมและความแตกต่างกันทางสังคม เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติทางสังคมที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมมนุษย์

จำแนกความแตกต่างทางสังคมและชั้นทางสังคม เป็นกลไกควบคุมสังคมทางวัฒนธรรมกลไกนี้เกิดขึ้นอยู่กับระดับแห่งการยอมรับในการจำแนกความแตกต่างและชั้นทางสังคมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

การจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) กลไกทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับการจัดลำดับชั้นทางสังคมเป็นการใช้กลไกการจำแนกประเภท ช่วงชั้นทางสังคม เป็นมาจากการจำแนกประเภทในสังคม และมีการพยายามที่จะดำรงไว้ซึ่งช่วงชั้นทางสังคมนั้น ๆ ไว้ตลอดเวลา

ถ้าระบบลำดับช่วงชั้นทางสังคมปิดตาย เช่น ในระบบวรรณะ (Caste) คนที่เกิดมาในลำดับช่วงชั้นประเภทใดก็ต้องอยู่ในลำดับช่วงชั้นประเภทนั้น

ถ้าระบบลำดับช่วงชั้นทางสังคมเปิด คนสามารถเลื่อนชั้นทางสังคมได้ การที่จะเลื่อนขึ้นหรือลดชั้นทางสังคมขึ้นอยู่กับกระทำความดีของบุคคลนั้น หรือขึ้นอยู่กับกระบวนการควบคุมสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ระบบลำดับช่วงชั้นทางสังคมนั้นไม่สามารถดำรงอยู่ได้ปราศจากการยินยอมของบุคคลในสังคมอย่างไรก็ตามลำดับช่วงชั้นทางสังคมอาจดำรงอยู่ได้ด้วยการบังคับ แต่ถ้าใช้การบังคับให้มีช่วงชั้นทางสังคม ช่วงชั้นทางสังคมดังกล่าวก็เป็นกลไกควบคุมสังคมทางวัฒนธรรมแต่จะกลายเป็นกลไกการใช้อำนาจบังคับ

2. กลไกในการแลกเปลี่ยน

กลไกในการแลกเปลี่ยนเกี่ยวข้องกับการค้าขายสินค้า การให้บริการ หรือการให้รางวัลระหว่างบุคคล หรือระหว่างกลุ่ม

การแลกเปลี่ยนอาจเป็นการแลกเปลี่ยนที่มีตัวตนจับต้องได้หรือสิ่งที่ไม่มีความจับต้องไม่ได้ แลกเปลี่ยนสิ่งที่มีประจักษ์หรือสิ่งที่ล่อง ๆ ไม่มีตัวตนเป็นสิ่งที่ใช้ระยะเวลานานหรือสิ่งที่เป็นปัจจุบันทันที

โดยกลไกแลกเปลี่ยนจะพบเห็นทั่ว ๆ ไปในชีวิตสังคม ซึ่งทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของ Peter M. Blau กล่าวว่าเพื่อนบ้านแลกเปลี่ยนความพอใจ เด็กแลกเปลี่ยนของเล่น ผู้ร่วมงานแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือ คนรู้จักแลกเปลี่ยนมิตรภาพ นักการเมืองแลกเปลี่ยนการยินยอมหรือการยอมรับ ผู้ลี้ภัยแลกเปลี่ยนความคิด และแม่บ้านแลกเปลี่ยนวิธีการปรุงอาหาร

กลไกการแลกเปลี่ยนจำแนกไว้ 3 ประการ คือ 1) กลไกการแลกเปลี่ยนของผู้มีอำนาจเหนือ 2) กลไกการแลกเปลี่ยนของผู้มีอำนาจต่ำ 3) กลไกการแลกเปลี่ยนความปรองดอง

1) กลไกการแลกเปลี่ยนของผู้มีอำนาจเหนือ (Super-ordinate Exchange Strategies) กลไกการแลกเปลี่ยนของผู้มีอำนาจเหนือผู้ใช้ ได้แก่ บุคคลหรือกลุ่ม หรือสังคมที่มีอำนาจบังคับบัญชา หรือมีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรที่หายาก ซึ่งอาจเป็นในรูปแบบบำเหน็จรางวัล หรือการให้สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ป้ายขึ้น และอำนาจ ลาก ขส สรรเสริญ เป็นต้น บุคคลกลุ่ม หรือสังคมที่มีอำนาจควบคุมและจำแนกแจกจ่ายทรัพยากรที่มีค่า และหายาก เขามีอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมของบุคคล กลุ่ม และสังคม ที่มีความต้องการทรัพยากรดังกล่าว ความสามารถในการควบคุมของผู้มีอำนาจเหนือจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณค่าของทรัพยากร

2) กลไกการแลกเปลี่ยนของผู้มีอำนาจต่ำ (Sub-ordinate Exchange Strategies) กลไกในการควบคุมที่สำคัญของผู้ได้บังคับบัญชา หรือผู้มีอำนาจต่ำในอันที่ดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยน ก็คือ การเชื่อฟัง คำสั่งของผู้มีอำนาจเหนือ ซึ่งจะทำให้ผู้มีอำนาจต่ำกว่าสามารถควบคุมพฤติกรรมของผู้มีอำนาจเหนือให้ ให้รางวัลและสิ่งอำนวยความสะดวกแก่เขา

3) กลไกการแลกเปลี่ยนความปรองดอง (Accommodation Exchange Strategies) ในหลาย ๆ สถานการณ์ความสัมพันธ์ต้องหยุดชะงัก ดังนั้นจึงต้องใช้กลไกในการปรองดองหรือการผ่อนปรน หรือการสามัคคีเป็นกลไกในการควบคุม

เมื่อใช้กลไกในลักษณะการปรองดอง แต่ละฝ่ายสละบางอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งบางสิ่งบางอย่าง กลไกนี้เปิดโอกาสให้บุคคลต่าง ๆ หรือกลุ่มต่าง ๆ มาสัมพันธ์กันโดยปราศจากการขัดแย้งกัน

ตัวอย่างเช่น ฝ่ายจัดการยอมรับการปรองดองกับคนงานเพื่อหลีกเลี่ยงการหยุดงาน การประท้วง หรือนานาชาติอาจยอมรับการปรองดองเพื่อหลีกเลี่ยงสงคราม

3. กลไกกับกฎระเบียบ

บุคคลหรือกลุ่มต่างใช้กลไกเกี่ยวกับระเบียบสร้างกฎเกณฑ์การแข่งขัน (Rules of Game) ขึ้นมาด้วยความหวังว่าจะให้เป็นเป้าหมายต่างๆ ประสบความสำเร็จหรือดำรงไว้ซึ่งเป้าหมายต่าง ๆ ของเขา

การที่บุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ จะพยายามให้บุคคลอื่น ๆ ยอมรับกฎระเบียบการควบคุมจะสัมฤทธิ์ผล ถ้าบุคคลหรือกลุ่มอื่น ๆ ยอมรับและปฏิบัติตามระเบียบดังกล่าว เมื่อมีการฝ่าฝืนระเบียบจะมีการเรียกร้องให้มีการบังคับเพื่อดำรงไว้ซึ่งระเบียบ โดยมีระเบียบต่าง ๆ ตามมาเพื่อให้ความเป็นระเบียบในระบบต่าง ๆ ดำรงอยู่ได้ และทำให้เกิดการยอมรับว่ากฎระเบียบเป็นเหตุ และเป็นผลอยู่แล้ว ดังนั้นกลไกเกี่ยวกับระเบียบดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่สนับสนุนระเบียบเอง

กลไกเกี่ยวกับระเบียบจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. การจัดระเบียบบริหาร (Bureaucratization)
2. การทำให้เป็นผู้ชำนาญการ (Professionalization)
3. วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Science and technology)

กลไกดังกล่าวทั้ง 3 ประการเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ของความเป็นสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง มีความสัมพันธ์กับสังคมเมือง สังคมอุตสาหกรรม และสังคมที่ซับซ้อน

นอกจากนั้นกลไกทั้งสามประการ ดังกล่าวยังมีผลกระทบซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ผู้ชำนาญการส่วนมากถูกอบรมจากหน่วยงานหรือองค์การ ที่มีการจัดระเบียบบริหารงานเพื่อไปประกอบอาชีพในองค์การที่มีการจัดระเบียบบริหารงาน และการอบรมของเขาส่วนมากเป็นการอบรมในทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรือพิจารณาในทางกลับกันจะเห็นได้ว่าระบบขององค์การที่สนับสนุนวิชาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น ก็เป็นองค์การที่มีการจัดระเบียบบริหารงานและผู้ที่ปฏิบัติงานในองค์การนั้นก็ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ชำนาญการ

กลไกควบคุมสังคมสมัยใหม่ทั้งสามชนิดดังกล่าวแล้ว เป็นกลไกที่มีอำนาจในการผลักดันสังคมอย่างหนึ่งที่มีมนุษย์ได้พัฒนาขึ้นมาก่อให้เกิดสังคมสมัยใหม่ด้วยการทำให้ค่านิยมอยู่บนหลักของเหตุผลและผลก่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายที่สังคมกำหนดไว้

4. กลวิธีการใช้กลอุบาย

กลวิธีการใช้กลอุบายให้ใช้โดยบุคคลหรือกลุ่มเพื่อพยายามที่จะควบคุมพฤติกรรมตลอดจนความรู้สึคนึกคิดของผู้อื่นด้วยวิธีการสื่อความหมายต่าง ๆ

การจัดการควบคุมดำเนินการหลายรูปแบบ แต่ละแบบนั้นการสื่อข้อความมีเจตนาที่พยายามซ่อนเหตุผลที่แท้จริง เพื่อควบคุมพฤติกรรม ดังนั้นผู้รับจะเกิดความเชื่อถือนั่น ๆ

กลวิธีใช้กลอุบายแบ่งออกเป็นสองประเภทใหญ่ คือ กลวิธีใช้ถ้อยคำภาษา และกลวิธีที่ไม่ใช้ถ้อยคำภาษา

1) กลวิธีที่ใช้ถ้อยคำภาษา (Verbal Manipuiayion) ยังจำแนกออกได้เป็นหลายชนิด เช่น

ก) การโฆษณาชวนเชื่อเป็น “การจงใจที่พยายามจะควบคุมพฤติกรรมหรือความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่มสังคม ตลอดจนใช้อุบายที่มีประสิทธิภาพเพื่อเปลี่ยนแปลงความรู้สึกทัศนคติ และค่านิยม” ในบรรดาอุบายที่ใช้ถ้อยคำด้วยกันจะพบว่า การโฆษณาชวนเชื่อเป็นกลวิธีที่ใช้มากที่สุดในสังคม เช่น โทรทศน์ใช้เทคนิคของการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อพยายามที่จะควบคุมพฤติกรรมการซื้อขายผู้บริโภค นักการเมืองใช้การโฆษณาชวนเชื่อเพื่อพยายามที่จะควบคุมพฤติกรรมในการออกไปใช้สิทธิเลือกตั้ง บริษัทต่างๆ มากมาย และองค์กรต่าง ๆ รวมทั้งมหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยจะมีแผนประชาสัมพันธ์เพื่อทำให้ผู้มาติดต่อเกิดภาพพจน์ที่ดีต่อสถาบัน บริษัท ห้างร้าน องค์กร ฯลฯ และทำให้ผู้มาติดต่อมีพฤติกรรมและทัศนคติต่อองค์กรต่าง ๆ ไปในทางที่จะยังประโยชน์แก่องค์การด้วยการใช้ข่าวสารที่ได้เลือกสรรแล้ว

ข) เรื่องตลกขบขันเรื่องตลกขบขันเป็นกลวิธีใช้กลอุบายอย่างหนึ่งได้เหมือนกัน โดยการเอาเรื่องจริงมาล้อเลียน กลวิธีดังกล่าว จะพบเห็นจากการ์ตูนการเมือง ในหนังสือพิมพ์หรือในวารสารได้โดยทั่วไป ซึ่งนักเขียนการ์ตูนจะจับจุดมาเขียนให้เป็นเรื่องขวนขวัก ในขณะที่ข่าวสารหรือข้อความคำพูดบางอย่างไม่สามารถแสดงต่อมวลชนต่าง ๆ ด้วยถ้อยคำภาษาได้ แต่การ์ตูนขวนขวักสามารถกระทำได้

2) กลอุบายที่ไม่ใช้ถ้อยคำภาษา (Nonverbal Manipuiayion) กลอุบายที่ไม่ใช้ถ้อยคำภาษาที่เป็นกลไก ที่พยายามทำให้การควบคุมบรรลุผลตามความมุ่งหมายด้วยวิธีการทำมากกว่าพูด กลอุบายดังกล่าวประกอบด้วยการจัดฉาก และการแสดงการปิดบังข่าวสาร การเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ การหนีปัญหา และการเกณฑ์เอาเป็นพวก

ก) การจัดฉากและการแสดง ใช้เมื่อบุคคลหรือกลุ่ม พยายามที่จะถ่ายทอดความประทับใจและข่าวสารโดยการจัดแสดงให้บุคคลอื่น ๆ เกิดความเห็นสอดคล้องตาม เช่น การแสดงอาวุธซึ่งได้มาจากการปราบปรามของตำรวจ ซึ่งจะทำให้บุคคลอื่น ๆ หรือกลุ่มอื่น ๆ เห็นว่าเจ้าหน้าที่ได้กระทำการปราบปรามของตำรวจ ซึ่งจะทำให้บุคคลอื่น ๆ เห็นว่าเจ้าหน้าที่ได้กระทำการปราบปรามอย่างสุดความสามารถหรือแสดงให้เห็นภาพพจน์ ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ดังนั้นกลอุบายนี้จึงเป็นการกระทำที่บางครั้งเป็นการปกปิดความจริง ซ่อนเร้นสิ่งสำคัญบางอย่าง และก่อให้เกิดบุคคลอื่น ๆ เข้าใจผิดในข้อเท็จจริง ซึ่งจะยังผลให้ผู้ที่ใช้กลวิธีนี้ควบคุมสังคมได้

ข) การปิดบังข่าวสาร เป็นกลอุบายที่ไม่ใช้ถ้อยคำภาษา ได้มีการนำไปใช้ในทางปฏิสัมพันธ์มากมาย

การปิดบังข่าวสารที่มีคุณค่าจากผู้มีอำนาจเหนือจะทำให้ผู้อยู่ในอำนาจที่ต่ำกว่าเกิดความไร้ความสามารถในการตัดสินใจ ซึ่งจะยังผลทำให้การทำงานของผู้นั้นเสี่ยงอันตราย ถ้าบุคคลไม่สามารถเข้าถึงข่าวสาร เขาจะเป็นคนที่ไม่รู้เรื่องนั้น ๆ จะทำให้เข้าใจคลา

ในสถานการณ์ส่วนมากคนเราจำเป็นต้องฟังข่าวสารมากมาย ดังนั้นการทำให้บุคคลไม่ได้รับข่าวสารเป็นกลไกการควบคุมที่สำคัญอย่างหนึ่ง ตามปกติแล้วบุคคลต่าง ๆ เลือกเผยแพร่ข่าวสารที่มีคุณค่าเพื่อเพิ่มระดับการควบคุมบุคคลอื่น ๆ ดังนั้น ข่าวสารจึงเป็นอำนาจอย่างหนึ่ง (Information is power) ตัวอย่าง เช่น หนังสือพิมพ์หรือรัฐบาล มีอำนาจในการควบคุมข่าวสาร ดังนั้นทั้งหนังสือพิมพ์และรัฐบาลจึงมีอำนาจในการควบคุม (คนใน) สังคม

ค) การเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ เป็นกลอุบายที่ไม่ใช้ถ้อยคำภาษาที่มักใช้ในองค์กรต่างๆ ถ้าบุคคลเชื่อฟังและปฏิบัติตามกฎระเบียบที่มีอยู่โดยปกติแล้ว บุคคลดังกล่าวสามารถเรียกร้องสิทธิที่เขาควรจะได้รับในการปฏิบัติตามกฎหมายนั้น ๆ หากบุคคลอื่นเห็นว่า กฎระเบียบไม่ได้ยังประโยชน์ให้แก่เขา เขาจะเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือตีความกฎระเบียบนั้น ๆ ใหม่

5. กลวิธีใช้อำนาจบังคับ (Coercive Strategies)

โดยปกติกลวิธีใช้อำนาจบังคับจะใช้ก็ต่อเมื่อได้พยายามใช้กลวิธีอื่นๆ และประสบความล้มเหลวและบุคคล หรือกลุ่มยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของเขา

วิธีการบังคับส่วนมากต้องใช้อำนาจสูง และขณะเดียวกันเป็นการเสี่ยงต่ออันตรายมากกลวิธีดังกล่าวอาจจำแนกออกเป็นสองวิธีคือ การบังคับแบบไม่รุนแรง และการบังคับแบบรุนแรง อนึ่งการบังคับไม่รุนแรงมีแนวโน้มที่จะนำมาใช้ก่อนการบังคับแบบรุนแรง

1) กลวิธีการบังคับแบบไม่รุนแรง เป็นประโยชน์มากกว่ากลวิธีการบังคับแบบรุนแรงสำหรับประชาชนที่มีอำนาจน้อย เพราะว่าประชาชนเหล่านี้ ไม่มีเครื่องมือ อาวุธ หรืออำนาจ เช่น อาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งทรัพยากรอื่น ๆ และกำลังที่เข้มแข็ง ค่านิยมของบุคคลหรือกลุ่มอาจจะบังคับให้เลือกใช้กลวิธีแบบไม่รุนแรงได้ด้วยเหมือนกัน

2) บุคคลต่าง ๆ หรือกลุ่มต่าง ๆ ที่มีกำลัง อำนาจพร้อมมุลใช้กลวิธีด้วยเหมือนกัน การที่เขาเหล่านั้นเลือกกลวิธีดังกล่าว เพราะว่า กลวิธีแบบรุนแรงมักจะก่อให้เกิดความเสียหายลงทุนสูงและเป็นการเสี่ยงมากกว่า และยิ่งกว่านั้นยังทำให้เป้าหมายที่พึงประสงค์พังพินาศได้ กลวิธีบังคับแบบไม่รุนแรงประกอบด้วยการใช้คำขู่ การใช้เหตุผลได้ตอบกล่าวว่า การประณาม การระงับบำเหน็จรางวัล เช่น การให้การบริหารและสิ่งอำนวยความสะดวก

3) กลวิธีบังคับแบบรุนแรง เป็นการใช้กำลังอย่างเปิดเผยในการพยายามที่จะบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ วิธีการบังคับจะเป็นแบบใด หรือมีความรุนแรงมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับทรัพยากรและเป้าหมายต่าง ๆ ตลอดจนการตกลงใจที่พร้อมจะลงทุนสูง และเสี่ยงต่อการสูญเสียที่สูงมาก กลวิธีนี้เป็นวิธีที่จะเปลี่ยนแปลงหรือป้องกันการเปลี่ยนแปลงสังคม

กลวิธีการบังคับรุนแรงประกอบด้วยการจลาจล และฝูงชนที่บ้าคลั่ง การปฏิวัติ และกลไกที่น่าสยดสยองอื่น ๆ

6. กลไกการรวมกำลัง

กลวิธีการรวมกำลังเกี่ยวข้องกับการร่วมกันระหว่างบุคคลต่าง ๆ หรือสังคมต่าง ๆ เพื่อร่วมกันเพิ่มทรัพยากร เพื่อเผชิญหน้าฝ่ายตรงข้ามร่วมกัน ดังนั้นกลวิธีนี้จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มระดับอำนาจในการควบคุมสังคมให้สูงขึ้น กลวิธีการรวมกำลังจำแนกออกได้เป็น 3 ชนิด คือ

1) การรวมกันอย่างถาวร จะนำมาใช้เมื่อบุคคล กลุ่ม หรือสังคมต่าง ๆ ได้ตัดสินใจมารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทุก ๆ เรื่อง กลวิธีนี้มีปรากฏเมื่อกลุ่มหรือบุคคล หรือสังคมต่าง ๆ มีสิ่งที่เหมือนกัน ๆ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าการรวมกันจะเป็นการรวมพลังก่อให้เกิดความมั่นคง และเมื่อรวมกันแล้วจะมีสิ่งสูญเสียเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีสิ่งสูญเสียเลย

2) การรวมกันอย่างชั่วคราว เป็นการรวมเข้าด้วยกันอย่างชั่วคราวของประชาชน กลุ่มหรือสังคมต่าง ๆ เพื่อวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใด โดยเฉพาะในเวลาสั้น ๆ ซึ่งการรวมกันนั้นเป็นเหตุมาจากคุกคามร่วมกัน เมื่อประสบชัยชนะจากภัยที่คุกคามแล้ว การรวมกันดังกล่าวก็จะสลายไปในการรวมเข้าด้วยกันนั้น ความแตกต่างของแต่ละฝ่าย และแม้แตกต่างการบาดหมางก็ยังอยู่ แต่ในการเผชิญหน้าต่อภัยที่คุกคามร่วมกันของบุคคล กลุ่ม หรือสังคมต่าง ๆ ทำให้มารวมกันเสมือนกลุ่มเดียวกัน

กลวิธีนี้จะพบได้เสมอในยามสงคราม เมื่อชาติต่าง ๆ มารวมกันเพื่อเอาชนะชาติอื่น หรือกลุ่มชาติอื่น ๆ เช่น การที่สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ซาอุดีอาระเบีย และประเทศพันธมิตรอื่น ๆ มารวมตัวกันทำสงครามกับประเทศอิรัก เป็นตัวอย่างของการรวมกันอย่างชั่วคราว ซึ่งการรวมตัวกันดังกล่าวเป็นผลมาจากต่อต้านการรุกรานประเทศคูเวต จากอิรัก

3) การรวมกันเป็นบางส่วน บุคคล กลุ่ม หรือสังคมต่าง ๆ มารวมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายและป้องกันผลประโยชน์ต่าง ๆ ร่วมกัน การรวมกันดังกล่าว ลักษณะที่ต่างกันของแต่ละบุคคล กลุ่ม หรือสังคมต่าง ๆ ก็ยังคงมีอยู่ แต่การรวมกันนี้มักมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้รับความสำเร็จในเป้าหมายหรือผลประโยชน์เพียงอย่างเดียวเท่านั้นตัวอย่าง เช่น การรวมตัวของร้านค้ารายย่อยที่ต้องการให้รัฐจัดการกับร้านค้ารายใหญ่

7. กลไกในการถอนตัว

กลไกในการถอนตัว เป็นการควบคุมทางสังคม ประเด็นสุดท้าย การถอนตัวหมายถึง ออกจากการมีส่วนร่วม การถอนตัวแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ การถอนตัวโดยสิ้นเชิง การถอนตัวแบบพิธีการ และการสลายตัวของกลุ่ม

2.7 การบังคับใช้กฎหมาย (Law Enforcement)

ภาระหน้าที่ของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมก็คือ การบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพและเสมอภาค ซึ่งจะนำไปสู่การควบคุมการกระทำความผิดในสังคมได้ตามความมุ่งหมาย นักอาชญาวิทยาได้พิจารณาแนวคิด และขอบเขตปรัชญาการบังคับใช้กฎหมาย และการควบคุมสังคม (The Philosophy of Enforcing Laws and Social Control) ให้รวมไปถึงการควบคุมพฤติกรรมอันจะนำไปสู่การกระทำความผิดด้วย สำหรับลักษณะที่สำคัญเกี่ยวกับปรัชญาการบังคับใช้กฎหมาย และการควบคุมสังคมมีอยู่ 3 ประการ คือ⁶⁰

1. รัฐเป็นผู้ใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมความประพฤติและคุ้มครองพิทักษ์ผลประโยชน์ของสมาชิกในสังคมตามหลักกฎหมายมหาชนในฐานะที่รัฐมีอำนาจเหนือราษฎรมิได้รวมถึงกฎหมายเอกชน อันเป็นกฎหมายว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรในฐานะเท่าเทียมกัน

2. รัฐเป็นผู้ได้รับอาณัติมอบหมาย (Mandate) จัดสรรเจ้าหน้าที่ควบคุมรับผิดชอบการปฏิบัติหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย และความผาสุกของชุมชนให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ และหลักกฎหมายอย่างเคร่งครัด

3. การบังคับใช้กฎหมายจะต้องบังคับใช้แก่สมาชิกในสังคม โดยเสมอภาคภายใต้หลักนิติธรรม (Justice Under Law) ปราศจากความลำเอียงหรือรังเกียจเด็ดฉันท้โดยสิ้นเชิง

เมื่อกระบวนการยุติธรรมเป็นไปตามความมุ่งหมายของการบังคับใช้กฎหมายในอันที่จะควบคุมการกระทำความผิดที่เกิดขึ้นในสังคม นำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ และป้องกันภัยอันตรายที่เกิดขึ้นแก่สมาชิกในสังคม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบทฤษฎีการบังคับใช้กฎหมายได้แก่

1. ทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรม (Crime Control)

เป็นทฤษฎีที่เน้นหนักทางด้านประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรม โดยมุ่งจะควบคุม ระงับและปราบปรามอาชญากรรมเป็นหลักคืออาญาทั้งหลายที่เข้าสู่ระบบงานยุติธรรมทางอาญาตามทฤษฎีนี้จะต้องดำเนินการไปตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่กำหนดไว้อย่างสม่ำเสมอไม่หยุดชะงัก โดยมีกระบวนการกลั่นกรอง (Screening Process) ในแต่ละขั้นตอน และเป็นการปฏิบัติงานประจำ ซึ่งจะเริ่มต้นตั้งแต่การสืบสวนก่อนทำการจับกุม การจับกุม การสอบสวนภายหลังการจับกุม การ

⁶⁰สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, มาตรการในกระบวนการบังคับใช้กฎหมายเชิงบูรณาการ [ออนไลน์], 30 กันยายน 2551. แหล่งที่มา www.oja.go.th

เตรียมคดีเพื่อฟ้องร้องต่อศาล การพิจารณาคดี และการพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิด และการปลดปล่อยจำเลย

2. ทฤษฎีกระบวนการนิติธรรม (Due Process)

การบังคับใช้กฎหมายตามทฤษฎีนี้ยึดกฎหมายเป็นหลัก การบังคับใช้กฎหมายจะต้องมีความเป็นธรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรม โดยจะมีอุปสรรคขัดขวางมิให้ผู้ต้องหาถูกส่งผ่านไปตามขั้นตอนต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรมอย่างสะดวกไม่ได้

คัมภีร์ แก้วเจริญ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายไว้ 2 ประเด็น คือ⁶¹

1. การบังคับใช้กฎหมาย เพื่อให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องในสังคมหรือทุกคนที่เกี่ยวข้องในคดีได้รับผลที่ถูกต้องคือได้รับความยุติธรรม อย่างกรณีของศาลใช้ดุลพินิจในการพิจารณาพิพากษาคดีเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่คู่ความ อัยการมีหน้าที่ใช้ดุลพินิจในการที่จะสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้องคดีต่างมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน เพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่คู่ความ

2. การบังคับใช้กฎหมายจะต้องคำนึงถึงหลักประโยชน์นิยม หรือหลักการซึ่งน้ำหนักผลประโยชน์โดยถือหลักกว่าเป็นการสร้างหลักนิติศาสตร์ขึ้นมาจากพื้นฐานรัฐศาสตร์ ภายใต้หลักการที่ถูกต้องของกฎหมายก็คือหลักนิติธรรม

ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายในส่วนของผู้บังคับใช้กฎหมายแบ่งได้ 3 ประเด็น คือ⁶²

1. ผู้บังคับใช้กฎหมายต้องปราศจากอคติทั้ง 4 คือ ไม่ใช้บังคับกฎหมายเพราะชอบ เพราะชัง เพราะกลัว หรือเพราะเขลา ต้องปราศจากความลำเอียง จึงจะทำให้เกิดการบังคับใช้กฎหมายที่ดี

2. ผู้บังคับใช้กฎหมายต้องมีความสามารถพอเพียงที่จะใช้กฎหมายคือ จะต้องมีความรู้กฎหมายเป็นอย่างดี เพื่อไม่ให้ใช้กฎหมายผิดจะทำให้เกิดปัญหา และความรู้ความสามารถไม่ใช้รู้กฎหมายเพียงอย่างเดียวต้องตระหนักรู้ว่าศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายจะต้องเรียนรู้และต้องเข้าใจถึงสภาพที่แท้จริงของสังคม เพื่อจะได้ใช้กฎหมายได้ถูกต้องตามความรู้ความสามารถเกี่ยวกับกฎหมายได้

⁶¹ คัมภีร์ แก้วเจริญ, การบังคับใช้กฎหมาย, ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม, 2544), 31 – 34.

⁶² ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์, การบังคับใช้กฎหมาย, ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม, 2544), 35 – 39.

3. จำนวนผู้บังคับใช้กฎหมายต้องเหมาะสมกับการกิจที่ต้องรับผิดชอบ

พิเชฐ พัฒนโชติ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมาย ไว้ 4 ประเด็น คือ⁶³

1. เราคำนึงถึงประชาชนมากน้อยเพียงใด เห็นว่าเรื่องของกฎหมายเป็นเรื่องของรัฐเพียงอย่างเดียวหรือไม่

2. รัฐต้องลดบทบาทของตนที่จะเข้าไปอยู่ในกระบวนการของกฎหมายเท่าที่จำเป็น

3. กฎหมายไม่ควรกำหนดรายละเอียดมากเกินไป เพราะจะก่อให้เกิดภาระแก่ประชาชน

4. การออกกฎหมายหรือการตรากฎหมายลักษณะที่เป็นหน้าที่ ในเรื่องของการบริหาร หรือเรื่องของการส่งเสริมควบคู่ไปกับการควบคุมหรือกำกับ

สันติ ทักราล ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมาย ไว้ 3 ประเด็น คือ⁶⁴

1. กระบวนการบังคับใช้กฎหมายจะต้องไม่ยุ่งยากล่าช้าจนกลายเป็นการปฏิเสธความยุติธรรม

2. จะต้องไม่แพงจนเป็นอุปสรรคกีดกันมิให้คนยากจน ได้รับความยุติธรรมจากกฎหมาย

3. คนในวิชาชีพกฎหมาย จะต้องไม่ใช้อำนาจบาตรใหญ่ เหยียบย่ำจิตใจของประชาชนผู้เป็นเจ้าของกฎหมายแม้ประชาชนคนนั้นอาจจะต้องถูกลงโทษตามกฎหมายก็ตาม

สรุปจากทฤษฎีการบังคับใช้กฎหมาย และข้อคิดของผู้ทรงคุณวุฒิด้านกฎหมาย พบว่าการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และเสมอภาคนั้น จะต้องให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องในสังคมหรือทุกคนที่เกี่ยวข้องในคดีได้รับผลที่ถูกต้องคือ ได้รับความยุติธรรม ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงกฎหมายได้อย่างเท่าเทียมกัน ผู้บังคับใช้กฎหมายจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในกฎหมายที่ใช้อย่างดี จึงจะทำให้การบังคับใช้กฎหมายเกิดผลดีแก่สังคม นอกจากจะใช้หลักนิติศาสตร์ในการบังคับใช้กฎหมายแล้ว ผู้บังคับใช้กฎหมายควรจะต้องมีความรู้ด้านรัฐศาสตร์ และศาสตร์อื่น ๆ อีกเพื่อจะให้การบังคับใช้กฎหมายได้อย่างครอบคลุมในทุกด้าน และผู้บังคับใช้

⁶³พิเชฐ พัฒนโชติ, การบังคับใช้กฎหมาย,ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม ,2544), 18 – 19.

⁶⁴สันติ ทักราล, การบังคับใช้กฎหมาย,ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม ,2544), 20 – 23.

กฎหมายจะต้องปราศจากอคติความลำเอียงทั้ง 4 คือ ความชอบ ความชัง ความเขลา และความกลัว เพื่อจะสร้างความยุติธรรมให้เสมอภาคเท่าเทียมกันในสังคม

2.7.1 เป้าหมายการบังคับใช้กฎหมายอาญา

ประวัติศาสตร์กฎหมายอาญาได้ให้ความหมายกฎหมายอาญาไว้ว่า “กฎหมายอาญา” คือ บรรดา ข้อบังคับ ที่บัญญัติถึงลักษณะความผิด และลักษณะโทษการกระทำผิด คือ การกระทำซึ่งกฎหมายห้าม เพราะเหตุว่าเป็นภัยต่อประโยชน์ของบุคคลอื่นมีอาทิเช่น การลักทรัพย์ การฉ้อโกง การประทุษร้ายต่อชีวิต โทษนั้นคือ ต้องได้รับทุกขทัณฑ์ หรือการตัดทอนประโยชน์จากผู้กระทำนั้น และเพื่อมิให้ผู้อื่นเอาเยี่ยงอย่าง โดยมีเป้าหมาย คือ

1. การมีข้อบังคับสำหรับป้องกันมิให้บุคคลกระทำความเสื่อมเสีย แก่ระเบียบชุมชน

2. เพื่อเป็นการปราบปรามมิให้เกิดการประทุษร้าย

ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศักดิ์⁶⁵ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับเป้าหมายของการบังคับใช้กฎหมายมีด้วยกัน 3 ประการ คือ

1. ความเป็นธรรม
2. ความมีประสิทธิภาพ
3. การประหยัด

ทั้งสามประการนี้ จะแทรกอยู่ในหลายแง่มุมของการบังคับใช้กฎหมายอย่างไรก็ดี การบังคับใช้กฎหมายอาจแยกออกเป็น 2 ส่วน ตามวิธีการคือ ในแง่สารบัญญัติ และในแง่วิธีสบัญญัติ

1) ในแง่สารบัญญัติ

ในแง่สารบัญญัติ ไม่ใช่ส่วนที่อยู่ในการบังคับใช้กฎหมายโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่อยู่ภายนอก และส่งผลกระทบไปถึงการบังคับใช้กฎหมาย ดังนี้

ก) กฎหมายต้องสร้างความเป็นธรรม สร้างจุดสมดุลระหว่างสิทธิหน้าที่ และประโยชน์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เกิดขึ้น เพราะเท่ากับการสร้างคุณภาพของคนในสังคมที่จะเกิดขึ้นในอนาคตให้ถูกต้อง นั่นคือ ความเข้มแข็งของประเทศชาติ สารของกฎหมายจะต้องสอดคล้องกับจิตสำนึกของคนด้วย ซึ่งจิตสำนึกของคนจะมีพื้นฐานอยู่ในสองสิ่งสิ่งแรกคือ พื้นฐานทางศีลธรรม ความรู้สึกนึกคิด การแยกแยะดีชั่วของคน สิ่งที่สอง คือ พื้นฐานทางวัฒนธรรมและ

⁶⁵ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศักดิ์, การบังคับใช้กฎหมาย, ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม, 2544), 35 – 39.

ประเพณีที่บุคคลนั้นอยู่มา เพราะฉะนั้นนอกจากจุดสมดุลที่เป็นธรรมแล้วต้องให้สอดคล้องกับสภาพรวมของสถาบันสังคมด้วย

ข) กฎหมายต้องมีความชัดเจน ถ้ากฎหมายไม่ชัดเจน การบังคับใช้กฎหมายจะมีปัญหา และจะเกิดผลกระทบไปถึงการบังคับใช้กฎหมาย กฎหมายต้องไม่ทำให้คนบริสุทธิ์หรือคนสุจริตกระทำผิดโดยไม่คิดว่าตนเองทำผิด ต้องไม่เขียนกฎหมายให้ขัดแย้งกัน ในการจัดทำกฎหมายต้องไม่ให้ขัดแย้งหรือซ้ำซ้อนกันถ้ากฎหมายซ้ำซ้อนกันมากเกินไปจนเจ้าหน้าที่สับสนไม่อาจทราบได้ว่ากฎหมายฉบับใดใช้ในกรณีใด การบังคับใช้กฎหมายจะเกิดปัญหาต้องทำให้ชัดเจน

ค) การให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงกฎหมายได้มากที่สุด กฎหมายใช้บังคับกับทุกคนไม่ว่ารู้หรือไม่รู้ดังนั้นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดทำร่างกฎหมายเป็นสิ่งที่น่าพิจารณา เพราะถ้าประชาชนรู้ตั้งแต่แรก และเป็นเวลานานว่าจะมีกฎหมายออกมาในลักษณะดังกล่าวแล้ว จะเป็นการเตรียมความรู้ของประชาชนที่ดีทางหนึ่ง

2) ในแง่ของวิธีบัญญัติ

ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์⁶⁶ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายในแง่วิธีบัญญัติไว้ว่า เป็นเรื่องของการบังคับใช้กฎหมายโดยแท้ อาจแยกออกเป็น 2 ส่วนคือ ก) ส่วนของวิธีการ และ ข) ส่วนของผู้บังคับใช้กฎหมาย

ก) ส่วนของวิธีการ หลักสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงคือ ความเป็นธรรม ประสิทธิภาพและความประหยัดควบคู่กันไป ซึ่งการบังคับใช้กฎหมายในแง่วิธีบัญญัติต้องพิจารณาในประเด็นดังต่อไปนี้

(1) กลไกที่จะนำไปใช้ เป็นการเลือกระบบที่ถูกต้องที่จะนำมาใช้ว่าองค์กรใดควรจะเป็นองค์กรที่ใช้บังคับกฎหมาย ซึ่งอาจจะเป็นองค์กรส่วนกลาง องค์กรส่วนท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ หรือว่าเป็นองค์กรพิเศษ องค์กรที่ใช้ควรเป็นองค์กรระดับใด เมื่อใช้ไปแล้วจะมีการควบคุมอย่างไรที่จะใช้ได้โดยตรงตามเป้าหมายมีการตรวจสอบแบบใด เพื่อให้มั่นใจว่าได้ใช้ไปตามเป้าหมายหรือบางครั้ง ถ้าไม่มีการใช้กฎหมายจะมีวิธีการอย่างไรที่จะกระตุ้นให้มีการใช้กฎหมายเกิดขึ้น นอกจากการบังคับใช้กฎหมายโดยองค์กรที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพอย่างทีกล่าวมาแล้ว อาจมีวิธีการอื่นเข้ามาเสริมให้การใช้อำนาจที่สำคัญขององค์กรจะต้องมีการดูแลและคานกัน เช่น ก่อนใช้อำนาจต้องได้รับความเห็นชอบก่อนเป็นต้น นอกจากนั้นต้องมีกลวิธีที่จะไปใช้ให้สอดคล้องด้วย

⁶⁶ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์, การบังคับใช้กฎหมาย, ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม, 2544), 35 – 39.

วิธีการบังคับใช้กฎหมาย ต้องปรับให้เหมาะสมกับสถานการณ์ กรณีใดควรจะปรับใช้วิธีการบังคับเช่นใด บังคับเพื่อไม่ให้เกิดผลเสียต่อประโยชน์ส่วนรวม บังคับเพื่อจะเยียวยาผู้ที่ได้รับความเสียหาย ฉะนั้น การกำหนดกลไกที่ถูกต้องเหมาะสมในการบังคับใช้กฎหมาย จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้ใช้กฎหมายพึงตระหนักเป็นอย่างยิ่ง

(2) การใช้อำนาจ เป็นการใช้กฎหมายอย่างถูกต้อง การใช้ที่ตรงตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ซึ่งแนวทางดังกล่าวอาจพิจารณาได้ ดังนี้

(ก) ความเป็นธรรมต้องพิจารณาไปในแต่ละกรณี

(ข) ผู้ใช้กฎหมายต้องมีแนวทางบังคับจิตใจตนเอง เพราะกฎหมายต้องมีความแน่นอนในการใช้ ในอดีตเคยทำอย่างไรก็ควรเดินตามแนวทางนั้น (Doctrine of precedent)

(3) การบังคับใช้กฎหมายต้องมีความโปร่งใส เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักกฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางการปกครองที่กำหนดขั้นตอนการใช้อำนาจไว้ค่อนข้างชัดเจนว่าต้องโปร่งใส

(4) ความชัดเจนของผู้รับผิดชอบในการบังคับใช้กฎหมาย เพราะผู้รับผิดชอบคือ ผู้คอยตรวจตราดูแลการใช้บังคับของตนเอง และแก้ไขสิ่งที่ผิดพลาดให้ถูกต้องเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบต้องมีความรู้ และความเข้าใจในกฎหมายที่ตนเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ

ข) ส่วนของผู้บังคับใช้กฎหมาย อาจแบ่งออกได้เป็นตามประเด็น คือ

(1) ผู้บังคับใช้กฎหมายต้องปราศจากอคติ 4 คือ ไม่ใช้บังคับกฎหมายเพราะชอบ เพราะชัง เพราะกลัว หรือเพราะเขา

(2) ผู้ใช้กฎหมายต้องมีความสามารถพอเพียงที่จะใช้กฎหมาย คือความรู้ ถ้าไม่มีความรู้ใช้กฎหมายผิดก็เป็นปัญหา และความสามารถไม่ใช่เฉพาะรู้กฎหมายเพียงอย่างเดียว นักกฎหมายหลายคนตระหนักว่า ศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายจะต้องเรียนรู้ และต้องเข้าใจสภาพที่แท้จริงของสังคม เพื่อจะได้ใช้กฎหมายได้ถูกต้อง ตามความรู้ ความสามารถที่มีเกี่ยวกับกฎหมายได้

(3) จำนวนของผู้บังคับใช้กฎหมายจำนวนต้องเหมาะสมกับภารกิจที่รับผิดชอบ

สรุป เป้าหมายการบังคับใช้กฎหมายอาญาคือ เพื่อมิให้บุคคลทำความเสื่อมเสียแก่ระเบียบชุมชน ปรานปรามมิให้เกิดขึ้น การประทุษร้าย มีความเป็นธรรม มีประสิทธิภาพ และประหยัด

ในแง่สารบัญญัติ กฎหมายต้องสร้างความเป็นธรรม มีความชัดเจน และให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงกฎหมายได้มากที่สุด

ในแง่ของวิธีบัญญัติ มี 2 ส่วน คือ ส่วนของวิธีการประกอบด้วย กลไกที่จะนำไปใช้มีองค์กรรับผิดชอบในการใช้กฎหมายที่ชัดเจน การใช้อำนาจเป็นกรใช้กฎหมายอย่างถูกต้อง ตรงตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ส่วนผู้บังคับใช้กฎหมายจะต้องปราศจากอคติทั้งปวง มีความรู้ความสามารถพอเพียงที่จะใช้กฎหมาย จำนวนของผู้ใช้กฎหมายต้องเหมาะสมกับการกิจ

2.8 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย

ในประเทศไทยของเรามีกฎหมายมากมายที่ออกมาใช้บังคับให้ประชาชน ต้องปฏิบัติตามแต่เนื่องจากส่วนใหญ่ประชาชนไม่รู้กฎหมายครบถ้วนจึงทำให้เกิดปัญหาการบังคับใช้กฎหมายอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมีสาเหตุแห่งปัญหามากมาย มีผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ข้อคิด และแสดงความเห็นเกี่ยวกับปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในสังคมไทยดังตัวอย่างต่อไปนี้

กุลพล พลวัน⁶⁷ ได้ให้ขอบเขตของปัญหาการบังคับใช้กฎหมายที่มีโทษทางอาญาในประเทศไทย โดยเริ่มตั้งแต่ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ ดังต่อไปนี้

1. ฝ่ายนิติบัญญัติ

1) อำนาจหน้าที่ในการตรากฎหมายได้บัญญัติกฎหมายที่มีโทษทางอาญามากมายจนบางครั้งเป็นการบัญญัติโดยไม่จำเป็นทำให้เกิดปัญหาติดตามมา เช่น

ก) ในด้านประชาชนผู้ต้องปฏิบัติตามกฎหมายไม่ได้ทราบถึงบทบัญญัติของกฎหมาย เพราะส่วนใหญ่กฎหมายที่บัญญัติในภายหลังนี้มิได้เป็นความผิดในตัวเอง (Mala In se) เพราะกฎหมายบัญญัติ (Mala Prohibita) จึงมักทำผิดไปโดยไม่ทราบว่าเป็นความผิดหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ข) ในด้านเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมาย ติดตามลักษณะกฎหมายที่ออกมาใหม่ไม่ทันทำให้มิได้ถูกนำมาใช้บังคับในทางปฏิบัติเท่าที่ควร

2) อำนาจหน้าที่ในการสอดส่องการบังคับใช้กฎหมายฝ่ายนิติบัญญัติมีอำนาจหน้าที่ในการติดตามสอดส่องการบังคับใช้กฎหมายของฝ่ายบริหาร แต่ไม่มีอำนาจให้คนให้โทษแก่ฝ่ายบริหารโดยตรง

⁶⁷กุลพล พลวัน, “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายที่มีโทษทางอาญาของไทย” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 13,3 (ตุลาคม 2534): 10 – 27.

2. ฝ่ายบริหาร

1) กระทรวงยุติธรรม แยกงานออกเป็น 2 ประเภท คือ งานพิจารณาพิพากษา อรรถคดี และการบริหารกิจการยุติธรรม แต่ในปัจจุบันกระทรวงยุติธรรมของไทยจะเน้นงานด้าน ศาลยุติธรรม ส่วนกระบวนการยุติธรรมของฝ่ายบริหารยังไม่ชัดเจน

2) กระทรวงมหาดไทย มีปัญหาเพราะเป็นหน่วยงานที่ใหญ่เกินไปมีงานรับผิดชอบมาก รวมทั้งต้องรับผิดชอบหน่วยงานของรัฐวิสาหกิจเป็นจำนวนมาก จึงทำให้งานบริหารงานยุติธรรมไม่ปรากฏชัดแก่สาธารณชนเท่าที่ควร

3) องค์การในกระบวนการยุติธรรมฝ่ายบริหาร

ก) พนักงานสอบสวน

(1) พนักงานสอบสวนฝ่ายตำรวจ

(ก) ปัญหาเกี่ยวกับประสิทธิภาพของพนักงานสอบสวน

ปัญหาความรู้พื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางกฎหมาย และการสืบสวนอยู่ในระดับแตกต่างกันมาก เนื่องจากแต่งตั้งจากผู้มีความรู้แตกต่างกัน เช่น สาขารัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ นายร้อยตำรวจสามพราน รวมทั้งผู้ที่สอบจากตำรวจชั้นประทวน (จำ- นายดาบ) เพื่อเป็นสัญญาบัตรเป็นต้น

ปัญหาการหน้าที่ของพนักงานสอบสวนที่ไม่ชัดเจน ต้องรับผิดชอบงานสายต่าง ๆ มากเกินไป

เครื่องมืออุปกรณ์ที่ช่วยในการสืบสวนสอบสวน มีไม่เพียงพอ วิทยาการด้านพิสูจน์หลักฐาน วิทยาการทางนิติเวช วิทยาการด้านทะเบียนประวัติอาชญากรรมยังอยู่ในสภาพล้าสมัยและมีอยู่ในวงจำกัด

(ข) ปัญหาการควบคุมจากองค์กรภายนอก เพราะโครงสร้างประมวล กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในประเทศไทยได้แยก “อำนาจการสอบสวน” ออกจาก “อำนาจฟ้องคดี” อย่างเด็ดขาดทำให้พนักงานสอบสวนถูกควบคุมเพียงจากองค์กรภายใน (Internal Control) คือ ตามสายงานผู้บังคับบัญชาของตนเท่านั้น ขาดการควบคุมจากองค์กรภายนอก (External Control) โอกาสที่จะใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมจึงอาจเกิดขึ้นได้ง่าย

(2) พนักงานสอบสวนฝ่ายปกครอง

(ก) ฝ่ายปกครองยังขาดความรู้ ความชำนาญในการสืบสวนสอบสวนคดีอาญา เพราะฝ่ายปกครองมาจากผู้จบการศึกษาหลายสาขา

(ข) ฝ่ายปกครองต้องรับผิดชอบงานต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นงานตามกฎหมายเฉพาะ และงานตามกฎหมายบริหารแผ่นดิน

(ค) นโยบายระดับสูงทั้งระดับ กรรมการปกครอง และระดับกระทรวงในเรื่องการให้ฝ่ายปกครองเข้าควบคุมตรวจสอบการสอบสวนของพนักงานสอบสวนฝ่ายตำรวจยังไม่แน่ชัดเท่าที่ควร

ข) พนักงานอัยการ

(1) พนักงานอัยการกับการสอบสวนคดีอาญา โครงสร้างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาอาญา แยกอำนาจการสอบสวนคดีอาญาออกจาก “อำนาจฟ้องคดีอาญา” อย่างเด็ดขาด ทำให้ขาดความเชื่อมโยงระหว่าง การสอบสวน และการฟ้องคดี ทำให้เกิดการล่าช้า โดยเฉพาะหากมีการสอบสวนเพิ่มเติมเพราะไม่มีอำนาจในการสอบสวนเอง

(2) การร้องขอความเป็นธรรมในคดีอาญา การร้องขอความเป็นธรรมในชั้นพนักงานอัยการ ไม่มีบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ตามปกติผู้สอบสวนไม่จำเป็นต้องสอบสวนพยานของผู้ต้องหา ดังนั้นในชั้นพนักงานสอบสวนจึงมีข้อห้ามให้สอบสวนไปถึงพยานฝ่ายที่ผู้ต้องหากล่าวอ้างทำให้พยานหลักฐานจึงจำกัดอยู่ในส่วนที่ ผู้เสียหายหรือผู้กล่าวหา กล่าวอ้างเท่านั้น ซึ่งมีผลทำให้การสอบสวนคดีอาญาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะมุ่งไปใน “การค้นหาความผิด” มากกว่า “การค้นหาความจริง”

ค) กรมราชทัณฑ์

ปัญหาที่สำคัญที่สุดของกรมราชทัณฑ์คือ “ผู้ต้องขังล้นเรือนจำ” ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมา เช่น การสิ้นเปลืองงบประมาณในการเลี้ยงดู การฟื้นฟูผู้กระทำผิด การควบคุมมิให้หลบหนี ปัญหาในเรื่องความแออัดยัดเยียดเป็นผลร้ายต่อสุขภาพอนามัยอย่างร้ายแรง

3. ศาล

ปัญหาที่สำคัญที่สุดได้แก่ ความล่าช้าในการดำเนินคดีชั้นศาล

1) ผลกระทบอันเกิดจากความล่าช้าในการดำเนินคดี มีผลทำให้การยับยั้งอาชญากรรมหย่อนประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดความสูญเปล่าอย่างมหาศาล ทั้งทางด้านค่าใช้จ่าย เสียเวลาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ยกฟ้องปล่อยตัวจำเลยไป นับเป็นการสูญเปล่าที่จำเลยไม่สามารถเรียกร้องจากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้เลย

ก) สาเหตุของการดำเนินคดีล่าช้า

- (1) เกิดจากการเลื่อนความของคู่ความ
- (2) เกิดจากคู่ความมาศาลล่าช้า
- (3) เกิดจากห้องพิจารณาคดีไม่เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลในส่วนกลาง
- (4) อัตรากำลังผู้พิพากษาไม่เพียงพอแต่คดีมีล้นมือ

(5) เกิดจากการขาดเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วย ทำให้เกิดความล่าช้าในกระบวนการพิจารณา

มีชัย ฤชุพันธุ์⁶⁸ ได้เสนอสาเหตุของปัญหาการบังคับใช้กฎหมายไว้ 8 ประการ ดังนี้
สาเหตุที่ 1 การร่างกฎหมายเพียงเพื่ออยากให้มีกฎหมายเหมือนกับต่างประเทศที่เจริญแล้ว โดยไม่ได้คำนึงถึงวิถีชีวิต และวิถีคิดของคนไทย ไม่คำนึงถึงความเป็นไปได้ในด้านงบประมาณ หรือสภาพแห่งสังคมของคนไทย

สาเหตุที่ 2 ที่กฎหมายไม่ค่อยได้ถูกใช้บังคับ คือ ออกกฎหมายรู้อยู่แล้วว่ามัน Against ต่อความรู้สึกนึกคิดของสังคมโดยหวังว่าจะปรับสังคมให้มันสอดคล้องขึ้นในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และยึดทฤษฎีแห่งกฎหมายของต่างประเทศตามที่ได้เล่าเรียนมากันอย่างเข้มงวดกวดขัน เพราะฉะนั้นพอกฎหมายเหล่านั้นออกมาแล้ว เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องก็ไปบังคับไม่ได้

สาเหตุที่ 3 กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่ออกมา มีรายละเอียดหยาบหลวม ขาดที่จะปฏิบัติตาม บางที่ออกมาโดยไม่รับรู้ถึงวิถีชีวิตของคน ไม่รับรู้ถึงความจำเป็นในการดำรงชีวิตของคน เพราะฉะนั้นผู้คนที่อยู่ภายใต้กฎหมายถ้าเล็งได้ก็เล็ง เล็งไม่ได้ก็ใช้เงินจ้างเจ้าหน้าที่ให้ทำเสียเอง

สาเหตุที่ 4 กำลังคนและกำลังเงินมีไม่เพียงพอที่จะไปบังคับ ให้เป็นไปตามกฎหมายอย่างครบถ้วน เมื่อเจ้าหน้าที่ไม่สามารถจะทำอะไร ได้ครบถ้วนก็เอาหูไปนาเอาตาไปไร่เสีย หรือใช้เป็นเครื่องมือทำมาหากินเสียเลย

สาเหตุที่ 5 คุณพินิจทั้งหลายทั้งปวง กฎหมายกำหนดปล่อยให้ขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ที่สามารถใช้ดุลพินิจนั้นได้โดยไม่ต้องชี้แจงเหตุผล

สาเหตุที่ 6 ขั้นตอนต่างๆ ของทางราชการเองมีมากมาย เกิดความยุ่งยากไม่ได้รับการปรับปรุงแก้ไข ผู้คนก็พยายามหลีกเลี่ยงการเกี่ยวข้องกับราชการมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่จำเป็นจริง ๆ ก็ไม่อยากจะไปติดต่อ ที่ไปติดต่อก็จะต้องเตรียมอะไรต่ออะไรเอาไว้อำนวยความสะดวกก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเคยชินต่อการหลีกเลี่ยง

สาเหตุที่ 7 สังคมรับรู้การหลีกเลี่ยงกฎหมายด้วยอาการสงบ และด้วยความเห็นอกเห็นใจ เพราะมันเพาะนิสัยการหลีกเลี่ยงกฎหมายสืบทอดกันมาจนเป็นอุปนิสัย ผู้มีอิทธิพลก็เกิดขึ้นเป็นดอกเห็ด

สาเหตุที่ 8 ความล่าช้าของรัฐในการดูแลแก้ไขปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้น ปกติจะปล่อยให้มันเกิดหรือถลำตัวมากขึ้น แล้ววันดีคืนดีก็รู้สึกถึงความรุนแรงก็ออกกฎหมายมาใช้บังคับ

⁶⁸มีชัย ฤชุพันธุ์, การบังคับใช้กฎหมาย [ออนไลน์], 24 กันยายน 2550. แหล่งที่มา

แม้ว่าจะมีความรอบคอบในการออกกฎหมายมาใช้บังคับ ก็ใช้เวลาในการปรับตัว มีบทเฉพาะกาล แต่รัฐไม่มีมาตรการในการช่วยเหลือแบบเบ็ดเสร็จในระหว่างบทเฉพาะกาลเหล่านั้น เพราะฉะนั้น ถึงเวลาบังคับจริง ๆ ก็เกิดเรื่อง เกิดการต่อต้าน เกิดความรู้สึกว่ารัฐมารังแก ออกกฎหมายมารังแก ความจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงกฎหมาย จำเป็นต้องไม่ปฏิบัติตามกฎหมายในที่สุดคนมารวมตัวมาก ๆ รัฐก็ผ่อนปรน รัฐใช้หลักรัฐศาสตร์เมื่อกฎหมายออกมาแล้ว รัฐไม่เคยใช้หลักรัฐศาสตร์ก่อนที่จะออกกฎหมายเลยทั้ง ๆ ที่ควรจะใช้อีก กฎหมายควรจะเป็นสิ่งสุดท้ายที่รัฐพึงออก

อักษราทร จุฬารัตน์⁶⁹ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องปัญหาการบังคับใช้กฎหมายของไทยว่า เพราะบ้านเรามีกฎหมายมากจนซ้ำซ้อนกัน การทุจริตคอร์รัปชัน การแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ การขาดประสิทธิภาพในการบริหาร และสิ่งต่าง ๆ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของการบังคับใช้กฎหมายทั้งสิ้น

อุทัย พิมพ์ใจชน⁷⁰ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับปัญหาการบังคับใช้กฎหมายไว้ว่า มีปัญหาเกิดขึ้นสรุปได้ประมาณ 6 ประเด็น ดังนี้

1. ปัญหาเรื่องค่านิยมของคนในสังคม คือ สังคมไทยยังมีค่านิยมการหลีกเลี่ยงกฎหมาย ไม่ยินดีและเต็มใจที่จะปฏิบัติตามกฎหมายด้วยความสมัครใจมากกว่าถูกบังคับหรือกลัว ถูกจับลงโทษ เรายังบกพร่องในเรื่องเคารพกฎหมาย เคารพกติกา ความยึดมั่นในระเบียบ วินัย บางครั้งมีคำกล่าวว่า “ทำอะไรก็ได้คือไทยแท้” โดยหลักการแล้วไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายมาก ๆ ถ้าคนในสังคมมีระเบียบวินัย ตรงกันข้ามมีกฎหมายมาก ๆ จนกฎหมายเพื่อ

2. จุดด้อยของสังคมไทยที่ยกย่องอำนาจโดยปราศจากเหตุผล สังคมไทยยังฝังรากอยู่ในระบบอุปถัมภ์ ทำให้เกิดค่านิยมในการหลบหลีก หลีกเลียง หาทางฝ่าฝืนกฎหมาย ทำให้เกิดระบบเด็กฝากเส้นสาย ใครทำได้ฝ่าฝืนได้คือคนเก่ง

3. ปัญหาทุจริต คอร์รัปชัน ความซื่อตรงเที่ยงธรรมของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติบังคับใช้กฎหมาย (Law enforcement) เป็นปัญหาหลักของสังคมไทย การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือแสวงหาประโยชน์ ทุจริต คอร์รัปชัน เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นประจำ

⁶⁹อักษราทร จุฬารัตน์, การบังคับใช้กฎหมาย,ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติร่วมกับกระทรวงยุติธรรม ,2544), 28 – 30.

⁷⁰อุทัย พิมพ์ใจชน, การบังคับใช้กฎหมาย,ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติร่วมกับกระทรวงยุติธรรม ,2544), 15 – 17.

4. ปัญหากฎหมายไม่ดี คือ กฎหมายที่ตราขึ้นมาบังคับใช้ ไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายได้ เกิดปัญหาเพราะไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และบริบทของสังคมไทย

5. ปัญหาความสลับซับซ้อนขององค์กรบังคับใช้กฎหมาย ประเทศไทยมีกฎหมายมาก แต่ปฏิบัติไม่เป็นผล บางครั้งขาดความเชื่อมโยง สลับซับซ้อนต้องตีความ เจ้าหน้าที่เองก็ยังไม่เข้าใจใช้กฎหมายไม่ถูกต้องมาก มีกฎหมายกระจัดกระจายเกี่ยวพันกันมาก

6. ปัญหาความรู้ของประชาชนต่อกฎหมายที่รัฐประกาศใช้ แม้ว่าบุคคลทุกคนจะปฏิเสธว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ และรัฐได้ประกาศกฎหมายในหนังสือราชกิจจานุเบกษา แต่ก็เป็นที่ยอมรับมีประชาชนเป็นจำนวนมากที่ไม่รู้ ไม่เข้าใจกฎหมาย โดยเฉพาะประชาชนคนยากจน การศึกษาไม่ดี นอกจากนั้น กระบวนการจัดทำร่างกฎหมายของเรายังจะต้องพัฒนาปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำอย่างไรจะทำให้กฎหมายเข้าใจได้ง่าย ๆ ไม่ต้องตีความกันอยู่เสมอ ๆ

สรุป ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย ร่างกฎหมายไม่เหมาะสมกับสภาพวิถีชีวิต และวิถีคิดของคนไทย ขัดกับความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม มีรายละเอียดมากยากต่อการปฏิบัติตาม กำลังคน และกำลังเงินมีไม่เพียงพอต่อการบังคับใช้กฎหมาย เจ้าหน้าที่เป็นผู้ใช้ดุลพินิจแต่เพียงฝ่ายเดียว ขั้นตอนของทางราชการมีมากมาย เกิดความยุ่งยากในการแก้ไขปรับปรุง สังคมรับรู้การหลีกเลี่ยงกฎหมายเป็นของธรรมดา ค่านิยมของคนไทยมีการหลีกเลี่ยงกฎหมาย ยกย่องอำนาจปราศจากเหตุผลนับถือระบบอุปถัมภ์ มีการทุจริต คอรัปชั่น กฎหมายไม่ดี มีความสลับซับซ้อนขององค์กรบังคับใช้กฎหมาย ประชาชนรับทราบและรับรู้กฎหมายที่รัฐประกาศใช้ในวงแคบไม่กว้างขวาง

บทที่ 3

การยอมรับความไม่รู้กฎหมาย

3.1 ความหมายของ “ความไม่รู้กฎหมาย” (Inorance of law)

ความไม่รู้กฎหมาย หมายถึง⁷¹ การที่จิตสำนึกของผู้กระทำไม่รู้ว่าการกระทำของตนเป็นความผิดกฎหมาย หรือไม่รู้ว่าการกระทำของตนเป็นการกระทำที่กฎหมายบัญญัติห้าม ทั้งนี้เพราะขณะกระทำการอันเป็นความผิดกฎหมายนั้นผู้กระทำไม่รู้สึกละเลย ว่าตนกำลังกระทำผิดกฎหมาย จึงตกอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถตัดสินใจด้วยตนเองได้ว่าอะไรผิดอะไรถูก เนื่องจากผู้กระทำไม่มีโอกาสพิจารณาและชั่งน้ำหนักระหว่างความถูกต้อง และความไม่ถูกต้องของการกระทำของตนเลย เมื่อไม่รู้เลยว่าตนกำลังกระทำผิดกฎหมาย ดังนั้นก่อนที่จะกระทำการนั้นผู้กระทำจึงไม่ได้พิจารณาไตร่ตรองเลยว่า การกระทำซึ่งผิดกฎหมายดังกล่าวให้ประโยชน์หรือโทษแก่ตนมากกว่าหรือน้อยกว่า การกระทำความผิดที่ชอบด้วยกฎหมาย จึงไม่อาจถือว่าผู้กระทำเลือกกระทำการที่ผิดกฎหมายด้วยเจตจำนงอิสระ (Free will) ของตน

ในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil law) ของเยอรมัน มีอยู่คำหนึ่ง ซึ่งความหมายของคำๆ นี้ส่วนหนึ่งหมายถึง ความไม่รู้กฎหมาย คือ Verbotssirrtum ซึ่งผู้เขียนขอแปลเป็นภาษาไทยว่า “ความสำคัญผิดในข้อห้าม” ความสำคัญผิดในข้อห้าม (Verbotssirrtum) หมายถึงความเข้าใจผิดว่าเป็นการกระทำที่ไม่ผิดกฎหมายหรือเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งมีผลทำให้ผู้กระทำขาดความรู้ผิดชอบว่าเป็นการกระทำที่ผิด (Unconsciousness of wrongdoing) ความหมายของความสำคัญผิดในข้อห้ามกว้างกว่าที่จะหมายถึงเฉพาะความไม่รู้กฎหมาย เพราะนอกจากจะมีความหมายส่วนหนึ่งหมายถึงความไม่รู้กฎหมายแล้ว อีกส่วนหนึ่งของความหมายยังรวมถึงความสำคัญผิดในเหตุที่กระทำมีอำนาจกระทำได้ซึ่งผิดในข้อเท็จจริงประการหนึ่งด้วย ดังนั้นหลักกฎหมายของความสำคัญผิดในข้อห้าม จึงนำมาใช้ได้ในเรื่องความไม่รู้กฎหมาย และความสำคัญผิดในเหตุที่

⁷¹ คุชฎี หัสติละเมียร, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบทางอาญาตาม มาตรา 64, แห่งประมวลกฎหมายอาญา (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), 6 – 8.

กระทำมีอำนาจกระทำได้ อย่างไรก็ตามความหมายส่วนหนึ่งของความสำคัญผิดในข้อห้ามที่เกี่ยวกับความไม่รู้กฎหมายนั้นนำมาใช้ทั้งในกรณีความไม่รู้กฎหมายนั้นนำมาใช้ทั้งในกรณีความไม่รู้กฎหมาย (Ignorance of law) และความสำคัญผิดในกฎหมาย (Mistake of law) โดยไม่มีความแตกต่าง กัน ทั้งนี้เพราะความสำคัญผิด (Irrtum) ตามกฎหมายเยอรมันหมายความว่าความรวมทั้งจิตสำนึกที่ไม่รู้และจิตสำนึกที่เข้าใจผิดในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง⁷² เนื่องจากความไม่รู้กับความสำคัญผิดมีความหมายใกล้เคียงกันมาก โดยปกติความไม่รู้กฎหมาย หมายถึง การกระทำที่ผิดกฎหมายนั้น ความจริงมีอยู่แต่ผู้กระทำไม่รู้ว่ากระทำของตนเป็นสิ่งผิดกฎหมาย หรือถ้าจะกล่าวในแง่ของความสำคัญผิดในกฎหมายก็ได้แก่ ความสำคัญผิดว่า การกระทำของตนไม่ผิดกฎหมาย ซึ่งความจริงการกระทำนั้นผิดกฎหมาย⁷³ ดังนั้น ความสำคัญในข้อห้าม มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “Error juris”⁷⁴ จึงไม่ครอบคลุมความหมายทั้งหมด เพราะความสำคัญผิดในข้อห้าม ใช้กับทั้งความหมายของความไม่รู้กฎหมาย และความสำคัญผิดในเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ นอกจากนี้ยังมีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “Mistake of law”⁷⁵ ซึ่งไม่ถูกต้องเพราะสำคัญผิดในข้อห้าม ในความหมายของความไม่รู้กฎหมายนั้นใช้ได้ทั้ง ความไม่รู้กฎหมาย และความสำคัญผิดในกฎหมาย

ส่วนระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common law) นั้นนักนิติศาสตร์มีความเห็นเกี่ยวกับความไม่รู้กฎหมาย และความสำคัญผิดในกฎหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ บางคนพยายามแยกความแตกต่างระหว่างความไม่รู้ (Ignorance) และความสำคัญผิด (Mistake) เช่น Keedy อธิบายความไม่รู้หมายถึง การขาดความรู้ ส่วนความสำคัญผิด หมายถึง การสรุปผิดอันเนื่องมาจากมีความรู้ไม่เพียงพอ⁷⁶ ซึ่งอ้างหลักจากคดี Hutton V. Edgerton, 6 S.C.489 (1875)

⁷²ณรงค์ ใจหาญ, ความสำคัญผิดในเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), 13.

⁷³จิตติ ดิงศภัทย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายอาญา ภาค 1 ตอนที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ: สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2521), 13.

⁷⁴ Ryu, P.K. & Helen, S., “Error Juris : A comparative sudp” **University of Chicago Law Review** 24 (Spring) 1957): 446.

⁷⁵Arzt, G. “Ignorance or Mistake of Law” **American Journal of Comparative Law** 24 (Fall 1976): 646.

⁷⁶Keedy, E.R., “Ignorance and Mistake in the Criminal Law” **Harvard Law Review** 22 (December 1908 : 76 Ignorance’ may be defined as lack of knowledge : whereas a mistake is a wrong conclusion frequently caused by insufficien knowlede. และอ้างใน คุญฎี หัลิละเมียร, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบในทางอาญาตามมาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), 8.

นอกจากนี้ Story ยังอธิบายว่า ความไม่รู้ หมายถึง จิตใจของผู้กระทำไม่รู้อะไรสิ่งหนึ่งอยู่แต่ความจริงมีอยู่ ส่วนสำคัญ หมายถึง ผู้กระทำรู้อะไรสิ่งหนึ่งอยู่แต่ความรู้ในสิ่งนั้นไม่ถูกต้อง⁷⁷ แต่บางคนก็มีความเห็นว่า ความสำคัญผิดเป็นความไม่รู้ประเภทหนึ่ง เช่น Glanville William ได้อธิบายไว้ว่า ความไม่รู้ หมายถึง การที่จิตใจของผู้กระทำไม่มีความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งมี 2 กรณี คือ ความไม่รู้โดยแท้และความไม่รู้โดยสำคัญผิด⁷⁸

แต่อย่างไรก็ตามในการนำสุภาษิตกฎหมายละตินที่เกี่ยวกับความไม่รู้กฎหมายมาใช้ คือ “Ignorantia juris non excusat, Ignorantia facti excusat” นั้น คำว่า “Ignorantia” ได้ถูกแปลว่า ความไม่รู้ (Ignorance) และความสำคัญผิด (Mistake) โดยทั่วไปคำทั้งสองมักจะใช้แทนกันได้⁷⁹ ตัวอย่างที่สามารถพบได้ก็คือ ใน Digest เล่มที่ 22 หัวข้อที่ 6 ตอนที่ 9 ซึ่งเป็นบทบัญญัติภาค 2 ในประมวลกฎหมายของพระเจ้า Justinian

สรุปได้ว่า ความไม่รู้กฎหมาย คือ กรณีที่บุคคลไม่ทราบว่าการกระทำของตนเป็นความผิดต่อกฎหมาย หรือไม่รู้ว่าการกระทำของตนเป็นการกระทำที่กฎหมายบัญญัติห้าม

3.2 การบังคับใช้กฎหมายกับผู้ไม่รู้กฎหมาย

การบังคับใช้กฎหมายกับผู้ไม่รู้กฎหมาย โดยบัญญัติไว้ในหลักกฎหมายอาญาของไทย มาตรา 64 ว่า “บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นจากความรับผิดในทางอาญาไม่ได้ แต่ถ้าศาลเห็นว่า ตามสภาพและพฤติการณ์ ผู้กระทำความผิดอาจจะไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐานต่อศาล และถ้าศาลเชื่อว่า ผู้กระทำไม่รู้ว่า

⁷⁷Story, J., *Equity Jurisprudence*, 13th ed. (1886), p. 158. quoted in Jerome Hall, **General Principles of Criminal Law**, 2nd ed. (New York: The Bobbs – Merrill Company Inc., 1960), p. 361 note และ อ้างใน คุญทิพย์ละเมียร, **ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดในทางอาญาตามมาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา** (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), 8.

⁷⁸Willam, G., **Criminal Law : The General Part**, 2nd ed. (London : Steven & SonLtd, 1961), 151 – 152.

⁷⁹Keedy, “**Ignorance and Mistake in the Criminal Law**, p. 76, In the application of maxim the word “ignorantia” has translated as “ignorance” and as “mistake” : and these terms have general been used interchangeably”.

กฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้น ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้”

ทวีเกียรติ มินะกนิษฐ⁸⁰ ได้อธิบายเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายกับผู้ไม่รู้กฎหมายตาม นัย มาตรา 64 ไว้ว่า การไม่รู้กฎหมายนั้นอาจเกิดขึ้นได้ตามปกติ เพราะไม่มีใครจะรู้กฎหมายทุกอย่างได้หมด จึงต้องเข้าใจก่อนว่า มิใช่กฎหมายบังคับให้ทุกคนต้องรู้กฎหมาย ซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อความจริง แต่ที่ไม่ยอมให้อำนาจความรู้กฎหมายขึ้นเป็นข้อแก้ตัวนั้นเป็นนโยบายในการใช้บังคับกฎหมาย มิฉะนั้นจะเป็นการอ้างอยู่เสมอว่า ผู้กระทำความผิดไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นความรับผิดชอบ ดังนั้น แม้บุคคลผู้กระทำความผิดจะไม่รู้กฎหมายเพราะไม่มีโอกาสได้รู้ก็อ้างไม่ได้ เช่น เป็นคนต่างด้าวเพิ่งเข้ามาในประเทศ และแม้กฎหมายนั้นจะเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เฉพาะครั้งคราว ไม่ใช่ความผิดในตัวเอง ก็ไม่อาจอ้างความรู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวได้ กฎหมายเป็นข้อกำหนดมาตรฐานความประพฤติของประชาชนโดยรัฐประชาชนจึงต้องชวนขายให้รู้ไว้ โดยรัฐก็ต้องประกาศเผยแพร่ให้ประชาชนได้ทราบทั่วกัน ยิ่งถ้าเป็นบทบัญญัติที่ไม่ต้องการเจตนา (Strict liability) แล้ว ก็ยิ่งไม่เป็นข้อแก้ตัว เช่น จำเลยไม่ทราบประกาศให้เรือที่มาจากฮ่องกง จอดที่ด่านตรวจโรคก่อนเข้ามายังกรุงเทพฯ เพราะเป็นประกาศซึ่งออกระหว่างจำเลยอยู่ต่างประเทศ ศาลตัดสินว่า จำเลยแก้ตัวไม่ได้ เพราะกรณีเช่นนี้ไม่มีปัญหาด้วยเรื่องเจตนา⁸¹ หรือกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติศุลกากร (ฉบับที่ 9) พ.ศ. 2482 มาตรา 16 ที่ให้ถือเป็นความผิดแม้กระทำโดยไม่เจตนา⁸² ตาม มาตรา 64 นี้ ผ่อนผันให้ศาลมีอำนาจใช้ดุลพินิจพิจารณาลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้ ถ้า

1. ศาลเห็นว่า ตามสภาพและพฤติการณ์ ผู้กระทำความผิดอาจไม่รู้ว่า กฎหมายบัญญัติเป็นความผิด กรณีนี้หากเป็นความผิดในตัวเอง (Mala in se) คงอ้างไม่ได้ และแม้จะเป็นความผิดเพราะกฎหมายห้าม (Mala prohibita) ศาลได้พิจารณาแล้วอาจไม่อนุญาตให้แสดงหลักฐานก็ได้

2. ศาลอนุญาต ให้แสดงหลักฐานต่อศาล และ

3. ศาลเชื่อว่า ผู้กระทำความผิดไม่รู้กฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้น

⁸⁰ทวีเกียรติ มินะกนิษฐ, กฎหมายอาญา หลัก และปัญหา, (กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2549), 119 – 120.

⁸¹คำพิพากษาฎีกาที่ 209/2495 ข.ศ. เล่ม 5 หน้า 10

⁸²คำพิพากษาฎีกาที่ 500/2500 หน้า 323 – 329 (ข้อที่จำเลยต่อสู้ว่าไม่มีเจตนาจะหลีกเลี่ยงไม่เสียค่าภาษีศุลกากรก็ฟังไม่ขึ้น เพราะ ตามพระราชบัญญัติศุลกากร (ฉบับที่ 9) พ.ศ. 2482 บัญญัติให้ถือเป็นความผิดโดยไม่ต้องคำนึงว่า ผู้กระทำความผิดมีเจตนาหรือกระทำโดยประมาทเลินเล่อหรือไม่)

หากเข้าหลักทั้ง 3 ประการนี้แล้ว ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้แต่จะไม่ลงโทษเลยคงไม่ได้ ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า บุคคลจะอ้างความไม่รู้กฎหมาย เพื่อให้ตนหลุดพ้นโทษไม่ได้เลย

จิตติ ดิงศภัทย์⁸³ ได้อธิบายเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายกับผู้ไม่รู้กฎหมายไว้ว่า ตามบทบัญญัติดังกล่าวนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ว่า กฎหมายยอมรับตามความเป็นจริงว่า มีบุคคลไม่รู้กฎหมายอยู่ แต่โดยนโยบายของกฎหมายไม่ยอมให้ใครอ้างความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวไม่รับผิดชอบอาญา มิฉะนั้นการบังคับตามกฎหมายอาญาจะไม่เสมอทั่วหน้ากัน และจะเป็นขัดข้องเพราะผู้กระทำก็จะถือโอกาสอ้างว่าไม่รู้กฎหมายไม่ยอมรับผิดแต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่ามีใช้กฎหมายสันนิษฐานว่า ทุกคนต้องรู้กฎหมายการที่บุคคลกระทำความผิดไม่รู้กฎหมาย เพราะไม่มีโอกาสจะรู้ได้ เช่น เป็นคนต่างด้าวเพิ่งเข้ามาในราชอาณาจักร และแม้กฎหมายนั้นจะเป็นกฎหมายที่บัญญัติความผิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เฉพาะครั้งคราว ไม่ใช่ความผิดในตัวเอง ก็ไม่อาจอ้างความไม่รู้กฎหมายมาเป็นข้อแก้ตัวอยู่นั่นเอง ทั้งนี้ต่างกับความไม่รู้ข้อเท็จจริง ซึ่งโดยปกติเป็นข้อแก้ตัวได้

พรชัย สุนทรพันธุ์⁸⁴ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายกับผู้ไม่รู้กฎหมายไว้ว่า มีสุภาษิตกฎหมายอยู่บทหนึ่งว่า “ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว” ตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64 ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าประมวลกฎหมายอาญาได้อนุญาตตามสุภาษิตกฎหมายโดยถือเป็นหลักเหมือนกันว่า บุคคลจะอ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นเป็นข้อแก้ตัวให้พ้นผิดอาญาไม่ได้ อย่างไรก็ตามตอนท้ายของ มาตรา 64 ก็ได้ผ่อนคลายหลักการของสุภาษิตกฎหมายลง โดยกฎหมายได้ผ่อนผันให้ผู้กระทำความผิดแสดงหลักฐานต่อศาลว่าตนได้หลงกระทำความผิดไม่รู้ว่ามีกฎหมายบัญญัติห้ามไว้ เพื่อขอให้ศาลลงโทษน้อยลงได้ ทั้งนี้ก็โดยที่กฎหมายได้ตระหนักถึงข้อเท็จจริงว่า ตามสภาพความจริงในสังคมนั้น ที่จะต้องว่าทุกคนต้องรู้กฎหมายนั้นเป็นการไม่ถูกต้อง เพราะเหลือวิสัยที่จะเป็นไปได้ที่กฎหมายผ่อนผันหลักการลงโดยให้ศาลมีอำนาจใช้ดุลพินิจพิจารณาพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิดน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้ ฉะนั้น ควรสังเกตว่ากฎหมายจะผ่อนผันให้ก็ต่อเมื่อตามสภาพและพฤติการณ์ ผู้กระทำความผิดอาจไม่รู้ว่ากระทำนั้นเป็นความผิดและผู้กระทำความผิดได้รับอนุญาตจากศาลให้แสดงหลักฐานต่อศาลจนเป็นที่เชื่อได้แน่แท้ว่า ผู้กระทำความผิดได้รู้ว่ามีกฎหมายห้ามไว้เช่นนั้นจริงๆ ดังนั้นถ้าตามสภาพความผิดและพฤติการณ์แห่งคดีไม่มีลักษณะบ่งชี้เลยว่าผู้กระทำความผิดไม่รู้ว่ามีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เช่น กรณีเป็นความผิดจำพวกที่เรียกว่า เป็นความผิดในตัวเอง

⁸³จิตติ ดิงศภัทย์, คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัญญัติ, 2526), 229 – 245.

⁸⁴พรชัย สุนทรพันธุ์, ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), 1 – 2.

ได้แก่ ความผิดฐานปล้นทรัพย์ ฆ่าผู้อื่น หรือข่มขืนกระทำชำเราหญิง เป็นต้น ความผิดเหล่านี้ ผู้กระทำความผิดคงอ้างไม่รู้กฎหมายเพื่อขออนุญาตศาลแสดงหลักฐานไม่ได้

เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์⁸⁵ ได้อธิบายไว้ว่า มาตรา 64 ไม่ยอมให้ยกเอาความไม่รู้กฎหมาย ขึ้นเป็นข้อแก้ตัว เพราะกฎหมายประสงค์ให้ประชาชนได้ศึกษาและเรียนรู้ล่วงหน้าว่าการกระทำ หรือไม่กระทำของตนมีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดหรือไม่ อย่างไรก็ตาม มีบางกรณีที่หากไม่ ยอมรับฟังความไม่รู้กฎหมายแล้ว ก็อาจจะเป็นการไม่ยุติธรรมจนเกินไป มาตรา 64 จึงยอมให้มีการแก้ตัวได้บ้าง เมื่อพิจารณาถึง สภาพแห่งความผิด หมายความว่า กรณีที่เป็นความผิดเพราะ กฎหมายห้าม (Mala prohibita) มิใช่ความผิดในตัวเอง (Mala in se) พฤติการณ์หมายถึง กรณี เฉพาะตัวผู้กระทำผิด เช่น คนต่างด้าวเพิ่งเดินทางเข้ามาในประเทศ หรือผู้ที่อยู่ห่างไกลมากไม่ สามารถทราบถึงกฎหมายที่ประกาศใช้ใหม่ เมื่อพิจารณาถึงสภาพความผิดและพฤติการณ์แล้ว ศาล อาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐาน (ซึ่งหมายความว่าแม้จะพิจารณาจากสภาพความผิดและ พฤติการณ์แล้วศาลอาจไม่อนุญาตก็ได้) และเมื่อมีการแสดงพยานหลักฐานแล้ว ถ้าศาลเชื่อใน ความไม่รู้กฎหมายนั้น ศาลอาจลดโทษให้แก่ผู้กระทำความผิดก็ได้ หรือไม่ลดโทษก็ได้ แต่ศาลจะ ไม่ลดโทษเลยไม่ได้

อุทิศ แส่นโกติก⁸⁶ ได้ให้ทัศนะว่าเหตุผลที่แท้จริงที่กฎหมายไม่ยอมให้ยกความไม่รู้ กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวเพราะ การที่ไม่ยอมให้ยกความความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัว ก็เนื่องจากมี ความประสงค์จะบังคับให้ ประชาชนสนใจเรียนรู้ว่ารัฐได้กำหนดมาตรฐานความประพฤติของ ประชาชนในรัฐไว้อย่างไร ถ้าพิจารณาตามกฎหมายอาญาจะเห็นได้ว่า โดยทั่วไปเป็นเรื่องกำหนด มาตรฐานความประพฤติของประชาชนในรัฐไว้ คือถ้าความประพฤติอย่างใดหรือกระทำอันใดจะ เป็นผลร้ายแก่สวัสดิภาพของสังคม หรือมีความโน้มเอียงไปในทางจะให้เกิดผลร้ายดังกล่าว ก็จะมี บัญญัติห้ามไว้ไม่ให้ทำคือ ถือเป็นความผิด ซึ่งถ้าผู้ใดขึ้นทำก็จะต้องถูกลงโทษ ถ้าความประพฤติ หรือไม่การกระทำอย่างใดไม่มีผลดังกล่าว กฎหมายอาญาก็จะไม่กล่าวถึง คือ ไม่ห้ามไว้เมื่อรัฐได้ กำหนดมาตรฐานความประพฤติไว้ในกฎหมายอาญาแล้ว การที่จะให้ประชาชนทั่วไปปฏิบัติตามได้ ขึ้น แรกก็ต้องหาทางให้ประชาชนรู้เสียก่อนว่ารัฐได้กำหนดมาตรฐานความประพฤติไว้อย่างไร เพราะ ถ้าประชาชนไม่รู้ก็ย่อมไม่สามารถปฏิบัติตามได้เป็นธรรมดา การที่จะให้ประชาชนรู้นั้น ส่วนหนึ่ง ก็เป็นหน้าที่ของรัฐเอง คือ เมื่อจะใช้บังคับกฎหมายใด ก็ต้องประกาศเผยแพร่ให้ประชาชนทราบ

⁸⁵เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์, คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), 327 – 328.

⁸⁶อุทิศ แส่นโกติก, กฎหมายอาญา ภาค 1, (กรุงเทพฯ: ศูนย์การเอกสารและวิชาการ กองวิชาการ กรมอัยการ, 2525), 100 – 101.

โดยทั่วกัน วิธีที่ใช้โดยปกติก็คือประกาศในราชกิจจานุเบกษา นอกจากนั้นอาจมีการโฆษณาทางวิทยุ หนังสือติดประกาศตามสถานที่ราชการและวิธีอื่น ๆ อีกส่วนหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของประชาชน คือ เมื่อรัฐได้ประกาศโฆษณาเพื่อให้ประชาชนทราบแล้ว ประชาชนก็มีหน้าที่ต้องร่วมมือ คือ เอาใจใส่ในอันจะทราบว่ารัฐได้กำหนดมาตรฐานความประพฤติสำหรับตนไว้อย่างใด วิธีการอันหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนต้องร่วมมือในอันที่จะเรียนรู้ก็คือ รัฐบังคับไว้ว่าทุกคนต้องเรียนรู้ถ้าใครไม่ทำดังนั้นก็เป็นการเสี่ยงภัยเอาเอง คือ หากมีกฎหมายบัญญัติไว้ว่าการกระทำอย่างหนึ่งเป็นผิด และมีผู้ฝ่าฝืนจะทำไปโดยไม่รู้ รัฐก็ไม่ยอมให้ผู้นั้นยกความไม่รู้กฎหมายดังกล่าวขึ้นเป็นข้อแก้ตัวให้พ้นผิด

ข้อยกเว้นการที่จะถือหลักว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นความรับผิดชอบในทางอาญาไม่ได้อย่างเคร่งครัด อาจเป็นการก่อให้เกิดความยากลำบากแก่ประชาชน กฎหมายจึงได้ยอมผ่อนผันให้บ้าง โดยมีหลักเกณฑ์ที่บุคคลจะยกข้ออ้างว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อเป็นเหตุผลโทษดังนี้

1. เมื่อมีการฟ้องร้องผู้กระทำความผิดต่อศาลแล้ว ศาลเห็นว่าตามสภาพและพฤติการณ์ผู้กระทำอาจจะไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด ศาลจะอนุญาตให้ผู้ผู้นั้นแสดงพยานหลักฐานต่อศาลว่าเขาไม่รู้ว่ากระทำความผิดที่เขาเข้าลักษณะที่กฎหมายบัญญัติเป็นความผิด

2. เมื่อศาลอนุญาตแล้ว ผู้กระทำผิดก็จะแสดงพยานหลักฐานต่อศาลเพื่อแสดงว่าเขาไม่รู้จริง ๆ ว่า การกระทำของเขาเข้าลักษณะที่กฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด

3. ศาลเชื่อตามพยานหลักฐานที่ผู้กระทำผิดนำมาแสดงว่า ผู้กระทำผิดไม่รู้เช่นนั้นจริง ๆ

เมื่อครบหลักเกณฑ์ข้างต้นแล้ว ยังคงถือว่า การกระทำของบุคคลนั้นเป็นความผิด และต้องรับโทษตามกฎหมาย แต่ศาลมีอำนาจที่จะลงโทษผู้กระทำน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้

แสวง บุญเฉลิมวิภาส⁸⁷ ได้อธิบายไว้ในหลักกฎหมายอาญาว่า ในภาคกฎหมายเดิมถือเป็นหลักว่า ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว (Ignorantia Juris Non Excusat, Ignorance of The Law Excuses no Man) เพราะสังคมดั้งเดิมนั้น กฎหมายกับศีลธรรมเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก สิ่งใดผิดกฎหมายก็คือผิดศีลธรรม ดังนั้นบุคคลจึงสามารถรู้ได้โดยสามัญสำนึกว่า สิ่งใดไม่ควรกระทำ การอ้างความไม่รู้กฎหมายจึงไม่สามารถอ้างได้ แต่เมื่อสังคมเจริญขึ้น มีความซับซ้อนมากขึ้น จำเป็นจะต้องออกกฎหมายเทคนิค (Technical law) หรือที่ทางทฤษฎีกฎหมายอาญาเรียกกันว่า

⁸⁷แสวง บุญเฉลิมวิภาส, *หลักกฎหมายอาญา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: โครงการตำรา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), 96.

“Mala prohibita” คือเป็นความผิดที่กฎหมายบัญญัติห้าม ซึ่งกฎหมายประเภทนี้มีได้เกิดจากพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับความถูกต้องทางศีลธรรม แต่เป็นเรื่องที่กำหนดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง เหตุผลเฉพาะเรื่องซึ่งเป็นเหตุผลเทคนิคนี้จึงมิใช่เรื่องที่ประชาชนจะสามารถรู้ได้ด้วยสามัญสำนึก ดังนั้นในสังคมสมัยใหม่จึงถือว่าการไม่รู้กฎหมายควรถือเป็นข้อแก้ตัวได้ หากผู้กระทำให้โดยไม่รู้ว่สิ่งที่ทำไปนั้น เป็นสิ่งที่ขัดต่อปทัสสถาน (Norm) ของสังคม และหากเป็นเช่นนั้นจริงย่อมถือเป็นเหตุพิจารณาเกี่ยวกับการยกเว้นโทษ เพราะถือว่าผู้กระทำขาดความชั่ว ตามโครงสร้างความรับผิดชอบ

สำหรับหลักกฎหมายอาญาของไทยนั้น ตามบทบัญญัติในกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ได้วางหลักไว้ว่า ความไม่รู้กฎหมาย ไม่เป็นข้อแก้ตัว⁸⁸ แต่เมื่อมีการยกเว้นประมวลกฎหมายอาญาได้มีแนวความคิดบางกรณีผู้กระทำอาจจะไม่รู้จริง ๆ ว่ามีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด จึงได้ปรับปรุงบัญญัติใหม่ ดังข้อความในมาตรา 64 ความว่า

“บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นจากความรับผิดในทางอาญาไม่ได้ แต่ถ้าศาลเห็นว่าตามสภาพและพฤติการณ์ ผู้กระทำความผิดอาจจะไม่รู้ว่กฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐานต่อศาล และถ้าศาลเชื่อว่า ผู้กระทำไม่รู้กฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้น ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้”

ในบางกรณี บุคคลอาจจำต้องกระทำการใดลงไป ทั้งที่รู้ว่าการกระทำนั้นผิดกฎหมาย ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นเพราะบุคคลอยู่ในที่บังคับหรืออยู่ภายใต้อำนาจ ซึ่งไม่อาจจะหลีกเลี่ยงหรือขัดขึ้นได้ หากได้กระทำการใดลงไปในภาวะดังกล่าว กฎหมายถือว่าเป็นเรื่องที่สังคมไม่ควรจะดำเนิน เพราะผู้ใดก็ตาม หากอยู่ในสถานการณ์ดังกล่าว ก็จะต้องตัดสินใจเช่นนั้น การตัดสินใจกระทำการใดลงไป แม้จะเป็นเรื่องผิดกฎหมาย แต่ก็ควรได้รับการยกเว้นโทษ เพราะถือว่าผู้กระทำไม่มีความชั่ว

ในประมวลกฎหมายอาญาได้บัญญัติหลักกฎหมายดังกล่าวไว้ในมาตรา 67 ความว่า “ผู้ใดกระทำความผิดด้วยความจำเป็น

(1) เพราะอยู่ในที่บังคับ หรืออยู่ภายใต้อำนาจซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงหรือขัดขึ้นได้ หรือ

(2) เพราะเพื่อให้ตนเองหรือผู้อื่นพ้นจากภยันตรายที่ใกล้จะถึงและไม่สามารถหลีกเลี่ยงให้พ้นโดยวิธีอื่นใดได้เมื่อภยันตรายนั้นตนมิได้ก่อให้เกิดขึ้นเพราะความผิดของตนถ้าการกระทำนั้นไม่เป็นเกินสมควรแก่เหตุแล้ว ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ

⁸⁸ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 มาตรา 45

อภिरัตน์ เพ็ชรศิริ และพรทิพย์ เพ็ชรศิริ⁸⁹ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับหลักความไม่รู้กฎหมายไว้ว่า “หลักความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวนั้นเป็นหลักกฎหมายที่ไม่ทันสมัย ขัดขึ้นต่อความเป็นจริง ขัดต่อแนวความคิดทางปรัชญากฎหมาย และปรัชญาการลงอาญา ที่ว่าไม่ทันสมัยก็เพราะในปัจจุบัน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศเยอรมันนี และสหรัฐอเมริกา) ได้มีแนวโน้มที่จะยกเลิกหรือแก้ไขหลักกฎหมายนี้ ที่ขัดขึ้นต่อความเป็นจริงก็เพราะว่าในปัจจุบันบุคคลจะต้องอยู่ภายใต้วงล้อมของกฎหมายร้อยแปด ถ้ากฎหมายจะสันนิษฐานว่าทุกคนต้องรู้กฎหมาย หรือแม้แต่จะบังคับให้คนสนใจกฎหมาย ย่อมเป็นไปได้ และแม้แต่ นักกฎหมายเองยังตีความหมายของกฎหมายแตกต่างกันออกไป นับประสาอะไรกับบุคคลทั่วไปที่ได้มีการศึกษาในสาขาวิชานี้เลยที่ขัดต่อแนวความคิดทางปรัชญากฎหมาย และปรัชญาการลงอาญานั้น ก็เพราะหลักความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวนั้น ขัดต่อหลักความรับผิดชอบของบุคคลซึ่งถือว่าบุคคลมีอิสระ ในการตัดสินใจกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง และถ้าเขาจะเลือกทำสิ่งที่ชั่วร้าย บุคคลนี้จะต้องรู้ว่าสิ่งที่เขากระทำนั้นไม่ได้รับความเห็นชอบจากสังคม หลักความรับผิดชอบของบุคคลนี้ในประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายยึดหลักเจตนา และในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายจารีตยึดหลักเมนสะเรีย ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์อันสำคัญของนักกฎหมายคลาสสิก ยิ่งไปกว่านั้นการอ้างว่าหลักกฎหมายที่ว่าด้วยความไม่รู้กฎหมายนี้เป็นนโยบายของการบังคับใช้กฎหมายอาญา ยังถูกหักล้างได้ด้วยเหตุผลว่า หลักแห่งความยุติธรรมนั้นย่อมอยู่เหนือหลักเกณฑ์ที่เป็นนโยบาย”

ถ้าหากความเห็นของนักกฎหมายสำคัญของไทยนั้น⁹⁰ ดูเหมือนว่าจะมีความเห็นคล้อยตามกันไปในการทำนองที่ ไม่ควรจะให้ผู้กระทำความผิดยกความไม่รู้กฎหมายขึ้นเป็นข้อแก้ตัวเพื่อให้พ้นความผิด เสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ “พระบิดาแห่งกฎหมายไทย” ทรงอธิบายความเห็นไปในทางที่ว่า ผู้กระทำความผิดจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นความผิดไม่ได้เลย ศาสตราจารย์เอ็ดมุนด์ มีความเห็นไปในทำนองว่าถ้าจะให้มีการแก้ตัวได้ว่ากระทำความผิดโดยไม่รู้กฎหมายแล้ว ก็จะเป็นการเพิ่มภาระให้แก่ศาลขึ้นอย่างมาก ที่จะต้องพิจารณาไปถึงว่าจำเลยรู้กฎหมายหรือไม่ ศาสตราจารย์วิจิตร ลุทิตานนท์ เห็นว่า จะก่อให้เกิดความยุ่งยากไม่สิ้นสุด บุคคลส่วนใหญ่ก็จะพากันแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้ไม่ต้องรับผิดชอบในทางอาญา ศาสตราจารย์หยุด แสงอุทัย เห็นว่า หากยอมให้แก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายได้แล้ว บุคคลก็จะไม่สนใจกฎหมาย เพราะถ้ารู้กฎหมายมากก็ยังมีโอกาสทำความผิดได้มาก

⁸⁹ อภिरัตน์ เพ็ชรศิริ และพรทิพย์ เพ็ชรศิริ, “ความไม่รู้กฎหมาย” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับพิเศษ (อนุสรณ์ ศ.หยุด แสงอุทัย ; ต.ค.2523), 418-419.

⁹⁰ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, กฎหมายอาญา 1 : ภาคทบทวนคดีทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 19, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2548), 418 – 419.

มีภาษิตกฎหมายซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายอยู่บทหนึ่งว่า “Ne Mo censetur ignorare legem” แปลเป็นภาษาไทยว่า “ทุกคนต้องรู้กฎหมาย” ซึ่งแม้จะเป็นหลักกฎหมายทั่วไปอันเป็นที่ยอมรับกันมานาน โดยถือเป็นข้อสันนิษฐานว่า ทุกคนต้องรู้กฎหมายก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้วเราจะต้องยอมรับว่า จะให้ทุกคนรู้กฎหมายนั้นย่อมเป็นไปได้ยากอย่างแน่แท้ แม้รัฐจะวิธีประกาศโฆษณาโดยวิธีต่าง ๆ เป็นต้นว่า ประกาศราชกิจจานุเบกษา วิทยุกระจายเสียง ปิดประกาศตามสถานที่ราชการหรือสาธารณสถานต่าง ๆ หรือให้เจ้าหน้าที่ของรัฐออกป่าวประกาศ แต่ถึงกระนั้นก็จะเห็นได้ว่ามีประชาชนสักกี่คนที่ได้อ่านหรือรับฟังประกาศของทางราชการ แม้จะได้เห็นหรือได้ยินแล้วก็มีใครจะสนใจดูสนใจฟังเสมอไปไม่ ศาลฎีกาเองก็เคยกล่าวไว้ว่า “การที่ (จำเลย) เป็นบุรุษไปรษณีย์นั้น ในตัวเองก็ไม่ได้หมายความว่า คงจะได้อ่านประกาศต่าง ๆ เพราะตามปกติวิสัยของวิญญูชน เมื่อเห็นประกาศเข้ามาแล้วไม่อ่านก็ถมไป จำเลยอาจไม่ได้อ่านก็ได้ ฉะนั้นภาษิตกฎหมายดังกล่าวข้างต้น จึงน่าจะเลียบขาดเกินไป ซึ่งรัฐน่าจะจะต้องลดหย่อนผ่อนผันลงบ้าง

สรุป ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวให้พ้นผิดอาญา แต่อาจเป็นข้อแก้ตัวให้ศาลลงโทษน้อยลงก็ได้

3.2.1 ปมรากที่นำไปสู่ปัญหาความไม่รู้กฎหมายของประชาชน

เมื่อมีการสร้างรัฐ ไทยเราได้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการสร้างรัฐ และโดยกฎหมายนั้น ได้ก่อตั้งระบบราชการขึ้นเพื่อเป็นองค์กรในการดำเนินกิจกรรมของรัฐให้เป็นรูปธรรม ซึ่งระบบราชการที่ถูกสร้างมาโดยกฎหมายนี้ยังคงดำรงอยู่ และแสดงบทบาทต่าง ๆ ตามที่กฎหมายกำหนด ยิ่งอำนาจรัฐมีมาก แนวโน้มที่จะมีกฎระเบียบต่าง ๆ ที่สร้างตามมาก็เพิ่มมากขึ้น และในที่สุดกฎระเบียบต่าง ๆ เหล่านั้นก็จะหวนกลับมาเป็นอุปสรรคของรัฐที่ไม่สามารถจะตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ ซึ่งในที่สุดระบบราชการที่ตั้งใจจะให้ระบบราชการในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลางก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนไปเป็นระบบราชการที่บริหารแบบอมตยาธิปไตย ที่มีกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชนน้อย แต่สร้างกฎระเบียบที่อำนวยความสะดวกในการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐไว้มากมาย และเปิดโอกาสให้สามารถใช้ดุลพินิจได้อย่างกว้างขวาง⁹¹

เมื่อพัฒนาการของระบบราชการของไทยที่เป็นมาในอดีต เป็นการเติมโตของระบบราชการในระบบการเมืองแบบอมตยาธิปไตย ดังนั้นบทบาทของระบบราชการในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาประเทศจึงมีมาก และในยุคแรก ๆ ก็ได้รับการยอมรับเพราะไม่เคยมีใครเข้า

⁹¹ สมศักดิ์ ปริศนานันท์กุล, บทบาทรัฐสภาในการแก้ไขปัญหาความไม่รู้กฎหมายของประชาชน [ออนไลน์], 7 กันยายน 2551. แหล่งที่มา www.library.coj.go.th

ไปทำการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ประชาชนมาก่อน อย่างไรก็ตาม การเข้าไปทำการพัฒนานี้ ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการทำให้ประชาชนอยู่สบายแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีนัยที่ลงไปถึงเรื่องของการจัดสรรทรัพยากร การเปิดโอกาส การคุ้มครองสิทธิ ฯลฯ แต่เนื่องจากการพัฒนาไม่อาจดำเนินการให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนกลุ่มใดกลุ่มเดียวได้ แต่ต้องจัดสรรให้ประชาชนทุกกลุ่มอย่างทั่วถึง ดังนั้น เมื่อมีประชาชนหลายกลุ่ม ระบบราชการก็เข้ามาทำหน้าที่โดยใช้อำนาจตามกฎหมายในการทำให้การพัฒนาในรูปของโครงการต่าง ๆ สำเร็จ แต่ในท้ายที่สุด การวางระบบการใช้อำนาจต่าง ๆ เพื่อให้การปฏิบัติราชการสำเร็จนี้ กลับนำไปสู่การเอื้อต่อการใช้อำนาจแก่ทางราชการมากกว่าที่จะเอื้อต่อประชาชน

นอกจากนั้น บรรดากฎหมายทั้งหลายที่ออกมาในช่วงที่ระบบราชการเป็นผู้มีบทบาทหลัก จึงเป็นระบบกฎหมายที่เสริมสร้างระบบราชการให้เข้มแข็ง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการตรารัฐธรรมนูญให้มีการถ่วงดุลอำนาจของฝ่ายต่าง ๆ แต่ในความเป็นจริงที่ผ่านมาในอดีตกลับไม่ได้เป็นไปตามหลักการที่วางไว้ มีการหลบเลี่ยงที่จะไม่ใช้รัฐธรรมนูญ มีการถ่วงเวลาที่จะรักษาสถานภาพเพื่อรักษาอำนาจในทางการเมืองเอาไว้ ในขณะที่ระบบราชการมีอำนาจมาก แต่ขาดแคลนความรู้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ มีเครือข่ายที่ยึดโยงอำนาจทั้งที่เสริมกันและขัดแย้งกันเอง ทำให้บั่นทอนพลังในการแก้ไขปัญหา ทำให้ระบบราชการแม้จะมีอำนาจทางกฎหมายแต่ก็ไม่สามารถที่จะใช้อำนาจตามกฎหมายในการจัดการกับปัญหาสำคัญ ๆ ได้ แต่กลับไปจัดการกับปัญหาเล็ก ๆ ที่ก่อให้เกิดขึ้นจากประชาชนที่ไม่มีพลังในการต่อรองทางการเมือง เพราะดูเหมือนว่าจัดการได้ง่ายกว่า จนทำให้ปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาสำคัญของประเทศถูกปล่อยปละละเลย และทวีความรุนแรงแผ่ขยายออกไปเป็นวงกว้าง และด้วยเหตุที่ระบบราชการมีอำนาจมากจึงทำให้เกิดกันการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคมเป็นผลให้ กฎหมายต่าง ๆ ที่ควรจะเป็นของสังคมกลับกลายเป็นกฎหมายของระบบราชการ ดังนั้นเมื่อระบบราชการล้มเหลว ระบบกฎหมายจึงล้มเหลว และพังทลายตามไปด้วย

แต่โดยที่กฎหมายเมื่อตราขึ้นบังคับใช้แล้ว สภาพบังคับย่อมเกิดขึ้นและคงอยู่จนกว่าจะถูกปลดล้างหรือเปลี่ยนแปลงโดยกระบวนการทางกฎหมาย ดังนั้น สภาพบังคับของระบบกฎหมายที่ล้มเหลว มีกฎหมาย (ครอบคลุมถึงกฎ ระเบียบ ที่เป็นคำสั่งทางปกครองที่มีผลบังคับเป็นการทั่วไปด้วย) จำนวนมากจนเกินกว่าปุถุชนจะเรียนรู้ได้หมด มีโครงข่ายความสัมพันธ์ในระบบกฎหมายที่ยกย่อน (มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง และเชื่อมโยงใหม่ๆ เกิดขึ้นทุกวัน) มีความสลับซับซ้อนจนดูเหมือนว่าปุถุชนไม่อาจเข้าใจได้ (มีการใช้ภาษาและการตีความที่แม้แต่ผู้ที่ศึกษากฎหมายนั้น ๆ เองยังไม่อาจหาข้อสรุปเป็นอย่างเดียวกันได้) แต่ยังคงศักดิ์สิทธิ์อยู่สำหรับผู้ที่ถูกนำเข้าสู่วกระบวนการทางกฎหมาย จึงกลายเป็นสร้างทุกข์ให้กับประชาชน และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชาชนไม่รู้กฎหมาย

3.2.2 ประเภทของความไม่รู้กฎหมาย

1. ความไม่รู้กฎหมายกับ Mensrea⁹²

องค์ประกอบทางจิตใจหรือ Mens rea นักกฎหมายเองก็อเมริกันในสมัยปัจจุบันได้กล่าวว่า โดยทั่วไป mens rea หมายถึง เจตนา (Intention) หรือ ความประมาทโดยรู้ตัว (Recklessness) ของบุคคลในการกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการกระทำนั้นเป็นความผิดตามกฎหมาย⁹³ ส่วนเจตนาหมายความประการใดนั้น

Perkins ได้อธิบายว่า⁹⁴ เจตนา หมายถึง เพียงเจตนากระทำการใดสิ่งทีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เป็นการกระทำโดยตั้งใจ (Intentionally) และโดยรู้ (Knowingly) มิใช่หมายถึง เจตนาฝ่าฝืนหรือละเมิดกฎหมาย ผู้กระทำไม่จำเป็นต้องรู้ว่า การกระทำโดยตั้งใจของตน นั้นเป็นการกระทำที่มีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดด้วยหรือไม่

Williams ได้กล่าวว่า⁹⁵ โดยทั่วไปแล้ว Mens rea หมายถึง เจตนาหรือประมาทในการกระทำความผิด ทั้งนี้โดยไม่ต้องรู้ว่าการที่กระทำนั้นเป็นความผิดหรือมีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดด้วยหรือไม่ เว้นแต่ในความผิดนั้นต้องการองค์ประกอบทางจิตใจอื่นนอกจากเจตนาอีก เช่น ในความผิดฐานลักทรัพย์ ปลอมเอกสาร หรือนื้อโกง ซึ่งต้องประกอบด้วยเจตนาอันทุจริต (Dishonestly) ด้วย

Smith & Hogan ได้กล่าวว่า⁹⁶ โดยปกติทั่วไปในการพิจารณาความรับผิดทางอาญาของบุคคลจะพิจารณาว่า บุคคลเจตนาหรือประมาทก่อให้เกิดการกระทำอันเป็นความผิดกฎหมายหรือไม่ ไม่พิจารณาว่าผู้กระทำจะรู้หรือไม่ว่าสิ่งที่ตนเจตนาหรือกระทำโดยประมาทนั้นเป็นการกระทำอันต้องห้ามตามกฎหมาย และการที่ผู้กระทำจะรู้หรือไม่นั้นก็ไม่มีผลต่อการพิจารณาลงโทษแต่ประการใด แม้ว่าการไม่รู้กฎหมายนั้นจะเป็นไปโดยมีเหตุอันสมควรหรือไม่ มีโอกาสจะรู้ได้เสีย เมื่อการกระทำโดยเจตนาไม่รวมว่าผู้กระทำต้องรู้ว่า การกระทำนั้นมีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด อีกนัยหนึ่งก็คือ ความรู้ว่ามีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดไม่ใช่เป็นองค์ประกอบของความผิดที่ผู้กระทำจะต้องรู้ การกระทำความผิดโดยความไม่รู้กฎหมาย ทั้งนี้ไม่ว่า

⁹² สมศักดิ์ คัมภลเสนา, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดทางอาญา, (วิทยานพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), 12 – 13.

⁹³ William, G.S., *Textbook of criminal law*, (London: Stevens & Sons, 1969, 50 และอ้างในสมศักดิ์ คัมภลเสนา, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดทางอาญา (วิทยานพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), 12.

⁹⁴ Rollin, M.P., *Criminal law*, 2nd ed., (New York: The Foundation Press, 1969), 924.

⁹⁵ Williams, supra note 9, 51.

⁹⁶ Smith, J.C. & Brain, H., *Criminal law*, 5th ed, (London: Butterworth, 1978), 68.

ความไม่รู้กฎหมายของบุคคลผู้กระทำผิดนั้นจะมีลักษณะเป็นการไม่รู้กฎหมายบัญญัติ (Ignorance of law) หรือเป็นการสำคัญผิดว่ากฎหมายไม่ห้ามก็ตาม จึงไม่ทำให้ผู้กระทำผิดพ้นความรับผิดทางอาญาแต่ประการใด ในการพิจารณาความรับผิดทางอาญาของบุคคลผู้กระทำผิด โดยความไม่รู้กฎหมายจึงไม่ได้พิจารณาว่าความไม่รู้กฎหมายเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับเรื่องจิตใจของผู้กระทำ (Guilty mind) หรือเรื่อง (Moral blameworthiness) ซึ่งเป็นพื้นฐานความรับผิดทางอาญาของบุคคล และเป็นเหตุผลในการลงโทษผู้กระทำผิดแต่อย่างใด หากแต่จะยึดหลักสุภาษิตว่า “ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว” (Ignorantia juris non excusat) เสมือนหนึ่งเป็นหลักกฎหมายอาญาในการพิจารณา

2. ความไม่รู้กฎหมายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้⁹⁷

ความไม่รู้กฎหมายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ (Invincible error Juris) หมายถึง ความไม่รู้ว่าการกระทำของตนเป็นความผิดกฎหมายอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งทำให้การกระทำผิดดังกล่าวไม่สมควรต้องมีความรับผิดในทางอาญา ทั้งนี้เพราะเมื่อพิจารณาเทียบกับบุคคลในฐานะและพฤติกรรมเดียวกับผู้กระทำแล้ว บุคคลนั้นไม่อาจรู้ได้ว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดเช่นเดียวกับผู้กระทำ ดังนั้นถือว่า ผู้กระทำไม่อาจหลีกเลี่ยงความไม่รู้กฎหมายได้ จึงไม่ต้องรับผิดในทางอาญา

3. ความไม่รู้กฎหมายที่หลีกเลี่ยงได้

ความไม่รู้กฎหมายที่หลีกเลี่ยงได้ (Vincible error Juris) หมายถึง ความไม่รู้ว่าการกระทำของตนเป็นความผิดกฎหมาย ซึ่งผู้กระทำสามารถหลีกเลี่ยงได้ถ้ามีความระมัดระวังเอาใจใส่อย่างเพียงพอ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากบุคคลในวิสัยและพฤติกรรมเดียวกับผู้กระทำแล้ว บุคคลนั้นสามารถรู้กฎหมายได้หากมีความระมัดระวังเอาใจใส่อย่างเพียงพอ กรณีนี้เท่ากับผู้กระทำสามารถหลีกเลี่ยงความไม่รู้กฎหมายได้ จึงเป็นความผิดของผู้กระทำเองที่ไม่รู้กฎหมาย ดังนั้นจึงต้องมีความรับผิดในทางอาญา กล่าวคือ รับผิดฐานกระทำโดยเจตนา แต่ได้รับการลดโทษตามส่วนโดยพิจารณาว่า สามารถหลีกเลี่ยงได้มากน้อยเพียงใด

ความแตกต่างระหว่างความไม่รู้กฎหมายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และความไม่รู้กฎหมายอย่างหลีกเลี่ยงได้ มาจากกฎหมายศาสนา (Canon law) ในวิชาเทววิทยานั้นความไม่รู้กฎหมายอย่างหลีกเลี่ยงได้ (Vincible ignorance) อยู่ในอำนาจของมนุษย์ที่จะควบคุมได้ ดังนั้นจึงไม่อาจยกขึ้นอ้างต่อพระผู้เป็นเจ้า นอกจากนี้ในกฎหมายศาสนาที่เกี่ยวกับความผิดอาญา (Canon law of crimes) ได้บัญญัติว่า การพิจารณาว่าความไม่รู้ใดหลีกเลี่ยงได้หรือหลีกเลี่ยงไม่ได้ดูจากความไม่รู้นั้นสามารถทำให้หมดไปได้หรือไม่

⁹⁷ คุชฎี หัสละเมียร, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดในทางอาญาตาม มาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), 11 – 12.

4. ความไม่รู้กฎหมายกับความไม่รู้ข้อเท็จจริง

ในบทความเรื่อง Error juris :A Comparorative Study ของ Paul K. Ryu และ Helen Silving กล่าวว่า ความจริงในกฎหมายโรมันไม่เคยมีแนวความคิดแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างความไม่รู้กฎหมายและความไม่รู้ข้อเท็จจริงเป็นคนละประเภทอย่างเด็ดขาดเพียงแต่ต่างกัน ในแง่ของ “ระดับ” แห่งการยอมรับเป็นข้อแก้ตัวได้เท่านั้น แต่ต่อมาสมัยกลาง นักกฎหมายศาสนา (Canonist) เข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับหลักกฎหมายดังกล่าว จึงทำให้มีการแยกประเภทระหว่าง ความไม่รู้กฎหมาย และความไม่รู้ข้อเท็จจริงกันในเวลาปัจจุบัน ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงความหมาย ของความไม่รู้กฎหมายและความไม่รู้ข้อเท็จจริง

1) ความไม่รู้กฎหมาย (Ignorance of law) หมายถึง ความไม่รู้ว่าการกระทำของตนเป็นความผิดต่อกฎหมาย⁹⁸ หรือความไม่รู้ว่าเป็นการกระทำที่กฎหมายบัญญัติห้าม ทั้งนี้ เพราะขณะกระทำความผิดผู้กระทำไม่มีอิสระในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งที่ผิดกฎหมาย ไม่มีโอกาสไตร่ตรอง และชั่งน้ำหนักเลยว่า การกระทำที่ไม่ถูกต้องดังกล่าวให้ประโยชน์หรือโทษแก่ตน มากกว่าหรือน้อยกว่า การกระทำที่ถูกต้องตามกฎหมาย

เกียรติกมล วัชนะสวัสดิ์ ได้ให้ข้อสังเกตที่เกี่ยวกับความไม่รู้กฎหมายตามมาตรา 64 ไว้ว่า หมายถึง ไม่รู้ว่ามีกฎหมายอาญาบัญญัติว่า การกระทำนั้น เป็นความผิด

คณิต ณ นคร ได้ให้ความหมายของความไม่รู้กฎหมายไว้ว่า เป็นเรื่องของ ความไม่รู้ถึงข้อห้ามของกฎหมายมิใช่ความไม่รู้ตัวบทกฎหมาย

หยุด แสงอุทัย ได้ให้ความหมายของความไม่รู้กฎหมายว่า คือ การไม่รู้กฎหมายที่บัญญัติว่า การกระทำเป็นความผิด และกำหนดโทษไว้

2) ความไม่รู้ข้อเท็จจริง (Ignorance of Fact) หมายถึง ความไม่รู้ในพฤติการณ์ที่เกิดขึ้นของการกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมีผลในทางอาญา ดังต่อไปนี้

ก) ความไม่รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบความผิด หมายถึง การที่ จิตสำนึกของผู้กระทำไม่รู้ว่าพฤติการณ์ ซึ่งเขากำลังกระทำเป็นองค์ประกอบที่กฎหมายบัญญัติเป็น ความผิดแต่ละฐาน อันมีผลทำให้ผู้นั้นขาดเจตนาในการกระทำความผิด จึงไม่จำเป็นต้องมีความรับผิดชอบ ในทางอาญา ซึ่งเป็นไปตามสุภาษิตกฎหมายที่ว่า “ความไม่รู้ข้อเท็จจริงเป็นข้อแก้ตัวได้” (Ignorantia facti excusat) กฎหมายประสงค์จะลงโทษบุคคลที่กระทำโดยรู้ข้อเท็จจริงเท่านั้น เนื่องจากความรู้ ข้อเท็จจริงสะท้อนแสดงถึงเจตนาของบุคคล ข้อเท็จจริงผู้กระทำต้องรู้ ได้แก่ข้อเท็จจริงอันเป็น องค์ประกอบความผิด แต่ไม่จำเป็นต้องรู้ถึงขนาดว่า ข้อเท็จจริงนั้นเข้าองค์ประกอบในความผิด

⁹⁸K. Neumaun, *The Manual of German Law Vol.2*, (London: H.M.'s Stationary Off, 1952), 83

“....ignorance of the illegal nature of the act”.

ฐานไหนหรือมาตราใดในกฎหมาย เพราะการวินิจฉัยว่าการกระทำใดเข้าองค์ประกอบความผิดหรือไม่นั้นเป็นข้อกฎหมายที่ศาลจะเป็นผู้วินิจฉัยเอง⁹⁹ ความไม่รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบความผิดนั้นกฎหมายอาญาของเยอรมันเรียกว่า ความสำคัญผิดในองค์ประกอบ (Tatbestandsirrtum) ซึ่งเป็นความสำคัญผิดในส่วนโครงสร้างความรับผิดในทางอาญา ส่วนที่ 1 คือ องค์ประกอบความผิด (Tatbestandmassigkeit) ในประมวลกฎหมายอาญาของไทยมีบทบัญญัติเกี่ยวกับความไม่รู้ข้อเท็จจริงเป็นองค์ประกอบความผิดในมาตรา 59 วรรค 3

ข) ความสำคัญผิดว่ามีข้อเท็จจริงที่เป็นเหตุให้ผู้กระทำ มีอำนาจกระทำได้ หมายถึง การที่ผู้กระทำมีจิตสำนึกที่ผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นพฤติการณ์ ผู้กระทำรู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบความผิด จึงมีเจตนาในการกระทำความผิดดังกล่าว แต่เนื่องจากผู้กระทำเข้าใจว่าตนมีสิทธิกระทำได้ตามพฤติการณ์ที่ตนเข้าใจด้วยเจตนาบริสุทธิ์ จึงได้รับผลอันเป็นคุณ¹⁰⁰ กล่าวคือ แม้การกระทำนั้นจะเป็นความผิดตามกฎหมาย และผู้กระทำยังมีเจตนาอยู่ แต่ผู้กระทำได้รับยกเว้นความผิด เช่น สำคัญผิดว่าเป็นการกระทำความผิดด้วยการป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมาย ตามมาตรา 68 เป็นต้น ซึ่งในกฎหมายอาญาของเยอรมันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในความหมายของ ความสำนึกผิดในข้อห้าม (Verbotsirrtum) คือ ความสำคัญผิดว่าเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย ในประมวลกฎหมายอาญาของไทยมีบทบัญญัติเกี่ยวกับความสำคัญผิดว่ามีข้อเท็จจริงที่เป็นเหตุให้ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ใน มาตรา 62

คณิต ณ นคร ได้อธิบายเกี่ยวกับความสำคัญผิดใน¹⁰¹ “ความผิดกฎหมาย” ไว้ว่า ความสำคัญผิดในข้อเท็จจริงในกฎหมายอาญามีอยู่หลายอย่างหลายประการ ส่วนใหญ่เป็นความสำคัญผิดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างของความผิดอาญาประการแรกอันได้แก่ “ความสำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิด” (Tatbestandsirrtum) “ความสำคัญผิดในตัวบุคคลและทรัพย์สิน” (Erro in persona vel objecta) หรือแม้แต่กระทำโดยพลาด (Aberatio ictus) ก็เป็นเรื่องของความสำคัญผิดอย่างหนึ่ง และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างของความผิดอาญาประการแรก เช่นเดียวกัน

นอกจากความสำคัญผิดในข้อเท็จจริงดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ในกฎหมายอาญายังมีความสำคัญผิดในข้อเท็จจริงที่สำคัญอีก 2 ประการ คือ

⁹⁹ ทวีเกียรติ มนะกนิษฐ, กฎหมายอาญา หลักและปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2549), 112 – 114.

¹⁰⁰ ณรงค์ ใจหาญ, ความสำคัญผิดในเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), 10 – 17.

¹⁰¹ คณิต ณ นคร, กฎหมายอาญา ภาคทั่วไป, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), 207- 209.

1) ความสำคัญผิดในอำนาจกระทำ และ

2) ความสำคัญผิดว่าการกระทำนั้นไม่ผิดกฎหมาย

“ความสำคัญผิดในอำนาจกระทำ” คือ การที่ผู้กระทำความผิดสำคัญผิดในการมีอยู่ของข้อเท็จจริงอันเป็น “เหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้” กรณีหนึ่ง กับอีกกรณีหนึ่ง คือ การที่ผู้กระทำความผิดสำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็น “กรอบหรือขอบเขตของเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้” และด้วยเหตุแห่งความสำคัญผิดกรณีใดกรณีหนึ่งนั้น ผู้กระทำผิดจึงไม่รู้ว่า การกระทำของตนเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย

ตัวอย่าง

(1) นายหนึ่งทำร้ายนายสองโดยเข้าใจว่านายสองจะทำร้ายตน ความจริงนายสองเพียงแต่จะล้อเล่นเท่านั้น กรณีนี้เป็นความสำคัญผิดในการมีอยู่ของข้อเท็จจริงอันเป็นเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้

(2) ยิงคนตายในที่มืดโดยเล็งไปทางคนที่เห็น เพราะเข้าใจว่าเป็นคนร้าย มาแย่งชิงทรัพย์ไม่พิจารณาให้รอบคอบ เป็นความผิดฐานฆ่าคนโดยเจตนาโดยป้องกันทรัพย์เกินกว่าเหตุ¹⁰² กรณีนี้เป็นความสำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นกรอบหรือขอบเขตของเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้

“ความสำคัญผิดว่าการกระทำนั้นไม่ผิดกฎหมาย” คือ การที่ผู้กระทำความผิดไม่รู้ว่า การกระทำของตนเป็นการกระทำที่กฎหมายห้าม และด้วยเหตุแห่งความสำคัญผิดผู้กระทำความผิดจึงเข้าใจว่า การกระทำของตนไม่ใช่การกระทำที่ผิดกฎหมาย

ตัวอย่าง

ศาสตราจารย์นิติ เอียวศรีวงศ์ เคยเขียนบทความ ความว่า “หลายสิบปีมาแล้ว สมัยที่ถนนสายเชียงใหม่ - แม่สะเรียงยังเป็นทางลูกรัง ชุมชนชาวลาหู่บนเส้นทางสู่ แม่สะเรียงแห่งหนึ่งแทบจะไม่รู้ตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย ที่นั่นไม่มีโรงเรียนไม่มีตำรวจไม่มีนายอำเภอ ไม่มีอะไรสักอย่างี่แสดงว่า กฎหมายของประเทศไทยใช้บังคับอยู่ที่นั่นด้วย

ความสงบเรียบร้อยของชุมชนถูกรักษาไว้ด้วยกฎหมาย และแบบปฏิบัติตามประเพณี สมัยนั้นคนร้ายในชุมชนที่ชอบลักขโมยควายถูกเหล่าผู้ใหญ่ของหมู่บ้านเรียกมาอบรมสั่งสอน รวมทั้งคาดโทษไว้ว่า หากไม่เลิกนิสัยนี้จะถูกลงโทษแรงขึ้นตามลำดับ

¹⁰² ฎีกาที่ 1094/2501

การดักเตือนสั่งสอนจะทำได้เพียงสองครั้ง เมื่อจับได้ว่าการลักขโมย ความเป็นครั้งที่ 3 ผู้ใหญ่ของชุมชนจะปรักหาหรือกักกันจนเป็นที่ตกลงแล้ว ก็มอบหมายหน้าที่ให้คนหนุ่มในหมู่บ้านจัดสมาชิกที่เป็นคนร้ายโดยสันดานนี้ไปเลย

วิธีการก็คือ การชักชวนคนร้ายมาร่วมดื่มสุราที่ดื่มกลั่นกันขึ้นเอง จนคนร้ายเมาได้ที่แล้ว เพชมาดก็จะหยิบขวานย่องไปข้างหลังแล้วก็จามหัวเบะ ส่วนที่เหลือก็ช่วยกันเอาศพไปฝังไว้ในป่าช้าของหมู่บ้าน¹⁰³

ดังนี้ เป็นกรณีที่มีผู้มีส่วนร่วมในการฆ่าเป็นผู้กระทำความผิดโดยสำคัญ ผิดว่า การกระทำของตนไม่เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย

ความสำคัญผิดในข้อเท็จจริงทั้งสองประการที่กล่าวมาแล้วแท้จริงก็เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาลักษณะเดียวกันเพราะต่างเกี่ยวข้องกับความรู้ว่าการกระทำของตนเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ความสำคัญผิดในข้อเท็จจริงทั้งสองประการนี้ในทางตำราเรียกว่า “ความสำคัญผิดในข้อห้าม” (Verbotsirrtum) และในทางตำราเรียกความสำคัญผิดว่า การกระทำนั้นไม่ผิดกฎหมายว่า -“ความสำคัญผิดในข้อห้ามโดยตรง” (Direkter verbotsirrtum) และเรียกความสำคัญผิดในอำนาจกระทำว่า “ความสำคัญผิดในข้อห้ามโดยอ้อม” (Indirekter verbotsirrtum)

สรุป เมื่อศึกษาความหมายของ “ความไม่รู้กฎหมาย” และ “ความไม่รู้ข้อเท็จจริงอย่างละเอียดลึกซึ้งแล้ว จะพบว่าความไม่รู้ทั้งสองประการมิได้ต่างกันโดยลักษณะคนละประเภท แตต่างกันเพียงในแง่ของระดับการยอมรับเป็นข้อแก้ตัวเท่านั้น ทั้งนี้เพราะความไม่รู้กฎหมายก็เป็นการวินิจฉัยปัญหาข้อเท็จจริงประการหนึ่งเช่นกัน เนื่องจากเป็นสิ่งที่ศาลอาญาวินิจฉัยได้โดยไม่ต้องพิจารณาด้วยบทกฎหมายประกอบ แต่ความไม่รู้กฎหมาย ต่างกับความไม่รู้ข้อเท็จจริงตรงที่ว่า ความไม่รู้กฎหมายนั้นความรู้สึกผิดชอบ และเหตุผลที่มีอยู่ในจิตใจ และความนึกคิดของมนุษย์สามารถหยั่งรู้ได้ว่าการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการกระทำที่ถูกหรือผิด และสามารถเลือกปฏิบัติตามสิ่งที่ชอบธรรมได้โดยสัญชาตญาณ ซึ่งสังเกตได้จากคนเป็นจำนวนมากที่ไม่มีความรู้กฎหมาย แต่ปฏิบัติตามกฎหมายโดยสัญชาตญาณ คนเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นว่ามีกฎหมายอยู่ในตัวพวกเขาเองทั้งนี้ เพราะพวกเขาได้แสดงออกซึ่งผลของกฎหมายอันเกิดจากจิตใจของตนเองความรู้สำนึกของพวกเขาได้รับรองความมีอยู่ของกฎหมายดังกล่าว¹⁰⁴ โดยนำมาพิจารณาเปรียบเทียบกับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม หรือความเชื่อทางศาสนา และความประสงค์ของสังคมส่วนรวมได้ เนื่องจากความไม่รู้กฎหมาย หมายถึง ความไม่รู้ว่าพฤติกรรมที่ตนกระทำนั้น

¹⁰³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วิสามนัญชาตกรรม” มติชนรายวัน, 2 มกราคม 2535.

¹⁰⁴ กุลพล พลวัน, “กฎหมายธรรมชาติ และสิทธิตามธรรมชาติ” วารสารอัยการ, (1 มิถุนายน 2521):

เป็นความผิดต่อกฎหมาย มิใช่ความไม่รู้กฎหมายบัญญัติว่าอะไรเป็นความผิด ดังนั้นโอกาสที่จะไม่รู้การกระทำของตนเป็นความผิด จึงมีได้ยากกว่าความไม่รู้ข้อเท็จจริง แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีกฎหมายเทคนิค (Technical law) บัญญัติความผิดเพราะกฎหมายห้าม (Mala prohibita) เป็นจำนวนมาก กฎหมายดังกล่าวไม่อาจรู้สึกลึกซึ้งได้ด้วยสามัญสำนึกทั่วไปของมนุษย์ ดังนั้นจึงอาจมีกรณีไม่รู้กฎหมายอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้และสุจริตเกิดขึ้น

5. ความไม่รู้กฎหมายอาญากับความไม่รู้กฎหมายอื่นนอกจากกฎหมายอาญา

ความไม่รู้กฎหมายอาญานั้นแต่เดิมเป็นไปตามหลักสุภาษิตละตินที่ว่า “ความไม่รู้กฎหมายไม่อาจแก้ตัวได้” (Ignorantia Juris non excusat) ทั้งในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) และระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) แต่ปัจจุบันเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทางตรงข้ามในทั้งสองระบบกฎหมาย กล่าวคือ ในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ของเยอรมันได้พัฒนาแนวคิดของความไม่รู้กฎหมายขึ้นใหม่ เนื่องจากนักวิชาการและผู้ใช้กฎหมายทั้งหลายเริ่มตระหนักว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะจำกัดว่า ความไม่รู้ที่เกี่ยวพันความรับผิดชอบได้มีแต่ความไม่รู้ข้อเท็จจริงเท่านั้น ดังนั้นจึงได้มีการเสนอความคิดเห็น และถูกเถียงปัญหาดังกล่าวเป็นเวลานานและในที่สุดศาลสูงแห่งอาณาจักรไรช์ (Reichsgericht) ก็ยอมรับความต้องการทางทฤษฎี และทางปฏิบัติที่จะทำให้ความไม่รู้กฎหมายที่มีฐานะเท่าเทียมกับความไม่รู้ข้อเท็จจริง โดยกำหนดว่าความไม่รู้กฎหมายอาญาไม่อาจเป็นข้อแก้ตัวได้ ความไม่รู้กฎหมายอื่นนอกเหนือไปจากกฎหมายอาญาสามารถเกี่ยวพันความรับผิดชอบได้ ซึ่งปรากฏอยู่ในคำพิพากษาศาลสูงสุดแห่งอาณาจักรไรช์ เมื่อปี ค.ศ.1880 คือ 1 RGST 368 (1880) แต่ในปัจจุบันนับแต่คำพิพากษาศาลอาญา 2 BGH st 194--(1952) เมื่อ ค.ศ. 1952 เป็นต้นมา ศาลสูงแห่งประเทศเยอรมัน (Bundesgerichtshof) ได้แสดงความเห็นว่า ความแตกต่างในผลของความไม่รู้กฎหมายอาญา และความไม่รู้กฎหมายอื่นนอกเหนือไปจากกฎหมายอาญานั้น เป็นการแบ่งแยกโดยไม่มีเหตุผลเพียงพอ เนื่องจากความไม่รู้กฎหมายอาญาบางกรณีทำให้ผู้กระทำไม่มีความชั่ว ถ้าไม่ยอมให้แก้ตัวเพื่อพ้นจากความรับผิดชอบในทางอาญาแล้วก็จะขัดกับหลักกฎหมายอาญาที่ว่า “ห้ามลงโทษบุคคลโดยปราศจากความชั่ว” อันมีที่มาจากสุภาษิตกฎหมาย “Nulla poen sine culpa” ส่วนในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ของสหรัฐอเมริกา นั้น ปัจจุบันความไม่รู้กฎหมายอาญาบางกรณีสามารถแก้ตัวได้ ทั้งนี้เพื่อประสานความข้อแย้งระหว่างหลักความไม่รู้กฎหมายไม่อาจแก้ตัวได้กับหลัก Mens rea ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานความรับผิดชอบในทางอาญาของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์

ส่วนความไม่รู้กฎหมายอื่นนอกเหนือไปจากกฎหมายอาญา ได้แก่ ความไม่รู้กฎหมายแพ่ง ความไม่รู้กฎหมายปกครอง เป็นต้น มีผลความไม่รู้ข้อเท็จจริง ตัวอย่างเช่น ก. รับจ้างขุดดินในที่ดินของ ข. แล้วขุดพบสร้อยคอทองคำ 1 เส้น ฝังจมดินอยู่ ก. เข้าใจว่าสร้อยคอนั้นต้อง

ตกเป็นของ ก. เนื่องจาก ก. เป็นผู้ขุดพบ จึงเอาสร้อยคอนั้นไป แต่ความจริงเป็นสร้อยคอของ ข. ที่หายไป ดังนี้เป็นกรณี ก. ไม่รู้หรือเข้าใจผิดกฎหมายหรือผลในกฎหมายแพ่งว่า สร้อยคอเส้นนั้นไม่ใช่สิทธิของผู้เก็บได้ แต่ต้องเป็นของผู้เป็นเจ้าของอันแท้จริง แม้ในกรณีนี้จะเป็นความไม่รู้กฎหมายก็ปฏิเสธความรับผิดชอบได้ เพราะอาจเป็นได้ทั้งความไม่รู้ข้อเท็จจริงและความไม่รู้กฎหมายบางที่เรียกว่า ความสำคัญผิดในข้อเท็จจริงปนข้อกฎหมาย (Mixed mistake of law and fact) ซึ่งถือว่า เป็นความไม่รู้ข้อเท็จจริง อันมีผลทำให้ผู้กระทำขาดเจตนา จึงไม่ต้องรับผิดชอบในทางอาญาแต่พิเคราะห์ว่า อย่างไรเป็นความไม่รู้กฎหมายอื่นนอกเหนือไปจากกฎหมายอาญานั้น เป็นการยากที่จะวินิจฉัย เพราะในกฎหมายฉบับหนึ่งอาจก่อดังสิทธิอันหนึ่งขึ้น และบัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาไว้ด้วย ในกฎหมายอาญาของไทยยังไม่ปรากฏเหตุผลที่เกี่ยวกับหลักยกเว้นความรับผิดชอบทางอาญากรณีความไม่รู้กฎหมายอื่นนอกเหนือไปจากกฎหมายอาญาในคำพิพากษาฎีกาเลย จะมีก็แต่คำพิพากษาฎีกาที่ปฏิเสธความรับผิดชอบในทางอาญาโดยอ้างว่า ผู้กระทำไม่มีเจตนาทุจริต หรือบางทีก็มีเหตุผลในคำพิพากษาฎีกาอ้างว่าเป็นการกระทำโดยเชื่อว่ามีสิทธิทำได้ (Claim of right) อย่างไรก็ตามการอ้างว่าผู้กระทำไม่มีเจตนาทุจริต หรือเชื่อว่ามีสิทธิกระทำได้อาจไม่เป็นที่ยอมรับกันอย่างแน่นอนในคำพิพากษาฎีกาของไทย

ก) ความไม่รู้กฎหมายแพ่ง¹⁰⁵

ตามแนวความคิดในระบบแอ่งโกล - อเมริกันนั้น การกระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมายรวมความไม่รู้กฎหมายแพ่งด้วย โดยแต่เดิมไม่ยอมให้อ้างความไม่รู้กฎหมายแพ่งขึ้นแก้ตัวให้พ้นความรับผิดชอบทางอาญาเช่นเดียวกับการกระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมายอาญา แต่ในปัจจุบันยอมให้อ้างความไม่รู้กฎหมายแพ่งขึ้นแก้ตัวได้ ในกรณีที่ความสำคัญผิดกฎหมายแพ่งนั้นทำให้ผู้กระทำผิดขาด Mens rea ซึ่งแยกเป็นกรณีมีผลทำให้ผู้กระทำผิดไม่รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบ กับกรณีที่ทำให้ผู้กระทำสำคัญผิดว่าตนมีอำนาจกระทำได้ (Claim of right) ส่วนในระบบกฎหมายเยอรมันแม้ความสำคัญผิดกฎหมายจะหมายถึงความสำคัญว่ากระทำไม่มีความผิดหรือสำคัญผิดว่าเป็นการกระทำที่มีอำนาจทำได้ (Verbotsirrtum) ซึ่งผู้กระทำโดยความสำคัญผิดยังคงถือว่าเป็นการกระทำโดยมีเจตนา ซึ่งจะต้องรับผิดชอบโทษหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับว่า เป็นความสำคัญผิด อันสามารถหลีกเลี่ยงได้ หรือไม่ก็ตาม แต่หากเป็นความสำคัญผิดในกฎหมายแพ่งก็ถือว่าเป็นความสำคัญผิดในข้อเท็จจริง ขาดเจตนาเพราะไม่รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบ ไม่ต้องรับผิดชอบกรณีจึงมีปัญหาว่จะต้องพิจารณาว่า ตามแนวความคิดในระบบกฎหมายไทยว่า ความไม่รู้กฎหมายซึ่งตาม มาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา ไม่ยอมให้อ้างขึ้นเพื่อแก้ตัวให้พ้นความรับ

¹⁰⁵ สมศักดิ์ คณาเดชา, ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบทางอาญา (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), 130 – 134.

ผิดได้เลยนั้น รวมความไม่รู้กฎหมายแพ่งด้วยหรือไม่ การกระทำผิดโดยความไม่รู้กฎหมายแพ่งมีผลต่อการพิจารณาความรับผิดทางอาญาอย่างไร

ข) ความเห็นของนักกฎหมาย

ตามมาตรา 45 แห่งกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 นอกจากข้อความไม่แสดงให้เห็นถึงความหมายของความรู้กฎหมายแล้วยังไม่อาจทำให้ทราบถึงความไม่รู้กฎหมายหมายถึงกฎหมายใดด้วย ส่วนคำรากฎหมายที่มีอยู่ในขณะใช้บังคับกฎหมายลักษณะอาญา ก็มีเฉพาะคำราก่ออธิบายกฎหมายลักษณะของ อาจารย์หยุด แสงอุทัย ที่ได้กล่าวไว้ว่า ความไม่รู้กฎหมาย ซึ่งไม่ยอมให้แก้ตัวได้นี้หมายถึง ความไม่รู้กฎหมายอาญา คือ การไม่รู้กฎหมายที่บัญญัติว่าการกระทำเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้เท่านั้น ความไม่รู้กฎหมายอื่นนอกจากกฎหมายอาญา เช่น ความไม่รู้กฎหมายแพ่ง ถือเท่ากับเป็นความรู้ข้อเท็จจริง และแก้ตัวได้ ตัวอย่างเช่น นาย ก. อยู่กินกับนาง ข. ฉันทสามีภรรยาโดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส และเชื่อว่าเขาเป็นสามีภรรยากันโดยชอบด้วยกฎหมาย วันหนึ่ง นาย ก. เอาทรัพย์สินของนาง ข. ไปขาย พนักงานอัยการฟ้องนาย ก.ฐานลักทรัพย์ นาย ก. ย่อมไม่รู้กฎหมายแพ่ง คือ ความไม่รู้ว่าจะผิดมิใช่สามีนาง ข. นั้น เป็นข้อแก้ตัวได้ ทั้งนี้โดยอาจารย์ หยุด แสงอุทัย ได้กล่าวถึงเหตุผลว่า ถ้าถือว่าเราจะลงโทษอาญาแก่บุคคลเพราะเขาได้กระทำความชั่วร้ายแล้ว การแยกความเข้าใจผิดในกฎหมายอาญา และไม่ใช้กฎหมายอาญาออกไป (แม้ในบางกรณีการแยกนี้จะเป็นการยาก) และยอมให้แก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายอื่นนอกจากกฎหมายอาญาได้จะเป็นการลงโทษบุคคลเพราะความชั่วร้ายอย่างแท้จริง เพราะแม้แต่ผู้รู้กฎหมายเองก็ต้องยอมรับว่า เขาไม่สามารถทราบกฎหมายได้หมดสิ้น การไม่รู้กฎหมายอื่นนอกจากกฎหมายอาญา เช่น กฎหมายแพ่งควรจะยอมให้แก้ตัวได้ อย่างบุคคลไม่รู้สัญญาซื้อขายเป็นโมฆะและเข้าใจว่า ทรัพย์สินของตน เลยเอาทรัพย์สินไปจากเจ้าของจะลงโทษบุคคลนี้ฐาน “ลักทรัพย์” ก็เป็นการเกินสมควรไปหลักเกณฑ์นี้ ย่อมบรรเทาความรุนแรงที่ไม่ยอมให้ยกความรู้กฎหมายขึ้นมาเป็นข้อแก้ตัว

สำหรับความไม่รู้กฎหมายตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64 ท่านอาจารย์ จิตติ ดิงศภัทิย์ เห็นว่าหากอ่านข้อความในมาตรา 64 ตอนที่ว่า “ถ้าตามสภาพและพฤติการณ์ผู้กระทำความผิดอาจจะไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติว่า การกระทำนั้นเป็นความผิด ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐานต่อศาล” จะเห็นได้ว่าการที่มาตรา 64 บัญญัติไว้มิให้บุคคลแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมาย หมายถึง ไม่รู้กฎหมายที่บัญญัติว่า การกระทำนั้นเป็นความผิด ไม่ใช่ไม่รู้กฎหมายอื่นนอกเหนือไปจากกฎหมายที่บัญญัติว่า การกระทำนั้นเป็นความผิด ซึ่งก็หมายถึงกฎหมายอาญาหรือบทบัญญัติความผิดที่มีโทษทางอาญา การไม่รู้กฎหมายอื่น ๆ เช่น กฎหมายแพ่งที่ไม่เกี่ยวกับมาตรา 64 เลย เช่น ก. ซื้อสัตว์พาหนะจาก ข. แต่ยังมีได้ทำการจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 456 ถึงว่า การซื้อขายเป็นโมฆะโดย ก ไม่รู้กฎหมายมาตรานี้ ซึ่งเข้าใจว่าสัตว์พาหนะนั้นตกเป็นกรรมสิทธิ์ของตนแล้ว ก จึงเอาไปฆ่าเสีย ในกรณีตามตัวอย่าง ก รู้ว่าการฆ่าสัตว์พาหนะของผู้อื่นเป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 358 ไม่ใช่ ก ไม่รู้กฎหมายอาญา ซึ่งเป็นกฎหมายที่บัญญัติว่า การกระทำนั้นเป็นความผิดอาญาแต่ ก เข้าใจว่า สัตว์พาหนะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของตนแล้ว และเป็นการทำลายทรัพย์ของตนเอง ซึ่งเป็นความสำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบสืบเนื่องมาจากการเข้าใจกฎหมายแพ่งผิดไป กรณีปรับเข้ามาตรา 59 วรรคสาม นาย ก ขาดเจตนาไม่ต้องรับผิด ไม่ใช่กรณี ก เจตนากระทำการครอบครองประกอบแห่งความผิดแล้วแต่ไม่รู้ว่าการกระทำของตนมีมาตรา 358 บัญญัติห้ามเป็นความผิดไว้

ข) แนวคำพิพากษาของศาล

สำหรับการกระทำผิดทางอาญาของบุคคลเนื่องจาก ความไม่รู้กฎหมายแพ่งในขณะใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 นั้น หากเป็นการกระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน ศาลถือว่าความไม่รู้กฎหมายแพ่งทำให้ผู้กระทำความผิดเจตนาในการกระทำผิด เช่น กรณีจำเลยไปปลุกห้องแถวลงในที่ดินของผู้อื่น ห้องแถวนั้นจึงตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นนั้น แต่ผู้อื่นนั้นบอกจำเลยว่า ถ้าจำเลยจ่ายค่าเช่าอยู่ทุกเดือนห้องแถวยังคงเป็นของจำเลยอยู่ ต่อมาจำเลยได้ไปกู้เงินโจทก์โดยเอาห้องแถวดังกล่าว ซึ่งจำเลยเข้าใจโดยสุจริตว่า ตนยังมีกรรมสิทธิ์อยู่นั้น ให้โจทก์ยืมไว้เป็นประกัน แต่ความจริงแล้วห้องแถวดังกล่าวตกเป็นของผู้อื่นนั้นแล้ว โจทก์เจ้าหนี้เงินกู้จึงฟ้องจำเลยฐาน “ฉ้อโกง” ศาลตัดสินว่า เมื่อจำเลยเชื่อตามคำบอกกล่าวของผู้อื่นนั้นว่า ห้องแถวยังเป็นกรรมสิทธิ์ของตนไม่รู้ว่าเป็นของผู้อื่นแล้ว การกระทำของจำเลยไม่เป็นการกระทำโดยสุจริตคิดหลอกลวงโจทก์แต่ประการใด จำเลยไม่มีความผิด แต่ถ้าเป็นความผิดอื่นที่มีใช้ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน เช่น กรณีที่จำเลยและหญิงผู้เสียหายได้เสียวอยู่กินกันอย่างสามีภรรยา โดยมีได้จดทะเบียนสมรสกันถูกต้องตามกฎหมาย ก่อนเกิดเหตุเดือนเศษ ผู้เสียหายหนีจำเลยไป จำเลยติดตามพบปะได้เกิดการฉุดคร่ากันขึ้นโดยจำเลยเข้าใจว่า ผู้เสียหายเป็นภรรยาโดยชอบของจำเลย จำเลยมีอำนาจทำได้ ศาลฎีกาตัดสินว่า การที่จำเลยกระทำลงไปเพราะ จำเลยเข้าใจว่าตนมีอำนาจทำได้ไม่ผิด เพราะผู้เสียหายเป็นภรรยาของจำเลย แม้จำเลยจะมีได้เป็นสามีของผู้เสียหายโดยชอบตามกฎหมายก็ดี กรณียังไม่พอวินิจฉัยว่า มีการบังอาจ ความเข้าใจโดยสุจริตว่าเป็นสามีนั้น เป็นข้อลบร้ายในกรณีฉุดคร่าว่า จำเลยไม่มีเจตนาในทางอาญาหรืออีกนัยหนึ่งขาดการบังอาจในข้อที่จำเลยเข้าใจว่าเป็นสามีนี้ จำเลยไม่มีความผิด

หากพิจารณาคำพิพากษาศาลฎีกาทั้งสอง ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายอาญาแล้ว ในคดีความผิดฐาน “ฉ้อโกง” การที่บุคคลใดได้แสดงข้อความอันเป็นเท็จแก่บุคคลอื่นโดยไม่รู้ว่าเป็นเท็จ ข้อความนั้นเป็นเท็จ ดังเช่น จำเลยในคดีดังกล่าวข้างต้นที่ไม่รู้ว่า ความจริงห้อง

แถวตกเป็นของผู้อื่นแล้วตามหลักส่วนควบ ยังคงนำเอาไปวางประกันกับเจ้าหนี้โดยเข้าใจว่า ห้องแถวนั้นเป็นของตน กรณีที่ย่อมเท่ากับว่าจำเลยมิได้รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิด จำเลยย่อมขาดเจตนาประสงค์ต่อผลตามมาตรา 59 วรรคสาม จำเลยไม่มีความผิดทำนองเดียวกัน ในคดีความผิดฐาน “นุศคร่า” การที่จำเลยเข้าใจกฎหมายเรื่องครอบครัวผิดไปว่า แม้ไม่มีการจดทะเบียนสมรสจำเลยก็เป็นสามีผู้เสียหายโดยชอบ จำเลยจึงขาดความรู้ว่า ผู้เสียหายมิใช่ “ภรรยา” ของจำเลย ซึ่งถ้าเป็นจริงตามที่จำเลยสำคัญผิด การที่สามีนุศคร่าภรรยาย่อมไม่ใช่การนุศคร่าพาไปเพื่ออนาจาร ฉะนั้นความไม่รู้ของจำเลยทำให้ขาดเจตนาในการกระทำความผิด การเข้าใจผิดในกฎหมายแพ่งเรื่องครอบครัว จึงมีผลเท่ากับทำให้ผู้กระทำความผิดสำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบเพียงในขณะนั้น ศาลฎีกาได้อาแนวความคิดเรื่องเจตนาร้ายมาเป็นหลักในการวินิจฉัย โดยถือว่า จำเลยขาดความ “บังอาจ” คำพิพากษาศาลฎีกาในภายหลังได้ตัดสินว่า การที่จำเลยไม่จดผู้เสียหายเพื่อจะให้มาอยู่กินด้วยกันตามเดิม โดยเข้าใจโดยสุจริตว่า ผู้เสียหายเป็นภรรยาจำเลยเนื่องจากจำเลยได้เสียกับผู้เสียหายมาก่อน ซึ่งแม้จะมีใช้ภรรยาโดยชอบด้วยกฎหมายก็ตาม จำเลยไม่มีเจตนากระทำความผิดในทางอาญา

สรุปความไม่รู้กฎหมายอาญากับความไม่รู้กฎหมายอื่นนอกจากกฎหมายอาญา เช่น ความไม่รู้กฎหมายแพ่ง ถ้าผู้กระทำความผิดไม่รู้กฎหมายแพ่ง หรือสำคัญผิดว่าตนมีอำนาจกระทำได้ ก็เท่ากับเป็นความไม่รู้ข้อเท็จจริง และสามารถแก้ตัวได้ แต่การกระทำนั้นต้องเป็นการกระทำที่ขาดเจตนาอันเป็นองค์ประกอบของความผิดของกฎหมายอาญา ลักษณะเช่นนี้ ถือได้ว่าผู้กระทำความผิดไม่มีความผิด แต่กฎหมายอาญาจะนำเอาความไม่รู้กฎหมายมาอ้างให้พ้นผิดไม่ได้ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64

6. คดีตัวอย่าง : ความไม่เท่าเทียมในการนิยามตนเองในความไม่รู้กฎหมาย

มีกรณีตัวอย่างของการที่ประชาชนไม่รู้กฎหมายอยู่มากมาย ตัวอย่างที่ง่ายและพบเห็นในชีวิตประจำวันก็คือ การมีผู้สอดดักข้อเขียนในการขอรับใบอนุญาตขับขี่ยานยนต์มากมาย ซึ่งสามารถใช้ชีวิตความไม่รู้กฎหมายได้ อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตามผู้วิจัยขอหยิบยกกรณีตัวอย่างข้อพิพาทระหว่างรัฐกับเอกชนในฐานะตัวแทนกลุ่มตัวอย่างโดย “รัฐในฐานะโจทก์” เป็นตัวแทนของกฎหมาย กับ “ปัจเจกชนที่เป็นจำเลย” เป็นตัวแทนของประชาชนที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับกฎหมายที่รัฐตราขึ้นและบังคับใช้ เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ “รัฐ” เป็นผู้ออกกฎหมาย ใช้กฎหมายและเป็นผู้นิยามแบบเหมารวมว่าประชาชนรู้กฎหมายกับ “ประชาชน” ที่อยู่ภายใต้กฎหมายและไม่มีสิทธิกำหนดนิยามสำหรับสถานภาพของตนเองว่าเป็นผู้รู้กฎหมายหรือไม่¹⁰⁶

¹⁰⁶ สมศักดิ์ ปริศนานันทกุล, บทบาทรัฐสภาในการแก้ไขปัญหาความไม่รู้กฎหมายของประชาชน, [ออนไลน์], 7 กันยายน 2551. แหล่งที่มา www.library.coj.go.th

ย่อคดีที่ 1 :

คดีอาญาของศาลจังหวัดเชียงใหม่ คดีดำที่ 5736/2541 คดีแดงที่ 3860/2544 ระหว่างพนักงานอัยการ โจทก์ นายมงคล รักยิ่งประเสริฐ จำเลย ชื้อหา มีไม้หวงห้าม (สน) ไว้ในครอบครอง คำฟ้องระบุว่าจำเลยกระทำความผิดเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2541

คำฟ้อง :

จำเลยกับพวกที่ยังไม่ได้ตัวมาฟ้องอีก 1 คน ได้ร่วมกันมีไม้สนแปรรูป ซึ่งเป็นไม้หวงห้าม ประเภท ก ตาม พระราชกฤษฎีกากำหนดไม้หวงห้าม พ.ศ.2530 ไว้ในครอบครองภายในเขตควบคุมการแปรรูปไม้ เหตุเกิดที่ตำบลแม่วีน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งประกาศกระทรวงเกษตรฯ เรื่อง เขตควบคุมการแปรรูปไม้ และ พระราชกฤษฎีกากำหนดไม้หวงห้าม ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และพนักงานเจ้าหน้าที่ได้คัดสำเนาประกาศไว้ ณ สถานที่ราชการและที่สาธารณะในท้องที่ซึ่งเกี่ยวข้อง และจำเลยได้ทราบโดยชอบแล้ว

คำให้การ :

1. จำเลยเป็นชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง มีความรู้ภาษาไทยเพียงแค่ฟัง หรือพูดได้เล็กน้อยเท่านั้น จำเลยไม่สามารถอ่านหรือเขียนภาษาไทยได้เลย
2. จำเลยไม่รู้กฎหมาย โดยพระราชกฤษฎีกากำหนดไม้หวงห้ามนั้นไม่เคยปรากฏว่าผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันในท้องที่ ได้ประชุมบอกกล่าวข้อกำหนดกฎหมายนี้เลย จำเลยจึงไม่ได้รับทราบข้อกำหนดนั้น
3. จำเลยมีสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม : การตัดไม้สนครั้งนี้ กระทำโดยชอบถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญมาตรา 46 เพราะนายปุ่น ขจรจิต (หลานชายของจำเลย) ได้ขอไปยังคณะกรรมการหมู่บ้าน และได้รับอนุญาตแล้วเพื่อขอใช้ไม้ใน “ป่าชุมชน” ของหมู่บ้านสำหรับการสร้างบ้านหลังใหม่ การร้องขอครั้งนี้มิได้ทำเป็นหนังสือ เพราะถือเป็นการปฏิบัติเป็นประเพณีมาช้านานของคนในชุมชน และนายปุ่นฯ ได้ตัดและเลื่อยไม้สนดังกล่าวมานานเกือบ 2 ปี (เสร็จสิ้นกลางปี 2541) เพราะใช้เวลาว่างจากการทำนา ทำไร่ตามปกติ จึงเป็นการค่อยเป็นค่อยไป และเปิดเผยรู้เห็นกันในชุมชนโดยทั่วไป

คำพิพากษาของศาลจังหวัดเชียงใหม่ :

1. จำเลยมีความผิดตามกฎหมาย : จำเลยเป็นผู้สนับสนุนในความผิดฐานมีไม้สนแปรรูปไว้ในความครอบครอง ลงโทษจำคุกจำเลย 8 เดือน ลดโทษให้ 1 ใน 4 คงจำคุก 6 เดือน โทษจำคุกให้รอลงอาญาไว้ 2 ปี จำเลยไม่อุทธรณ์ เพราะพอใจที่ไม่ถูกจำคุก
2. ข้อต่อสู้ของจำเลยตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 ศาลมิได้วินิจฉัย โดยมิได้ให้เหตุผล

ย่อคดีที่ 2 :

คดีอาญาศาลจังหวัดเชียงใหม่ คดีดำที่ 1484/2542 คดีแดงที่ 1035/2546
ระหว่างพนักงานอัยการ โจทก์ นายโพ หรือ พล พะโย จำเลย ข้อหา : คัดฟันไม้หวงห้าม (ลัก) คำ
ฟ้องระบุว่าจำเลยกระทำความผิดเมื่อ : วันที่ 8 มีนาคม 2542

คำฟ้อง :

จำเลยเป็นชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง ได้เข้าไปทำไม้โดยการไ้ขวาน 1 เล่ม คัด
ฟันไม้สัก อันเป็นไม้หวงห้ามประเภท ก. ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ในป่าเชิงดว
อันมีกฎกระทรวงกำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ และมี พระราชกฤษฎีกากำหนดให้เป็นอุทยาน
แห่งชาติ

จำเลยได้มีไม้สักแปรรูป จำนวน 1 แผ่น ปริมาตร 0.08 ลูกบาศก์เมตร ซึ่ง
ไม้สักเป็นไม้หวงห้าม ประเภท ก. ตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ.2484 ไว้ในครอบครองภายในเขตควบคุม
การแปรรูปไม้ตาม ประกาศกระทรวงเกษตรฯ เหตุตามฟ้อง เกิดที่ ตำบลปลิงโค้ง อำเภอเชียงดาว
จังหวัดเชียงใหม่

กฎกระทรวง เพราะราชกฤษฎีกา และประกาศกระทรวงฯ ได้ประกาศใน
ราชกิจจานุเบกษา และพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ปิดประกาศไว้ ณ สถานที่ราชการ และสาธารณสถาน
โดยเปิดเผยในท้องที่ที่เกิดเหตุแล้ว และพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ปักหลักเขต และแสดงแนวเขตป่า
สงวนแห่งชาติ และอุทยานแห่งชาติเพื่อให้ประชาชนเห็นว่า เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งจำเลยได้
ทราบแล้ว

คำให้การ :

1. ไม่รู้กฎหมายโดยกฎหมายและประกาศตามที่โจทก์อ้างนั้น จำเลยไม่เคย
รับรู้และไม่เคยเห็นสำเนา เพราะถิ่นที่อยู่อาศัยของจำเลย อยู่ไกลจากตัวอำเภอเชียงดาวมาก ไม่มี
พนักงานเจ้าหน้าที่ ปิดสำเนาไว้ในสถานที่ราชการ หรือที่สาธารณะในท้องถิ่นจำเลย

2. จำเลยเสียภาษีมาตลอด ทั้งยังมีการเก็บภาษีบำรุงท้องที่ในที่ดินที่เกิดเหตุ
มาตลอด

3. จำเลยไม่ได้แปรรูปไม้ ไม้สักท่อนที่โจทก์อ้างว่าจำเลยคัดฟัน เป็นไม้สัก
ท่อนที่มีผู้อื่นคัดฟันทิ้งไว้และได้วางทิ้งไว้กับพื้นดินมาเป็นเวลานานกว่า 7 ปี และมีรอยไฟไหม้
จึงไม่มีใครเอาไปใช้ประโยชน์ การกระทำของจำเลยที่เพียงไ้ขวานปัดเศษใบไม้ ใบหญ้า และเศษ
ดินที่ปกคลุมไม้สักท่อนดังกล่าว เพื่อตรวจสอบสภาพไม้ โดยใช้ขวานเพียงเล่มเดียว มิได้เข้าตาม
องค์ประกอบของความผิดว่าด้วยการแปรรูปไม้ และยังไม่อยู่ในขั้นตอนที่เรียกว่า “ทำไม้” ตาม
พ.ร.บ.ป่าไม้ฯ

4. จำเลยมีสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมโดยชุมชนในพื้นที่มี “คณะกรรมการป่าชุมชน” ซึ่งแต่งตั้งมาจากทุกหมู่บ้านในพื้นที่นั้น ๆ และมีวัฒนธรรมในการรักษาป่าโดยการใช้ทรัพยากรจากป่าต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการทุกครั้ง จำเลยมีความประสงค์จะใช้ประโยชน์จากไม้สักท่อนดังกล่าว เป็นการใช้ภายในครอบครัวตามความจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตจึงได้ขออนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านตามจารีตประเพณี ซึ่งก็ได้รับการเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้านแล้ว จึงเข้าใจว่ามีสิทธิที่จะกระทำได้โดยชอบตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 อีกทั้งในปี 2539 เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ ได้ไปประกาศ ด้วยวาจา ให้ชาวบ้านทราบว่าพื้นที่ “ป่าชุมชน” ให้อยู่ภายใต้การดูแลของ “คณะกรรมการป่าชุมชน” แต่ทั้งนี้ การใช้ทรัพยากรจากป่าจะต้องอยู่ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 เท่านั้น ทำให้จำเลยเชื่อด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า จำเลยมีสิทธิในการอยู่อาศัยและทำกินใน “ป่าชุมชน” ได้ตามจารีตประเพณี

คำพิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ :

จำเลยมีความผิดตามกฎหมาย ซึ่งจำเลยได้ตกลงใจรับสารภาพ ศาลจึงพิพากษาลงโทษจำเลยตามคำรับสารภาพ แต่ให้รอลงอาญาไว้ ส่วนข้อต่อสู้ของจำเลยตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 นั้นได้ตกไป เพราะจำเลยตกลงใจรับสารภาพ

ย่อคดีที่ 3 :

คดีแพ่งศาลจังหวัดเชียงใหม่ คดีดำที่ 239/2543 คดีแดงที่ 895/2544 ระหว่าง พนักงานอัยการ โจทก์ นายเพ็ง เลาว้าง จำเลย ข้อหา ยึดถือ ครอบครองที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ คำฟ้องระบุว่าจำเลยกระทำความผิดเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2541

คำฟ้อง :

จำเลยเป็นชาวเขาเผ่าม้งได้ใช้จอบ และขวาน เป็นเครื่องมือ ทำการบุกรุกเข้าไปก่นสร้าง แฝ้วถาง ตัดฟันต้นไม้ เผล และยึดถือครอบครองที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ตาม พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 เหตุเกิดที่ป่าแม่แจ่ม ในท้องที่ตำบลแม่ณาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

กฎหมายกระทรวง และแผนที่ท้ายกฎหมายกระทรวง ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และพนักงานเจ้าหน้าที่ได้คัดสำเนาปิดไว้ ณ สถานที่ราชการ และสาธารณสถานที่ได้เห็นได้ง่ายในจังหวัดเชียงใหม่ พนักงานเจ้าหน้าที่ได้จัดให้มี หลักเขต ป้าย เครื่องหมายแสดงแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติ ให้ประชาชนได้เห็นว่า เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งจำเลยได้ทราบแล้ว

สำหรับในส่วนคดีอาญานั้น พนักงานอัยการจังหวัดเชียงใหม่ ได้ยื่นฟ้องจำเลยเป็นคดีอาญาต่อศาลจังหวัดเชียงใหม่ในฐานความผิด ครอบครอง แฝ้วถาง หรือกระทำความผิดประการใด ๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งศาลจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีคำพิพากษาว่า จำเลยมีความผิด ตาม พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ ลงโทษจำคุก 6 เดือน ปรับ 15,000 บาท

จำเลยรับสารภาพเป็นประโยชน์แก่การพิจารณา ลดโทษให้กึ่งหนึ่ง คงจำคุก 3 เดือน ปรับ 7,500 บาท โทษจำคุกรอลงอาญาไว้ 2 ปี และให้จำเลยและบริวาร ลูกจ้าง ออกจากป่าสงวนแห่งชาติ

กระทำของจำเลยตามคำฟ้อง ก่อให้เกิดการขาดแคลนไม้ ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อม เมื่อคำนวณมูลค่าความเสียหายตามคำฟ้องแล้ว คิดเป็นเงิน 1,041,758.80 บาท พนักงานอัยการทวงถามแล้ว แต่ละเลย พนักงานอัยการจึงมาฟ้องเป็นคดีแพ่ง ให้จำเลยรับผิดชอบค่าเสียหายตามฟ้อง รวมเป็นเงิน 1,041,758.80 บาท และต้องรับผิดชอบดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 7.5 ต่อปี คิดเป็นดอกเบี้ยจำนวน 130,219.85 บาท รวมเงินต้นและดอกเบี้ย 1,171,978.65 บาท

คำให้การ :

1. จำเลยไม่รู้กฎหมาย ไม่เคยรู้หรือเห็นประกาศตามที่โจทก์กล่าวอ้าง และมิได้มีการปักกันแนวเขตที่อยู่อาศัย

2. จำเลยมีสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม : พื้นที่เกิดเหตุเป็นชุมชนชาวเขาเผ่าม้ง ซึ่งตั้งหมู่บ้าน และมีจารีตประเพณีทำไร่หมุนเวียน ปลูกข้าว และข้าวโพด อยู่ในพื้นที่นี้มาประมาณ 150 ปี ก่อนประกาศกฎกระทรวงตามที่โจทก์กล่าวอ้าง กฎกระทรวงดังกล่าวจึงขัดกับรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 อย่างชัดเจน

3. จารีตประเพณีการทำไร่หมุนเวียน เป็นไปตามสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม : การทำเกษตรหมุนเวียนของจำเลย เป็นพืชยังชีพ ซึ่งเป็นจารีตประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนที่จำเลยอาศัยอยู่ และมีได้เป็นเหตุให้เกิดผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมตามที่โจทก์กล่าวอ้าง

4. เจ้าหน้าที่รัฐใช้บังคับกฎหมายไม่เป็นธรรม : จำเลยเข้าทำกินในพื้นที่เกิดเหตุ มาแต่ปี 2539 และมีชาวบ้านได้ทำกินกันอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ตกลงให้พื้นที่ดังกล่าวกลับคืนสภาพป่า และให้ชาวบ้านปลูกไม้ป่าโดยใช้พันธุ์ที่ทางป่าไม้แจกให้ในวันเกิดเหตุ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ไปที่เกิดเหตุ แจ้งให้จำเลยไปปรับกล้าไม้ที่หน่วยป่าไม้เพื่อมาปลูกในที่เกิดเหตุดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา เมื่อจำเลยเข้าไปที่หน่วยป่าไม้ เจ้าหน้าที่กลับจับกุมและแจ้งข้อกล่าวหาว่า บุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ การกระทำของเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นการกระทำที่ใช้เล่ห์เพทุบาย และเป็นการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมแก่จำเลย

5. เลย์รับสารภาพเพราะอยู่ไกลศาล: การที่จำเลยรับสารภาพในคดีอาญา นั้น เพราะจำเลยยากจน บ้านห่างไกลจากศาลในตัวเมือง การเดินทางยากลำบาก ทุนทรัพยากรจึงไม่เพียงพอในการต่อสู้คดี และไม่ต้องการสร้างภาระให้แก่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน

พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ :

1. ในคดีอาญา ทนายจำเลยไม่ได้ต่อสู้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 และจำเลยยอมรับสารภาพในชั้นศาล
2. ในคดีแพ่ง ศาลต้องถือข้อเท็จจริงที่จำเลยรับสารภาพในคดีอาญา ดังนั้นในคดีแพ่งจึงต้องฟังว่าจำเลยทำผิดกฎหมายแพ่งด้วย และมีประเด็นเดียวว่าจำเลยต้องชดเชยค่าเสียหายเพียงใด ซึ่งศาลพิพากษาให้จำเลยชดเชยค่าเสียหาย แต่ให้ลดลงเพราะโจทก์เรียกค่าเสียหายสูงเกินส่วน และไม่มีประเด็นพิจารณาตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 รวมทั้ง ไม่มีประเด็นพิจารณาวิธีที่เจ้าหน้าที่รัฐใช้บังคับกฎหมายไม่เป็นธรรม จำเลยไม่อุทธรณ์คำพิพากษาในคดีแพ่ง เพราะไม่มีเงินวางศาล แต่โจทก์ (อัยการ) อุทธรณ์ขอค่าเสียหายเต็มจำนวน ในท้ายที่สุด โจทก์ (อัยการ) ได้ถอนฟ้องไป เพราะเห็นว่าจำเลยไม่มีเงินชำระค่าเสียหายจริง

3.3 สาเหตุที่บุคคลอาจไม่รู้กฎหมาย

3.3.1 ขาดความรู้การศึกษาทั่วไป

เพราะเป็นเรื่องการตรากฎหมายของรัฐ โดยเฉพาะทำให้ประชาชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือไม่มีโอกาสรู้เห็นแต่กฎหมายมีผลบังคับใช้กับประชาชน ประชาชนจึงรู้สึกเหมือนถูกบังคับ เพราะประชาชนมีส่วนร่วมในการตรากฎหมายน้อยมาก ขาดข้อโต้แย้งหรือขาดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในสังคม¹⁰⁷ และระบบการศึกษาของไทยทั้งหมดไม่เฉพาะแต่ทางนิติศาสตร์ มุ่งการเรียนรู้แบบท่องจำ ซึ่งเท่ากับเป็นการศึกษาความมีอยู่ของกฎหมายบัญญัติ มิได้ศึกษากฎหมายในฐานะของศาสตร์กลางเป็นอีกปมปัญหาที่สำคัญของการพัฒนาระบบกฎหมาย และความยุติธรรม

ในสังคม ระบบการศึกษาของไทยเพียงแต่สอนสิ่งที่มียู่ มิได้สอนสิ่งที่ควรจะเป็น หรือสิ่งที่ควรพัฒนา¹⁰⁸

¹⁰⁷ พิเชษฐ พัฒนโชติ, การบังคับใช้กฎหมายในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม, 2544), 18 – 19.

¹⁰⁸ กิตติศักดิ์ ปรกติ, ทิศทางกระบวนการยุติธรรมไทยในศตวรรษหน้า, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2541), 29.

3.3.2 ความไม่รู้หนังสือกับความไม่รู้กฎหมาย

ในการพิจารณาถึงสภาพการณ์ความไม่รู้กฎหมายของประชาชนนั้น อาจพิจารณาได้จากจำนวนผู้ที่ได้รับการศึกษา โดยผู้ที่มีคุณสมบัติขั้นต้นของการรู้กฎหมายจะต้องเป็นผู้ที่สามารถอ่านหนังสือออก ซึ่งจากข้อมูลของศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบทกรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย พบว่าสามารถจำแนกระดับการศึกษาของประชาชนได้ดังนี้¹⁰⁹

ประชาชนที่อยู่ระหว่างการศึกษา

กำลังเรียนชั้นก่อนประถมศึกษา จำนวน 1,451,379 คน

กำลังเรียนชั้น ป.1 – ม. 3 จำนวน 5,085,256 คน

กำลังเรียนชั้นมัธยมปลาย จำนวน 1,120,523 คน

กำลังเรียนชั้นอนุปริญญา จำนวน 497,975 คน

กำลังเรียนชั้นปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน 327,797 คน

ประชาชนที่สำเร็จการศึกษา

จบการศึกษาภาคบังคับ จำนวน 14,937,754 คน

จบการศึกษามัธยมปลาย จำนวน 1,479,789 คน

จบการศึกษอนุปริญญา จำนวน 674,083 คน

จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน 453,506 คน

ทั้งนี้ มีประชาชนไม่รู้หนังสือในช่วงอายุ 15 – 60 ปี ไม่รู้หนังสือ จำนวน 1,587,841 คน ในขณะที่ยังมีประชากรอีกเกือบสามสิบล้านคนที่มิได้นำมาแสดงให้เห็นปรากฏในที่นี้ เพราะมิได้อยู่ในรายการสำรวจเนื่องจากเป็นเด็กทารกและเด็กที่อยู่ในวัยก่อนเข้าเรียน นอกจากนี้ ประเทศไทยยังคงมีประชาชนที่ไม่รู้หนังสืออยู่เป็นจำนวนมาก จึงเป็นไปได้ที่ประชาชนทุกคนจะรู้กฎหมาย

จากสภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้น ประชาชนที่ไม่รู้หนังสือย่อมไม่สามารถอ่านตัวบทกฎหมายที่แสดงในรูปของเอกสารได้ ซึ่งเป็นข้อจำกัดต่อการที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในตัวบทกฎหมาย และเมื่อไม่เข้าใจในตัวบทกฎหมาย ก็นำไปสู่การที่ไม่สามารถรู้ทราบถึงการกระทำของตนได้ว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามตัวบทกฎหมายหรือไม่ อย่างไรก็ตาม การดำเนินชีวิตจึงอาศัยจารีตประเพณีท้องถิ่น และความสะดวกในการดำเนินชีวิตเป็นที่ตั้ง โดยรู้สึกรู้ว่ามีข้องเกี่ยวกับกฎหมายน้อยมาก ทั้งในโลกของกฎหมายแล้ว ไม่มีพฤติกรรมใดของประชาชนเลยที่มิได้อยู่บริบทของกฎหมาย

¹⁰⁹ สมศักดิ์ ปริศนานันท์กุล, บทบาทรัฐสภาในการแก้ไขปัญหาความไม่รู้กฎหมายของประชาชน, [ออนไลน์], 7 กันยายน 2551. แหล่งที่มา www.library.coj.go.th

3.3.3 ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ทราบกฎหมาย

ในปัจจุบันนี้การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบกฎหมายที่ตราขึ้นมาใช้บังคับมีช่องทางน้อย ส่วนใหญ่วิธีที่ใช้โดยปกติคือ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา นอกจากนั้นอาจมีการโฆษณาทางวิทยุ หรือ หนังสือติดประกาศตามสถานที่ราชการ และวิธีอื่นๆ¹¹⁰ แต่การลงราชกิจจานุเบกษาเป็นเพียงแบบฟอร์มทางกฎหมาย เพื่อมิให้บุคคลอ้างว่าไม่รู้กฎหมายเท่านั้น อีกส่วนหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของประชาชน คือ เมื่อรัฐได้ประกาศโฆษณาเพื่อให้ประชาชนทราบแล้ว ประชาชนก็มีหน้าที่ต้องร่วมมือคือ เอาใจใส่ในอันจะทราบว่ารัฐได้กำหนดมาตรฐานความประพฤติสำหรับตนไว้อย่างใด วิธีการอันหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนต้องร่วมมือในอันที่จะเรียนรู้ก็คือ รัฐบังคับไว้ว่าทุกคนต้องเรียนรู้ถ้าใครไม่ทำดั่งนั้นก็เป็นการเสี่ยงภัยเอาเอง คือ หากมีกฎหมายบัญญัติไว้ว่า การกระทำการหนึ่งผิด และมีผู้ฝ่าฝืนจะทำไปโดยไม่รู้ รัฐก็ไม่ยอมให้ผู้นั้นยกความไม่รู้กฎหมายดังกล่าวขึ้นเป็นข้อแก้ตัวให้พ้นผิด

3.3.4 ประชาชนไม่รู้และไม่เข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย

ปัญหาของสามัญชน คนเดินถนนทั่วไปในสังคมปัจจุบัน ปรากฏในสำนวนหรือสุภาษิตกฎหมายที่ว่า “ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว” ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นคาถาศักดิ์สิทธิ์ของผู้ศึกษาและผู้ใช้กฎหมายแทบทุกคน แต่ความจริงที่มีอยู่ในประสบการณ์ชีวิตของสามัญชนทั่วไปก็คือ ไม่ค่อยรู้จริง ๆ ว่ามีกฎหมายก็เรื่องที่ต้องรู้ และในกฎหมายแต่ละเรื่องนั้นต้องรู้อะไรบ้าง ถ้าไม่ต้องเผชิญกับผู้ใช้กฎหมายก็ดำเนินชีวิตได้ตามปกติวิสัย แต่ถ้ามีเหตุการณ์ที่ต้องเกี่ยวข้องกับกฎหมายขึ้นมาจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ ทั้งๆ ที่แน่ใจและไม่ปฏิเสธว่าอันที่จริงแล้วก็รู้เป็นส่วนใหญ่ กฎหมายจึงเป็นสิ่งลึกลับและน่ากลัวเสมอสำหรับธรรมดาสามัญชน เพราะกฎหมายเป็นสิ่งที่มิอำนาจบังคับการกระทำของชีวิต โดยที่เจ้าของชีวิตมักจะไม่มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งนั้น ถ้ากฎหมายเป็นส่วนหนึ่งที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์เหมือนอาหารการกิน เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย ฯลฯ หรือการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำไมคนทั้งหลายทั่วไปจึงไม่มีความรู้จักเข้าใจกับสิ่งนั้นเลย สำนวนที่ว่า “ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว” หมายความว่า ผู้ไม่รู้เป็นผู้มีอะไรผิดปกติธรรมดาของมนุษย์ หรือผู้ไม่รู้ต้องเป็นผู้ผิดเสมอเพราะความไม่รู้นั้น ถ้าเป็นประการหลัง โลกนี้คงมีคนกว่าก่อนที่ เป็นผู้ผิดตลอดเวลาทุกสังคม

¹¹⁰ ภูมิชัย สุวรรณดี กับพวก, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ม.ป.ป.),

พทยา สายหู ได้ให้ทรรศนะและข้อข้องใจเกี่ยวกับกฎหมายอย่างสามัญชนไว้ จำนวน 10 ข้อดังนี้¹¹¹

ข้อข้องใจที่ 1 ทำไมจึงว่าทุกคนต้องรู้กฎหมายในเมื่อความจริงนั้นก็รู้แก่ใจกันทุกคนว่า คนที่รู้กฎหมายมีอยู่ไม่กี่คนในแต่ละสังคม เช่น ทนาย อัยการ ผู้พิพากษา และตำรวจ กับคนที่ศึกษาวิชานิติศาสตร์ คนเหล่านี้ที่จริงก็รู้กฎหมายไม่เท่ากัน นักศึกษาวิชานี้ก่อนเข้าศึกษาก็ไม่รู้กฎหมาย ศึกษาแล้วสอบก็ยังได้คะแนนไม่เท่ากัน แสดงว่ารู้มากน้อยต่างกัน แล้วอย่างนี้จะให้คนสามัญที่ไม่เคยเรียนไม่ได้ทำงานอาชีพที่ใช้กฎหมายจะรู้กฎหมายได้จริง ๆ อย่างไร และถ้ารู้ได้จริงกันหมด ทนายจะไปเอาความจากไหน ชวนให้สงสัยว่า ผู้ที่พูดถ้อยคำนี้คือผู้ที่มีความรู้เรื่องกฎหมายหรือทำงานเกี่ยวกับกฎหมาย เอาไว้พูดหุ้หาประโยชน์จากชาวบ้านสามัญชนกระมัง

ข้อข้องใจที่ 2 ถ้ากฎหมายเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนต้องรู้ ด้วยเหตุผลเช่นว่า เพราะกฎหมายเป็นระเบียบข้อบังคับที่สังคมต้องมี และผู้ที่เป็นสมาชิกของสังคมทุกคนต้องยึดถือปฏิบัติ ซึ่งก็ฟังถูกต้องเป็นเหตุผลควรรับได้ แล้วทำไมคนส่วนใหญ่จึงไม่รู้ระเบียบข้อบังคับเหล่านี้ที่รวมเรียกว่า “กฎหมาย” เป็นเพราะมีข้อห้ามไว้ไม่บอกกล่าวให้ทั่วถึง หรือบอกแล้วก็ยังฟังไม่รู้เรื่องเพราะภาษาไม่เป็นธรรมดา หรือถึงฟังรู้เรื่องก็เหลือจะจดจำ เพราะมีมากมายจนจำไม่ไหว ทำไมไม่มีกฎหมายสั้น ๆ เพียงไม่กี่ข้อให้พอพยายามจำได้ง่าย ๆ ทำไมต้องมีกฎหมายกันมากมายนัก

ข้อข้องใจที่ 3 ถ้ากฎหมายคือสิ่งที่สร้างระเบียบความเรียบร้อย ให้แก่สังคม ใครเป็นผู้กำหนดว่า ระเบียบควรจะเป็นอย่างไรที่กฎหมายนั้นว่า เอาอำนาจความชอบธรรมมาจากไหน บังคับให้คนอื่นต้องทำตามทีตนสั่ง แล้วทำไมคนทั่วไปจึงต้องยอมรับอำนาจ และระเบียบนั้น ถ้าทุกคนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ย่อมมีสิทธิ และเสรีภาพตามธรรมชาติ ทำไมบางคนจึงมีสิทธิที่จะออกกฎหมาย ในขณะที่อีกหลายคนไม่มีสิทธินั้น

ข้อข้องใจที่ 4 ถ้าชายและหญิงพอใจจะอยู่กินกันเป็นคู่ผัวตัวเมีย และทำทุกอย่างถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณีของชุมชนแล้ว แต่ไม่ได้ไปจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายทำไมถึงว่าการเป็นผัวเมียของเขาไม่มีผล เช่นเดียวกับที่คนชาวบ้านลงมือหักล้างทางพวงจนเป็นไรนาทำกิน เลี้ยงชีวิต ซึ่งใคร ๆ ก็รู้เห็นเป็นพยาน แต่ไม่ได้ไปอำเภอแจ้งขอใบจับจองตามกฎหมาย เลยไม่มีสิทธิในที่ดินนั้น ในขณะที่อีกคนหนึ่งเป็นใครที่ไหนก็ไม่รู้ เอาไม้มาปักเขตแล้วไปแจ้งจับจองที่อำเภอ ก็ได้สิทธิเป็นเจ้าของผู้ครอบครอง ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมาลงแรงไถ่นสร้างเป็นไรนาอาศัยทำกินเลย สิทธิเป็นเจ้าของเกิดจากตัวหนังสือหรือเกิดจากน้ำพักน้ำแรงสร้างทำสิ่งนั้นกันแน่

¹¹¹ พทยา สายหู, “ความรู้และความไม่รู้กฎหมายของประชาชน” วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 18,2 (2531): 120 – 124.

ข้อข้อใจที่ 5 ถ้าสิทธิในทรัพย์สินและสมบัติเกิดจากน้ำพักน้ำแรงแสวงหาด้วยความเหนื่อยยาก ทำไมจึงต้องยกทรัพย์สินส่วนหนึ่งนั้นชำระเป็นภาษี หรือถ้าสะสมทรัพย์สินสมบัติไว้เป็นมรดกให้ทายาท กฎหมายทำไมยังอาจเก็บภาษีมรดก แบ่งเอาไปจนเหลือให้ทายาทได้เพียงส่วนเดียว ทำนองเดียวกันกับที่คนทำงานแล้วถูกหักค่าตอบแทน ส่วนหนึ่งไว้เป็นเงินสะสมหรือเงินบำเหน็จ พอหยุดทำงานหวังจะได้รับเงินก้อนนั้นไว้อาศัยเลี้ยงชีวิต กลับถูกเก็บภาษีเงินได้จากเงินทุนก้อนนั้นอีกจนจะเหลือให้ไม่พอกิน

ข้อข้อใจที่ 6 ในบางสังคมคนไม่ทำงานได้รับเงินสวัสดิการสงเคราะห์กินทุกเดือนโดยไม่ต้องทำอะไร ในขณะที่คนทำงานเหนื่อยยากต้องเสียภาษีให้เป็นเงินสำหรับเลี้ยงคนไม่ทำงาน (ในสังคมไทยยังไม่ถึงขนาดนั้นแต่มีคนทำงานเอกชนบ่นว่า ต้องเสียภาษีเงินได้จำนวนไม่น้อย ทั้ง ๆ ที่ต้องเสียออกจากงานได้ตลอดเวลา เพื่อเป็นเงินเดือนให้ข้าราชการซึ่งไม่ค่อยเห็นจะทำงานอะไร มีแต่ใช้อำนาจอ้างกฎหมายระเบียบข้อบังคับขู่ประชาชนที่มาติดต่อราชการ แล้วหาประโยชน์เบียดเบียนรายทางจากงานในหน้าที่) กฎหมายอย่างนี้ดูไม่ยุติธรรม กฎหมายกับความยุติธรรมสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร

ข้อข้อใจที่ 7 หญิงชราคนหนึ่งมีที่ดินเป็นสมบัติพอเป็นมรดกให้ลูก ๆ ได้เนื่องจากทำพินัยกรรมไม่เป็นเพราะไม่รู้หนังสือ จึงคิดจะแบ่งที่ดินให้ลูก 3 – 4 คนเสียก่อนตัวเองตาย พอนัดหมายมาพบกันก็พบว่า ลูกคนที่เก็บรักษาโฉนดไว้ให้แม่แจ้งแก่พี่น้องว่า แม่ได้ยกที่ดินให้ตนหมดแล้ว แต่แม่ยืนยันว่าไม่เคยทำเช่นนั้น ปรากฏเมื่อเป็นคดีฟ้องร้องในศาลอ้างว่าแม่เคยทำหนังสือมอบอำนาจให้ลูกผู้นั้นไปโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ด้วยวิธีประทับลายนิ้วมือในกระดาษ ซึ่งแม่จำได้ว่าเป็นเรื่องอื่นเพื่อติดต่อธุระที่อำเภอครั้งหนึ่งมาแล้ว ศาลพิพากษาตามหลักฐานถึงแม่หญิงชราจะยืนยันความจริงเป็นอย่างอื่น

ชาวบ้านที่รู้เห็นเหตุการณ์ ถามกันว่า ความยุติธรรมจริง ๆ ตัดสินกันจากไหน บนกระดาษที่มีรอยนิ้วมือ หรือในคำสาบานยืนยันของเจ้าของทรัพย์สิน (ถ้าผู้ไม่รู้หนังสือ)

ข้อข้อใจที่ 8 ปัญหาทำนองเดียวกันในเรื่องถือราชฎีบังหลวงของข้าราชการที่ชาวบ้านเชื่อและรู้ว่ามิใช่ผู้กระทำผิดจริง จากคำบอกเล่าแต่ไม่มีหลักฐานผูกมัดที่เป็นทางการให้ศาลรับพิจารณาได้ ทำให้ผู้กระทำผิดไม่ผิดกระทำชั่วไม่ชั่ว ชาวบ้านสรุปว่า กฎหมายเป็นคนละเรื่องกับศีลธรรมอย่างแน่อน กฎหมายเป็นเรื่องผิดถูกตามเกณฑ์ของมนุษย์ (ที่รู้กฎหมาย) แต่ศีลธรรมเป็นเรื่องผิดถูกตามเกณฑ์ของอำนาจเหนือมนุษย์ ของพระเป็นเจ้า ของศาสนา ฯลฯ (สำหรับผู้ที่เชื่อและมีศรัทธาเท่านั้น) ถ้าเป็นเช่นนี้จริง อำนาจความชอบธรรมของกฎหมายก็อยู่ในมือมนุษย์นั่นเอง จะอ้างสวรรค์หรือธรรมอะไรกันทำไม

ข้อข้อใจที่ 9 ถ้าความยุติธรรมของกฎหมายเป็นไปตามอำนาจความชอบธรรมที่มนุษย์กำหนด มนุษย์ที่มีอำนาจควบคุมบังคับผู้อื่นได้ ก็คือผู้กำหนดความยุติธรรม ชาวบ้านจึง

เข้าใจว่า เมื่อมีคนมาขโมยไก่ของเข้าไป 3 ตัว แจ้งความแล้วตำรวจจับขโมยได้แทนที่จะให้ขโมยชดใช้ไก่แก่เจ้าทุกข์ ทางกรณกลับจำขังขโมยเสีย เมื่อขโมยไม่มีไก่มาชดใช้เรียกสิ่งนี้ว่าถูกต้องตามกระบวนการยุติธรรมของรัฐ ซึ่งชาวบ้านเจ้าทุกข์ยังรู้สึกว่ามันยังไม่ได้รับความยุติธรรมนั้นตราบดีที่ยังไม่ได้ไถ่คืน เพราะความสูญเสียยังไม่ได้รับการชดเชย (ปัญหานี้คนชราเล่าให้ฟังเปรียบเทียบความเข้าใจที่ต่างกันในเรื่องความยุติธรรมของชาวบ้าน กับของเจ้าหน้าที่ตุลาการผู้ยึดถือกฎหมายของหอการค้าที่มาปกครองสมัยอาณานิคม แต่ตัวอย่างเช่นนี้ก็ใช้กับชาวบ้านชนบทไทยกับเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายไทยได้ ยกเว้นแต่ในกรณีที่บ้านเมืองอนุโลมให้ใช้ธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสินแทนกฎหมายในประมวลที่ใช้ระดับประเทศ) ถ้าความยุติธรรมตามคำจำกัดความของรัฐไม่เหมือนกับตามคำจำกัดความของธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ก็ย่อมไม่เหมือนกับตามคำจำกัดความของศีลธรรม และศาสนาได้ด้วยเช่นกัน แล้วอย่างนั้นความยุติธรรมที่แท้จริงในโลกมนุษย์นี้จะมีหรือไม่ และอยู่ที่ไหน

ข้อข้องใจที่ 10 ชาวบ้านที่เรียนวิชาหน้าที่พลเมืองได้รับคำบอกเล่าจากครู ว่ามีอำนาจอยู่ 3 อำนาจในการปกครองบ้านเมืองคือ อำนาจออกกฎหมาย (นิติบัญญัติ) อำนาจใช้กฎหมาย (บริหาร) และอำนาจตีความกฎหมาย (ตุลาการ) แต่ในชีวิตจริงของคนทั่วไปไม่ค่อยได้พบปะกับผู้มีอำนาจนิติบัญญัติ กับผู้มีอำนาจตุลาการนัก พบแต่อำนาจบริหาร ซึ่งก็ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจสูงสุดในฝ่ายนี้เสมอไป เช่น นายกรัฐมนตรี เจ้ากระทรวง อธิบดี ฯลฯ แต่เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ที่ผู้น้อยระดับล่าง ๆ ลงมา เนื่องจากชาวบ้านก็ไม่ใช่ผู้ใหญ่แต่อยู่ในฐานะผู้น้อยเช่นกัน จึงประสบกับกฎหมายตามที่เจ้าหน้าที่บริหารระดับผู้น้อยเหล่านี้ แจ้งบอกและยืนยันไม่ว่าจะเป็นที่ที่ว่าการอำเภอ หรือสถานีตำรวจ แล้วสุดท้ายก็ต้องสรุปเอาพอให้เสร็จธุระเพื่อกลับไปทำมาหากินว่า ถึงต้นตอผู้บัญญัติกฎหมายผู้ใช้กฎหมายมาบริหารปกครอง และผู้ตีความกฎหมายทั้งหมดนี้จะมี ความฉลาดปราดเปรื่องมีความชอบธรรมและเที่ยงธรรมอย่างไรหรือไม่ก็ตาม สุดท้ายแล้วกฎหมายในชีวิตประจำวันของชาวบ้านก็คือสิ่งที่พนักงานเจ้าหน้าที่เบื้องล่างของรัฐยืนยันแถลงนั่นเอง หากไม่ยอมต่อความยาวสาวความยืดก็ยอมรับเงื่อนไขข้อเรียกร้องหรือคำแนะนำของผู้มีอำนาจหน้าที่เหล่านั้นเสียก็แล้วกัน ซึ่งอาจต้องมีค่าใช้จ่ายซื้อความสะดวกเพื่อประหยัดเวลากลับไปทำมาหากินบ้างก็อย่าคิดอะไรเลย ความสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายก็มาตายอยู่ตรงนี้

ซึ่งข้อข้องใจสุดท้ายนี้ และข้ออื่น ๆ ทั้งหลายก่อนหน้าที่ว่าไปแล้วผู้รู้อาจเถ่า ถ้าทุกคนรู้กฎหมายได้เหมือน ๆ กันเสีย ปัญหาเหล่านี้ก็จะหมดไปเอง แต่มีชาวบ้านบางคนบอกว่า เคยได้แสดงความรู้ทางกฎหมายกับเจ้าหน้าที่ที่ตัวแทนอำนาจบริหารที่ว่าบ้าง ก็เลยไม่เสร็จธุระที่ต้องมาทำ ต้องเสียเวลาเพราะระเบียบข้อบังคับอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งเจ้าหน้าที่อ้างว่าอยู่ในกรอบและเกณฑ์ของกฎหมายทั้งสิ้น ผู้ทำเป็นผู้ไม่รู้และยอมจ่ายค่าป่วยการหรือสินน้ำใจเสียดีกว่า แล้วทุกอย่างก็ถูกต้องตามกฎหมายไปเองได้หมด

สรุป สิ่งที่ประชาชนไม่รู้และไม่เข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย เป็นเพราะว่า กฎหมายที่ใช้บังคับมีมากมายประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนเกี่ยวกับกฎหมาย กฎหมายบางอย่างไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และศีลธรรมของประชาชน ในชีวิตจริงประชาชนไม่ค่อยได้พบกับผู้มีอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจตุลาการ พบแต่อำนาจบริหารที่เป็นเจ้าหน้าที่ระดับล่าง ไม่ใช่ผู้มีอำนาจสูงสุด บางครั้งใช้อำนาจไปในทางที่ผิดก็มี

3.4 สาเหตุจากลักษณะกฎหมายที่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท

3.4.1 Mala in se เป็นบทกฎหมายส่วนหนึ่ง ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นส่วนใหญ่ได้ บัญญัติขึ้นมาจากกฎหมายแห่งศีลธรรม หรือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของมนุษย์ ถ้าการกระทำใดฝ่าฝืนกฎศีลธรรม การกระทำนั้นก็จะผิดกฎหมายด้วย เช่น การฆ่าคน การลักทรัพย์ การข่มขืน การทำช้ำเรา การดูหมิ่น การวางเพลิงเผาทรัพย์ เป็นต้น ความผิดเช่นนี้มักจะเรียกกันว่า “ความผิดที่เห็นได้ในตัวเอง” ความผิดประเภทนี้คนโดยทั่ว ๆ ไปย่อมรู้กันว่า การกระทำใดเป็นความผิด โดยที่ไม่จำเป็นต้องศึกษาหรือประกอบอาชีพเกี่ยวกับกฎหมาย แต่ก็มีอยู่จำนวนมากที่ประชาชนไม่รู้ เช่น ประมวลกฎหมายอาญา เพราะมีทั้งหมด 3 ภาค 398 มาตรา

3.4.2 Mala prohibita เป็นบทกฎหมายซึ่งได้บัญญัติขึ้นตามความจำเป็นของบ้านเมือง ด้วยเหตุผลพิเศษเฉพาะเรื่องเฉพาะราว เพื่อประโยชน์ของบ้านเมืองโดยทั่วไปหรือเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งก็แล้วแต่ ความผิดเช่นนี้โดยปกติคนทั่ว ๆ ไป มักมองไม่เห็นว่าเป็นความผิด เช่น ความผิดฐานค้ากำไรเกินควร ความผิดเกี่ยวกับภาษีอากรต่าง ๆ ความผิดเกี่ยวกับป่าไม้ ความผิดเกี่ยวกับการคุ้มครองสัตว์ป่า เป็นต้น นักนิติศาสตร์เรียกความผิดประเภทนี้ว่า “ความผิดเพราะกฎหมายห้าม” ความผิดประเภทนี้ ประชาชนไม่น้อยมักจะกระทำผิดกัน โดยความไม่รู้กฎหมายอยู่เสมอ ๆ และมีไม่น้อยที่ผู้กระทำผิดได้นำความไม่รู้กฎหมายยกขึ้นมาเป็นข้อแก้ตัวเพื่อให้พ้นความผิด ด้วยเหตุนี้รัฐจึงจำเป็นต้องกำหนดนโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ให้แน่ชัดว่าจะยอมรับข้อแก้ตัวเรื่องนี้เพียงใดหรือไม่¹¹² กฎหมายประเภทนี้มีมากมาย เช่น พระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่รัฐสภาได้ประกาศใช้เป็นจำนวนมากแม้แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐเองก็ยังไม่ทราบ

¹¹²มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, กฎหมายอาญา 1 : ภาคทบทวน (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2548), 418.

3.5 การใช้ดุลพินิจของศาลเพื่อกำหนดโทษผู้กระทำผิดโดยไม่รู้กฎหมาย

3.5.1 ศาลอาจใช้ดุลพินิจลดโทษให้ได้ตามประมวลกฎหมายอาญา

ศาลอาจใช้ดุลพินิจลดโทษให้ตามประมวลกฎหมายอาญา ดังเช่นที่กำหนดไว้ในมาตรา 64 ว่า “บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นจากความรับผิดในทางอาญาไม่ได้ แต่ถ้าศาลเห็นว่าตามสภาพและพฤติการณ์ ผู้กระทำความผิดอาจจะไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐานต่อศาล และถ้าศาลเชื่อว่า ผู้กระทำไม่รู้กฎหมาย บัญญัติไว้เช่นนั้นศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้” จากบทบัญญัตินี้แสดงว่า กฎหมายเป็นสิ่งที่แน่นอน และอาจรู้ได้ว่ามีบัญญัติไว้อย่างไร จึงเป็นหน้าที่ของประชาชนที่ชวนขวายให้รู้ไว้ ฉะนั้น จะอ้างว่าไม่รู้กฎหมายโดยบริสุทธิ์ใจ และไม่อาจหลีกเลี่ยงได้จึงฟังไม่ขึ้น ต้องถือว่าบุคคลทุกคนรู้กฎหมาย เพราะเป็นสิ่งที่เขาอาจจะรู้ได้และควรจะรู้ด้วย แต่ตามสภาพที่เป็นจริงไม่อาจเป็นเช่นนั้นได้เพราะกฎหมายที่ออกมาปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมาก เหลือวิสัยที่คนทั่วไปจะรู้ครบถ้วน แม้แต่ผู้มีอาชีพทางกฎหมายเองก็ยังไม่รู้ถึงกฎหมายทุกฉบับ แต่ถ้ายอมให้บุคคลแก้ตัวว่า ไม่รู้กฎหมายได้ ผู้กระทำผิดเกือบทุกคนก็คงจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายทำให้ไม่ต้องถูกลงโทษไปหมด การที่จะถือหลักว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นความผิดในทางอาญาไม่ได้อย่างเคร่งครัด อาจจะเป็นการก่อให้เกิดความยากลำบากแก่ประชาชน กฎหมายจึงได้ยอมผ่อนผันให้บ้าง โดยมีหลักเกณฑ์ที่บุคคลจะยกข้ออ้างว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อเป็นเหตุลดโทษดังนี้

1. เมื่อมีการฟ้องร้องผู้กระทำผิดต่อศาลแล้ว ศาลเห็นว่าตามสภาพและพฤติการณ์ ผู้กระทำอาจจะไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด ศาลจะอนุญาตให้ผู้นั้นแสดงพยานหลักฐานต่อศาลว่าเขาไม่รู้ว่าการกระทำของเขาเข้าลักษณะที่กฎหมายบัญญัติเป็นความผิด
2. เมื่อศาลอนุญาตแล้ว ผู้กระทำผิดก็จะแสดงพยานหลักฐานต่อศาลเพื่อแสดงว่าเขาไม่รู้จริง ๆ ว่า การกระทำของเขาเข้าลักษณะที่กฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด
3. ศาลเชื่อตามพยานหลักฐานที่ผู้กระทำมาแสดงว่า ผู้กระทำผิดไม่รู้เช่นนั้นจริง ๆ เมื่อครบหลักเกณฑ์ข้างต้นแล้ว ยังคงถือว่าการกระทำของบุคคลนั้นเป็นความผิด และต้องรับโทษตามกฎหมาย แต่ศาลมีอำนาจที่จะลงโทษผู้กระทำน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้¹¹³

¹¹³ ภูมิชัย สุวรรณดี และคนอื่นๆ, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 25-),

3.5.2 การเลี่ยงการนำตัวไปลงโทษในชั้นศาล

การลงโทษจำคุกผู้กระทำความผิดนอกจากจะไม่บรรลุผลการแก้ไขผู้ต้องโทษแล้ว ยังจะทำให้ผู้ต้องโทษรับเอานิสัยจากผู้กระทำผิดติดนิสัยมาก่ออาชญากรรมขึ้นอีกได้ และที่สำคัญที่สุดก็คือการที่ผู้ต้องโทษเคยผ่านการต้องโทษจำคุกจะทำให้เป็นที่รังเกียจของสังคม ทำให้ผู้นั้นเสียชื่อเสียง ด้วยเหตุนี้เองกฎหมาย จึงพยายามให้วิธีการอื่นแทนการลงโทษจำคุก เช่น เปลี่ยนโทษจำคุกเป็นโทษกักขัง (มาตรา 23) งดการลงโทษจำคุกคงลงแต่โทษปรับ (มาตรา 55) และการรอกการลงโทษ (มาตรา 56 - 58) เป็นต้น¹¹⁴

1. การงดการลงโทษจำคุกคงแต่โทษปรับตาม มาตรา 55 ซึ่งได้บัญญัติไว้ว่า “ถ้าโทษจำคุกที่ผู้กระทำความผิดจะต้องรับมีกำหนดเวลาเพียงสามเดือนหรือน้อยกว่า ศาลจะกำหนดโทษจำคุกให้น้อยลงอีกก็ได้ หรือถ้าโทษจำคุกที่ผู้กระทำความผิดจะต้องรับมีกำหนดเวลาเพียงสามเดือนหรือน้อยกว่า และมีโทษด้วย ศาลจะกำหนดโทษจำคุกให้น้อยลง หรือจะยกโทษเสียคงให้ปรับอย่างเดียวก็ได้” กรณีตามบทบัญญัติในมาตรา 55 นี้ ศาลจะงดโทษจำคุกคงแต่โทษปรับนั้น จะต้องเป็นคดีที่ผู้กระทำความผิดจะต้องรับโทษจำคุกมีกำหนดเวลาเพียง 3 เดือนหรือน้อยกว่านั้น โทษจำคุกนี้เป็นโทษที่ศาลจะลงแก่ผู้กระทำความผิดมิใช่โทษที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งเป็นอัตราโทษในความผิดนั้น นอกจากนี้คดีนั้นจะต้องมีโทษปรับด้วย แต่ไม่จำกัดว่า โทษปรับจะต้องมีจำนวนเท่าใด ในกรณีที่มีความผิดที่กระทำมีเพียงโทษจำคุกไม่เกินสามเดือน แต่ไม่มีโทษปรับ ศาลมีอำนาจเพียงแต่กำหนดโทษจำคุกให้น้อยลงเท่านั้น ไม่มีอำนาจยกโทษจำคุก แต่ถ้ามีโทษปรับด้วยแล้วศาลมีอำนาจสั่ง 2 ประการ คือ กำหนดโทษจำคุกให้น้อยลง หรือยกโทษจำคุกลงเพียงโทษปรับเท่านั้น เหตุผลของการยกโทษจำคุกซึ่งมีกำหนดไม่เกิน 3 เดือนนี้ เพื่อป้องกันผลเสียอันเกิดจากการลงโทษจำคุกในระยะเวลาอันสั้น เพราะนอกจากจะไม่เกิดผลในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำแล้วยังก่อนให้เกิดทราบแก่ผู้ต้องโทษด้วย ซึ่งถ้าพิจารณาเหตุผลนี้แล้ว การที่ มาตรา 55 บัญญัติให้ศาลลงโทษจำคุกน้อยกว่า 3 เดือน น่าจะก่อให้เกิดผลเสียจากการลงโทษยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามศาลอาจใช้วิธีการเปลี่ยนโทษจำคุกเป็นโทษกักขัง หรือการรอกการลงโทษได้¹¹⁵ ดังนั้นถ้าจะลดความรุนแรงของกฎหมายที่ลงโทษผู้กระทำความผิดโดยไม่รู้กฎหมายให้มีความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น ควรมีการแก้ไขกฎหมายให้มีการปรับได้มากขึ้นกว่าที่กำหนดไว้ใน มาตรา 55 ซึ่งจะเป็นผลดีให้ผู้ที่ไม่รู้กฎหมายจริง ๆ ไม่ต้องมีทราบหรือมลทินติดตัวไปตลอดชีวิตว่าเป็นคนต้องโทษจำคุก โดยการทบทวน

¹¹⁴ณรงค์ ใจหาญ, กฎหมายอาญาว่าด้วยโทษและวิธีการเพื่อความปลอดภัย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 25--), 115.

¹¹⁵ณรงค์ ใจหาญ, ความรับผิดชอบในเหตุที่ผู้กระทำความผิดมีอำนาจกระทำได้ (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), 13.

กฎหมายเรื่องของการให้อำนาจเจ้าพนักงานในการเปรียบเทียบให้มากขึ้น เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ประสบภัยจากรถให้อำนาจอธิบดีกรมการประกันภัยกำหนดค่าปรับต่ำกว่ากฎหมายได้

2. การแก้กฎหมายให้มีการขอมความในทางกฎหมายได้มากขึ้น โดยการปรับปรุงกฎหมายในส่วนของการพิจารณาบางประเภทที่ไม่กระทบต่อความสงบสุขของสังคม ซึ่งมีได้บัญญัติให้ขอมความได้ เป็นความผิดอันขอมความได้ ซึ่งจะให้ผู้เสียหาย และผู้กระทำความผิดสามารถทำความตกลงกันได้ตามกฎหมาย นอกจากนี้ควรนำระบบการไกล่เกลี่ยโดยชุมชนเข้ามาใช้ให้เพิ่มมากขึ้น¹¹⁶

1) การชะลอการฟ้อง (Suspended in prosecution) เป็นการใช้ดุลยพินิจของพนักงานอัยการที่จะสั่งชะลอการฟ้องคดีที่อยู่ในหลักเกณฑ์ตามที่กฎหมายกำหนด เพื่อลดคดีบางประเภทที่จะขึ้นสู่ศาลลงได้ สำหรับประเทศไทยกำลังอยู่ระหว่างการเสนอว่า พระราชบัญญัติชะลอการฟ้อง¹¹⁷ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

ก) เหตุผลการชะลอการฟ้อง

- (1) เพื่อให้ผู้ต้องหากลับตัวเป็นคนดี คืนคนดีสู่สังคม
- (2) ไม่ทำให้เสียหายแก่ชื่อเสียงและประวัติ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่

ครอบครัว

- (3) ไม่เสียค่าใช้จ่ายต่าง ๆ
- (4) ประหยัดเวลา
- (5) ไม่ทำให้เกิดการศาลโดยไม่จำเป็น
- (6) ก่อให้เกิดความสมานฉันท์ระหว่างผู้เสียหายกับผู้ต้องหา

ข) หลักเกณฑ์การชะลอการฟ้อง สรุปได้ดังนี้

- (1) เบี่ยงเบนคดีไม่ให้ขึ้นสู่ศาล
- (2) พนักงานอัยการชี้ขาดว่าผู้ต้องหากระทำความผิด
- (3) ชะลอการฟ้องโดยผู้เสียหายยินยอม
- (4) กำหนดการคุมประพฤติ¹¹⁸

¹¹⁶ คณะอนุกรรมการ, “การศึกษาผลกระทบกฎหมายเกี่ยวกับการใช้มาตรการชะลอการฟ้อง และมาตรการต่อรองคำรับสารภาพ” นิตยสารดุลพาห, 1, 52 (มกราคม – เมษายน, 2548): 88.

¹¹⁷ สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, กระบวนทัศน์ใหม่ของกระบวนการยุติธรรมในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด [ออนไลน์], 7 สิงหาคม 2550. แหล่งที่มา www.oja.go.th

¹¹⁸ คณะอนุกรรมการ, “การศึกษาผลกระทบกฎหมายเกี่ยวกับการใช้มาตรการชะลอการฟ้อง และมาตรการต่อรองคำรับสารภาพ” นิตยสารดุลพาห 1, 52 (มกราคม – เมษายน, 2548), 65.

2) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ เพื่อเลี่ยงการนำตัวผู้กระทำผิดไปลงโทษในชั้นศาลนั้น หมายถึง การอำนวยความสะดวกยุติธรรมที่ต้องการทำให้ทุกฝ่ายซึ่งได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมได้กลับคืนสู่สภาพเดิม อันเป็นการสร้างความสมานฉันท์ในสังคมเป็นเป้าหมายสุดท้าย ซึ่งมีค่าสำคัญที่น่าสนใจในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์พอสังเขป ดังนี้

ก) ความรับผิดชอบ (Responsibility)

ความรับผิดชอบ หมายถึง การยอมรับว่าตนเองเป็นผู้ก่อเหตุที่ทำให้เกิดความเสียหายเข้าใจความเสียหายที่เกิดขึ้นในมุมมองอื่น ๆ ตระหนักว่าตนเองมีทางเลือก สามารถดำเนินการเป็นขั้นตอนเพื่อเยียวยาแก้ไข และลงมือทำการแก้ไข

ข) การไกล่เกลี่ย (Mediation)

การไกล่เกลี่ย ในความหมายของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีความแตกต่างจาก “การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท” ในกระบวนการยุติธรรมอาญาโดยสิ้นเชิง เนื่องจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรมอาญาเป็นการตกลงกัน เพื่อหาทางประนีประนอมยอมความ (Compromise) ของคู่ความโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐมีบทบาทในการดำเนินการหาทางในการบรรเทาความรุนแรงของโทษ และไม่ได้ให้ความสำคัญกับผู้เสียหายหรือความเสียหายที่เกิดจากอาชญากรรม แต่การไกล่เกลี่ยในความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นกระบวนการที่ให้เหยื่อและผู้กระทำผิดมาพบกัน ณ สถานที่ที่ปลอดภัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้กระทำผิดได้แสดงความรับผิดชอบ (Accountable) โดยการช่วยเหลือและชดเชยความเสียหายจากอาชญากรรมต่อเหยื่อ และการชดเชยนี้ไม่จำเป็นต้องตีค่าเป็นจำนวนเงินเสมอไป โดยมีผู้ไกล่เกลี่ยที่ได้รับการฝึกฝนมาโดยเฉพาะ (Trained mediator) เป็นผู้ช่วยให้กระบวนการไกล่เกลี่ยเป็นไปด้วยดี กระบวนการไกล่เกลี่ยเป็นการเปิดโอกาสให้เหยื่อได้พูดหรือแสดงให้ ผู้กระทำผิดรับรู้ถึงผลจากการกระทำของเขา ก่อให้เกิดผลร้ายอะไร/ต่อใครบ้าง ได้ถามผู้กระทำผิดได้ตามความต้องการ ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดหรือวางแผนเพื่อให้ผู้กระทำผิดชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น และเป็นโอกาสของผู้กระทำผิดในการแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาโดยตรง ตระหนักถึงผลร้ายที่เกิดจากการกระทำของเขา และมีส่วนร่วมในการวางแผนในการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น

การไกล่เกลี่ยในความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงไม่ได้ทำเพื่อหาข้อสรุปว่าผู้กระทำผิดกระทำผิดจริงหรือไม่ และจะบรรเทาความรุนแรงของการลงโทษอย่างไร แต่เริ่มด้วยการยอมรับกันทุกฝ่าย ว่ามีการกระทำผิดเกิดขึ้นและทำความเข้าใจให้ตรงกัน ในเรื่องการตกเป็นเหยื่อของผู้เสียหาย ผลร้ายและความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำผิด

ค) แนวคิดและข้อสังเกตกระบวนการเชิงสมานฉันท์

กระบวนการเชิงสมานฉันท์ที่มีแนวคิดและข้อสังเกตที่สำคัญ ดังนี้

ประการแรก อันตรายที่เกิดแก่เหยื่อและชุมชนนั้น เกิดขึ้นจากผู้กระทำผิด ผู้กระทำผิดจึงควรรับผิดชอบในการชดเชยเยียวยาแก่เหยื่อ และชุมชนที่ตนกระทำการล่วงละเมิดให้มากที่สุดเป็นความสำคัญลำดับแรก จากนั้นค่อยพิจารณาความผิดต่อกฎหมายของรัฐเป็นประเด็นสำคัญตามมา

ประการที่สอง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เน้นปฏิสัมพันธ์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องระหว่างเหยื่อ – ผู้กระทำผิด – ชุมชน ซึ่งได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม และควรรับผิดชอบต่อการเกิดอาชญากรรมนั้น ๆ ซึ่งไม่มีนโยบายบ่งบอกว่ากระบวนการยุติธรรมตามธรรมเนียมที่ดำเนินการโดยบุคลากรมืออาชีพต่าง ๆ นั้นจะสามารถแก้ไขปัญหาอาชญากรรมได้ดีไปกว่า “เหยื่อ” และ “ชุมชน” แต่ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการมอบอำนาจอธิปไตยให้กับ “เหยื่อ” ในการแก้แค้นทดแทนต่อ “ผู้กระทำผิด” กันเองโดยตรงโดยปราศจากการคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน และไม่ได้หมายความว่า “เหยื่อ” เลือกที่จะใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์แล้วเหยื่อจะเป็นผู้แสดงบทบาท “ความเป็นต่อ” ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ แต่วิธีการเชิงสมานฉันท์เป็นวิธีการที่ยอมรับบทบาทการมีส่วนร่วมของเหยื่อ ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการยุติธรรมเป็นสาระสำคัญ

ประการที่สาม ชุมชนที่เคยมีบทบาทความสำคัญเฉพาะ ต่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดตามวิธีการปฏิบัติต่อ “คน” โดย “ไม่ใช่คุก” จะได้รับการเสริมบทบาทและมีเวทีแสดงออกถึงบทบาทในเชิงเยียวยาแก่ฝ่ายของ “เหยื่อ” เพิ่มขึ้นด้วยการมีเวทีแสดงออกของชุมชนต่อเรื่องนี้ไม่เพียงจะทำให้ชุมชนเรียนรู้และเข้าใจว่า “ความยุติธรรมและกระบวนการที่นำไปสู่ความยุติธรรม” ทำหน้าที่อย่างไรเท่านั้นยังทำให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และสามารถเรียนรู้ที่จะดำเนินขั้นตอนกระบวนการตามลำดับเพื่อแก้ไขปัญหานั้น ร่วมกันในชุมชนด้วยตนเอง ความยุ่งยากและข้อสังเกตที่พึงระวังจึงอยู่ที่การเลือกคนกลาง ซึ่งเป็นผู้แทนชุมชนที่เหมาะสมจะทำหน้าที่นี้ในวิธีการเชิงสมานฉันท์เพราะในอดีตที่ผ่านมา รัฐได้เข้ามาทำหน้าที่อำนวยความสะดวก เปิดเสรีจนทำให้ผู้นำ และผู้เหมาะสมจะเป็นผู้นำทำหน้าที่เหล่านี้ขาดช่วงชั้นลง หรือถ้ามีก็ขาดทักษะและข้อมูล ความรู้ตลอดจนทรัพยากรที่สามารถรับบทบาทดำเนินการเรื่องนี้ได้อย่างทันทั่วทั้ง

ประการที่สี่ การมีส่วนร่วมของผู้กระทำผิดในกระบวนการยุติธรรมตามแบบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นบทบาทการมีส่วนร่วมเชิงบวกในฐานะผู้กระทำ (แสดงความผิดรับผิดชอบของตน) มากกว่ามีส่วนร่วมเชิงลบในฐานะผู้กระทำผิด (ถูกลงโทษ) และบทบาทการมีส่วนร่วมที่เป็นผู้แสดงความรับผิดชอบเองดังกล่าวนี้ ได้ช่วยสร้างสรรค์ให้เกิดความรู้สึก

ที่ว่าเป็น "คน" มี "ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์" ทั้งยังกล้าหาญที่จะทำการผูกพันตนเองเข้ากับรูปแบบวิธีการและเงื่อนไขการชดเชยเยียวยาที่ผู้กระทำผิดเหล่านี้ได้มีส่วนร่วมทั้งกับเหยื่อและชุมชนสร้างขึ้นในกระบวนการของการสมานฉันท์

ประการที่ห้า การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยวิธีการเชิงสมานฉันท์ทำให้ความรับผิดชอบ (Accountability) ของผู้กระทำผิดต่อการกระทำของเขาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เข้าใจกันว่า "ความรับผิดชอบ" คือ พฤติกรรมของการก้มหน้ายอมรับโทษทัณฑ์ที่กำหนดไว้ไปสู่ว่า "ความรับผิดชอบ" ของผู้กระทำผิดที่มีความหมายว่า ยอมรับต่อการเข้าถึงข้อสรุปของอันตรายที่เกิดขึ้นยอมรับสภาพว่าตนได้กระทำและกระทำพฤติกรรมเชิงบวกเพื่อแก้ไขบูรณาการสิ่งที่ได้กระทำลงไปแล้วนั้น และที่สำคัญยิ่งคือ ความรับผิดชอบตามรูปแบบนี้มีลักษณะเป็น "สิ่งที่เหยื่อกำหนด" (Victim Focused) มากกว่า "สิ่งที่ผู้กระทำกำหนด" (Offender – Focused) ซึ่งเป็นความรับผิดชอบที่พัฒนาไปอีกระดับหนึ่ง โดยรวมเอาความเห็นอกเห็นใจเหยื่อและความเข้าอกเข้าใจว่าการกระทำนั้นทำอันตรายต่อเหยื่อมากน้อยเพียงใดเข้าใจด้วยกัน

สรุปการลดความรุนแรงของกฎหมายที่ลงโทษผู้กระทำผิดโดยไม่รู้กฎหมาย โดยศาลอาจใช้ดุลพินิจลดโทษให้ได้ตามประมวลกฎหมายอาญา โดยเฉพาะใน มาตรา 64 ที่ให้ผู้กระทำผิดสามารถแสดงพยานหลักฐานเพื่อแสดงให้ศาลเชื่อว่าตนเองไม่รู้กฎหมายจริง ๆ ศาลอาจจะลงโทษน้อยกว่าโทษที่กำหนดตามกฎหมายก็ได้ นอกจากนี้เพื่อไม่ให้ผู้ที่กระทำผิดโดยไม่รู้กฎหมายไม่ต้องมีมลทินหรือถูกตราว่าเป็นนักโทษ โดยการเลียงการนำตัวไปลงโทษในชั้นศาลด้วยการแก้ไขกฎหมายให้มีการขอมความในทางกฎหมายได้มากขึ้นของเจ้าพนักงาน มีการแก้ไขกฎหมายให้มีการปรับได้มากขึ้นแทนการลงโทษจำคุก โดยเฉพาะคดีที่ไม่มีผลต่อความสงบสุขของสังคม มีการชะลอการฟ้องเป็นการให้ผู้กระทำผิดได้กลับตัวเป็นคนดี คืนคนดีสู่สังคม ไม่ทำให้เสียหายต่อชื่อเสียงและประวัติ ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีการใช้เรื่องของการฟื้นฟูในชุมชน เน้นการป้องกันอาชญากรรมในชุมชน มีการเยียวยาเหยื่อ ฟื้นฟูผู้กระทำผิด เสริมพลังชุมชนถ้าสามารถใช้แนวทางดังกล่าวข้างต้น ก็จะเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายในสังคมที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ลดความรุนแรงของกฎหมายที่จะลงโทษผู้กระทำผิดโดยไม่รู้กฎหมายได้

3.6 ผลกระทบของการไม่รู้กฎหมาย

3.6.1 ผลกระทบต่อสังคมจากการนิยามว่าประชาชนต้องรู้กฎหมาย

จากตัวอย่างที่หยิบยกมาตามข้อ 6. เพียงส่วนน้อยของข้อพิพาทระหว่างรัฐกับประชาชน ในฐานะปัจเจกชน ว่าแม้รัฐต้องนำประชาชนเข้าสู่กระบวนการพิสูจน์ตามที่รัฐกำหนดเสมอ หากประชาชนจะนิยามตนว่าไม่รู้กฎหมาย ซึ่งก่อให้เกิดสภาพการณ์ ดังนี้¹¹⁹

1. ประชาชนกลัวกฎหมายกลัวการถูกลงโทษ มากกว่าที่จะเห็นประโยชน์จากการเคารพกฎหมาย
2. เกิดความเข้าใจว่า รัฐเท่านั้นที่ เป็นผู้ออกกฎ บังคับใช้ และชี้ขาดความผิดถูกทั้งหลายที่เกิดขึ้นในสังคม
3. ทำให้ความหมายของสิทธิ เสรีภาพ และความเป็นธรรม มีความหมายแคบ ตื้น เฉพาะตามที่กฎหมายบัญญัติเท่านั้น
4. ทำให้เกิดความเข้าใจ และรับรู้ว่าถ้าต้องการที่จะดำเนิน การเรียกร้องความยุติธรรมในทางกฎหมาย จะต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก จะต้องยอมเสียเวลา และไม่มีความแน่นอนว่าจะสมหวัง
5. ทำให้การทำตามกฎหมายเป็นสิ่งที่ถูกต้องเสมอ และอยู่เหนือความชอบธรรม โดยไม่คำนึงถึงความเป็นธรรมหรือเงื่อนไขอื่น ๆ เลย
6. ทำให้มีแนวโน้มว่าจะมีการจำกัดการรู้กฎหมายให้เป็นเรื่องเฉพาะกลุ่ม ทั้งนี้ เพราะข้อแตกต่างระหว่างการรู้กฎหมายและการไม่รู้กฎหมาย นำมาซึ่งความแตกต่างทั้งสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ และโอกาสที่จะได้เปรียบและเหนือกว่าของผู้ที่รู้กฎหมาย (อาจให้ประชาชนรู้หลักทั่วไป รู้ประโยชน์ที่จะได้รับ แต่ไม่รู้จริง ไม่รู้แจ้ง)

3.6.2 ผลกระทบต่อรัฐในการรักษาความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงของประเทศชาติ

กฎหมายเป็นสิ่งจำเป็นที่สนับสนุนให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข เพราะรู้ว่าตนมีหน้าที่จะทำหรือไม่ทำอะไรแล้ว แต่การไม่รู้กฎหมายจะมีผลกระทบต่อการบังคับใช้กฎหมาย คือ สร้างความยุ่งยาก วุ่นวายสับสน ให้แก่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา ด้วยเหตุว่าบุคคลทั้งหลายรังแต่จะอ้างความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวแทบทุกราย ซึ่งจะสร้างความโกลาหล

¹¹⁹ สมศักดิ์ ปริศนานันท์กุล, บทบาทรัฐสภาในการแก้ไขปัญหาความไม่รู้กฎหมายของประชาชน, [ออนไลน์], 7 กันยายน 2551. แหล่งที่มา www.library.coj.go.th

ไม่เป็นที่สิ้นสุด และบุคคลย่อมหลีกเลี่ยงที่จะศึกษากฎหมาย เพราะเหตุว่าถ้ารู้กฎหมายและจะแก้ตัวว่าไม่รู้ไม่ได้ เรื่องยุ่งยากก็จะเกิดขึ้นในกระบวนการยุติธรรม¹²⁰

3.6.3 ผลกระทบต่อประชาชนด้วยตนเอง

เพราะอาจมีการละเมิดสิทธิกันเองมากขึ้นอาจชักนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคม มีคดีอาชญากรรม ประชาชนไม่สามารถใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุข เนื่องจากปัญหาความไม่รู้กฎหมาย จึงก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม ประชาชนถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือกระทำผิดต่อกฎหมาย โดยที่ประชาชนอาจไม่รู้กฎหมาย แต่ไม่อาจยกเอาความไม่รู้กฎหมายมาเป็นข้อแก้ตัวได้ดังประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64 บัญญัติว่า “บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นจากความผิดทางอาญาไม่ได้”¹²¹

ความไม่รู้กฎหมายเป็นสาเหตุประการหนึ่ง ที่นำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบกันในการประกอบอาชีพ การแย่งกันถือครองที่ดิน ความไม่เป็นธรรมตลอดจนความไม่เข้าใจกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับราษฎร สาเหตุต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเหตุให้ถูกหลอกลวง และถูกเอารัดเอาเปรียบ ต้องสูญเสียสิทธิเสรีภาพและทรัพย์สินไป และในที่สุดอาจจะก่อให้เกิดอาชญากรรม โดยการแกล้งประทุษร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในสังคม และทำให้รัฐต้องเสียงบประมาณจำนวนไม่น้อยในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมที่เกิดขึ้น¹²²

ประชาชนนั้นอยู่ในฐานะที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากกฎหมายบัญญัติว่าบุคคลทุกคนต้องรู้กฎหมาย ปัญหาที่บัญญัติขึ้นในระยะหลังมักมิได้เป็นความผิดในตัวเอง (Mala in se) แต่เป็น “ความผิด เช่น การฆ่าผู้อื่น การลักทรัพย์ การข่มขืน ฯลฯ เพราะกฎหมายบัญญัติ (Mala prohibita)” เช่น กฎหมายอาวุธปืน กฎหมายการพนัน กฎหมายจราจร, กฎหมายป่าไม้, กฎหมายการประมง ฯลฯ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนหลายพันฉบับ หากที่ประชาชนธรรมดาที่มีได้ศึกษากฎหมายจะทราบได้ว่า มีการกระทำใดบ้างที่กฎหมายถือว่าเป็น

¹²⁰ อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ และพรทิพย์ เพ็ชรศิริ, “ความไม่รู้กฎหมาย” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

¹²¹ พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ.2499, ราชกิจจานุเบกษา, 73 (ตอน 95) ฉบับพิเศษ, 15 พฤศจิกายน 2499.

¹²² สำนักงานอัยการสูงสุด, แผนคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนสำนักงานอัยการสูงสุด ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2539 – 2544 (กรุงเทพฯ: สำนักงานอัยการสูงสุด), 7 – 12.

ความผิดเกือบทั้งหมด จึงมักจะทำได้โดยไม่ทราบว่าเป็นความผิดหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และต้องถูกจับกุม สอบสวน ฟ้องต่อศาล และถูกลงโทษในที่สุด¹²³

3.6.4 เป็นภาระแก่รัฐในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรม

การที่บุคคลไม่รู้กฎหมายนั้นมีโอกาสที่จะทำผิดกฎหมาย โดยเฉพาะความผิดที่กฎหมายห้าม จึงเป็นภาระแก่รัฐที่จะต้องหาแนวทางในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งสิ่งที่รัฐจะต้องหาวิธีการป้องกันอาชญากรรมอย่างน้อย 2 แนวทาง คือ

1. การป้องกันอาชญากรรมที่มุ่งต่อบุคคล
2. การป้องกันอาชญากรรมที่มุ่งต่อสิ่งแวดล้อม

การป้องกันอาชญากรรมที่มุ่งต่อบุคคล โดยการบังคับใช้กฎหมายอาญาเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมาย โดยยับยั้งผู้ที่ประกอบอาชญากรรม และจับกุมผู้กระทำความผิดไปลงโทษ และการแก้ไขเงื่อนไขทางสังคมขั้นพื้นฐาน และการปรับตัวที่ไม่เหมาะสมในตัวบุคคล ซึ่งถือว่าเป็นที่เพราะอาชญากรรม ส่วนการป้องกันที่มุ่งต่อสิ่งแวดล้อมนั้น รวมเอาความสัมพันธ์ทุกอย่างที่มีอยู่ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อมภายนอกตลอดจนอิทธิพลต่าง ๆ ในการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ก่อให้เกิดอาชญากรรมหรือบรรลุเป้าหมายทางสังคมที่กำหนดไว้ จะเห็นว่าการป้องกันอาชญากรรมนั้นมีขอบเขตกว้างขวางมาก ถ้าจะให้ได้ผลดีจะต้องใช้กำลังคน และเงินงบประมาณเป็นจำนวนมาก เพราะสิ่งที่ต้องป้องกันยังไม่เกิดขึ้น และผลที่จะเกิดขึ้นก็ยากที่จะคาดหมายได้¹²⁴

3.6.5 เป็นภาระแก่รัฐในการจัดหางบประมาณสำหรับการบริหารกระบวนการยุติธรรม

1. จัดอัตรากำลัง ตำรวจ อัยการ ศาล

เนื่องจากประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64 “บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมาย เพื่อให้พ้นจากความรับผิดชอบในทางอาญาไม่ได้” แต่มีประชาชนจำนวนมากที่ไม่รู้กฎหมาย และได้กระทำความผิดกฎหมายเพราะความไม่รู้กฎหมาย จึงมีอาชญากรรมเกิดขึ้นมากมายทำให้รัฐจำเป็นต้องเพิ่มอัตราเจ้าหน้าที่ตำรวจในการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในสังคม พนักงานอัยการที่จะต้องทำการพิจารณาพยานหลักฐานเพื่อฟ้องผู้กระทำความผิดต่อศาล และศาลเองก็ต้องเพิ่มอัตรากำลังผู้พิพากษามาขึ้นตามลำดับ

2. งบประมาณค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรมจำนวนมาก

¹²³ กุลพล พลวัน, “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายที่มีโทษทางอาญาในประเทศไทย” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 16,3 (ตุลาคม 2534), 11.

¹²⁴ ประธาน วัฒนวานิชย์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาญาวิทยา, (กรุงเทพฯ: ประกายพริก, 2546), 251.

จากการที่มีคดีเกิดขึ้นมากทำให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินคดีชั้นศาล ก่อให้เกิดความสูญเปล่าอย่างมหาศาล ทั้งทางด้านค่าใช้จ่าย เสียเวลาแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายนับแต่ ผู้เสียหาย จำเลย พยาน ทนายความ เจ้าหน้าที่ศาล ผู้พิพากษา พนักงานอัยการ หลายคดีร่ว่งเวลาในการดำเนินคดีหลายปี และใช้ค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนสูง ทั้งที่ขณะนั้นยังไม่สามารถทราบได้ว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ยกฟ้องปล่อยตัวจำเลยก็เป็นการสูญเปล่าที่จำเลยไม่สามารถเรียกร้องจากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้เลย¹²⁵

ต้นทุนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาสูงมาก ต้องสืบสวน สอบสวน ต้องหาที่คุมขัง ที่ควบคุม ต้องดำเนินคดีทุกขั้นตอน มีการขนส่งไปศาล ไปฝากขังต่างๆ¹²⁶

3. งบประมาณของราชทัณฑ์ในแต่ละปีจำนวนมาก

จากการที่มีคดีขึ้นสู่ศาลในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ทำให้มีผู้ต้องหาที่ให้การราชทัณฑ์ รับภาระในการคุมขัง จึงก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญที่สุดของกรมราชทัณฑ์ก็คือ “ปัญหาผู้ต้องขังล้นเรือนจำ” เพราะตามมาตรฐานของสหประชาชาติ พัฒนสถานของประเทศไทยควรรับผู้ต้องขังได้ไม่เกิน 40,000 คน แต่บางครั้งต้องรับไว้ถึงประมาณ 90,000 คน ทำให้เป็นภาระอันหนักยิ่งของกรมราชทัณฑ์ และทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมา เช่น การเปลี่ยนแปลงงบประมาณในการเลี้ยงดูการฟื้นฟูผู้กระทำความผิด การควบคุมมิให้หลบหนี ปัญหาในเรื่องความแออัดยัดเยียดเป็นผลร้ายต่อสุขภาพอนามัยอย่างร้ายแรง¹²⁷

จากข้อมูลของกรมราชทัณฑ์พบว่าในรอบห้าปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2539 - 2554) มีผู้กระทำความผิดถูกส่งเข้าเรือนจำทัณฑ์ทั่วประเทศไทยไม่น้อยกว่า 100,000 คนต่อปี และในปี พ.ศ. 2543 มีผู้ต้องหาเด็ดขาดอยู่ประมาณ 130,000 คน จากสถิติการฟ้องผู้กระทำความผิดต่อศาลอาญาของสำนักงานอัยการสูงสุด สรุปได้ว่าในรอบห้าปีที่ผ่านมา ศาลจะลงโทษจำคุกผู้กระทำความผิดประมาณปีละ 120,000 คน และมีข่าวอยู่เสมอว่าจำนวนนักโทษที่ถูกส่งเข้าเรือนจำนั้นเกินขีดความสามารถของเรือนจำที่จะดำเนินการควบคุม รวมทั้งดำเนินการบำบัดฟื้นฟูให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกรมราชทัณฑ์¹²⁸

¹²⁵ กุลพล พลวัน, “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายที่มีโทษทางอาญาในประเทศไทย” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 16, 3 (ตุลาคม 253): 23.

¹²⁶ สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, กระบวนทัศน์ใหม่ของกระบวนการยุติธรรมในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด, [ออนไลน์], 7 สิงหาคม 2550. แหล่งที่มา www.oja.go.th

¹²⁷ กุลพล พลวัน, ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายที่มีโทษทางอาญาในประเทศไทย, วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 16, 3 (ตุลาคม 2534): 21.

¹²⁸ สุดสงวน สุดธีรชาน, อาชญวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2524), 137.

3.6.6 ผลกระทบต่อผู้กระทำผิด

1. ผู้กระทำผิดถูกจับ ถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพระหว่างดำเนินคดี ผลกระทบต่อครอบครัวทำให้เสียเวลาในการทำมาหารายได้ให้ครอบครัว บางคนคิดดำเนินการอย่างล่าช้าจากผลของความล่าช้านี้เอง ทำให้จำเลยหลายคนต้องยอมรับสารภาพว่า ได้กระทำผิดตามฟ้อง ทั้งที่อาจจะไม่ใช่ผู้กระทำผิดที่แท้จริง แต่จำเลยไม่สามารถรื้อต่อไปได้เนื่องจากไม่ทราบว่า การพิจารณาจะถึงที่สุดเมื่อใด อันก่อความเดือดร้อนแก่ตนเอง และครอบครัวอย่างแสนสาหัส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จำเลยที่ถูกขังระหว่างการพิจารณาคดีของศาลเป็นเวลานานนับปี ย่อมจะต้องสูญเสียสุขภาพและประสบกับความทุกข์ทรมานในเรือนจำ ซึ่งมีสภาพที่เลวร้ายทั้งด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้กฎหมายที่มีโทษทางอาญามักจะกำหนดโทษจำคุกไว้ไม่สูงนัก แต่จะกำหนดโทษปรับไว้ในระดับสูง เช่น หนึ่งหมื่น - หนึ่งแสนบาท เมื่อประชาชนที่กระทำผิดซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ยากไร้ก็มักจะไม่มีเงินชำระค่าปรับตามคำพิพากษา ก็ต้องนำไปกักขังแทนค่าปรับตามประมวลกฎหมายอาญา มีกำหนดเวลาไม่เกินสองปี และบางที่บางแห่งนำไปขังไว้ในเรือนจำที่มีสถานที่คับแคบเป็นเวลานาน ๆ เกิดผลร้ายต่อสภาพจิตใจและร่างกายอันเป็นปัญหาด้านสิทธิมนุษยชนด้วย¹²⁹

2. ผู้กระทำผิดถูกลงโทษทางอาญาโดยคำพิพากษาของศาล เมื่อผู้กระทำผิดกฎหมายอาญาจะต้องถูกลงโทษโดยคำพิพากษาของศาลเพราะคดีความอาญายอมความกันไม่ได้ ต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนด ทำให้ผู้กระทำผิดทุกคนไม่ว่าจะเป็นความผิดโดยไม่รู้กฎหมายโดยประมาทหรือความผิดเล็กน้อยก็ตาม เมื่อเป็นความผิดตามกฎหมายอาญาแล้วจะต้องถูกลงโทษตามคำพิพากษาของศาลทั้งสิ้น ผู้ฝ่าฝืนกฎหมายอาญาจะถูกดำเนินคดีภายใต้ระบบการลงโทษที่เป็นทางการโดยรัฐ หรือเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า กระบวนการยุติธรรมทางอาญา (Criminal Justice System) ระบบการลงโทษจึงเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางกฎหมายว่าด้วยการสืบสวน สอบสวน จับกุม (ผู้ต้องหา) และการฟ้อง และการพิจารณาพิพากษาคดี (จำเลย) ในศาลยุติธรรม กระบวนการทางอาญาจะยุติเมื่อศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วว่า จำเลยเป็นผู้กระทำผิดตามฟ้อง หรือศาลมีคำพิพากษายกฟ้องปล่อยตัวจำเลยไป ในกรณีศาลมีคำพิพากษาว่า จำเลยมีความผิด และลงโทษจำเลยตามบทบัญญัติของกฎหมาย (ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 : ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ และริบทรัพย์สิน) หรือใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัย (ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 39 : กักกัน ห้ามเข้าเขตกำหนด เรียกประกันทัณฑ์บน คุมตัวไว้ในสถานพยาบาล และห้ามประกอบอาชีพบางอย่าง) หรือศาลอาจใช้การรอกการกำหนดโทษหรือรอกการลงโทษ โดยจะกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุมความประพฤติจำเลยหรือไม่ก็ได้ (ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 56) คำพิพากษาซึ่ง

¹²⁹ กุลพล พลวัน, “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายที่มีโทษทางอาญาในประเทศไทย” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 16, 3 (ตุลาคม 2534): 11 – 12.

กำหนดโทษจำเลยไม่เพียงแต่กำหนดวิธีปฏิบัติต่อจำเลยเท่านั้น ยังเป็นการกำหนดชะตาชีวิตของ
 เลย์ในอนาคตด้วย¹³⁰ (เขาจะได้รับการปฏิบัติตามกฎหมาย และจากสังคมอย่างไรเมื่อเขาได้รับโทษ
 แล้ว)

3. ผู้กระทำผิดต้องมีมลทินหลังพ้นโทษ แม้มีการรอลงอาญา เพราะถือว่าเคยต้อง
 คำพิพากษาให้ลงโทษมาแล้ว การกลับตนเป็นคนดีเข้าสู่สังคมกระทำไดยากแม้มีกฎหมายล้าง
 มลทินให้ก็ไม่ได้ผลในการกลับเข้าสู่สังคมได้จริง เป็นเพียงรูปแบบของกฎหมายเท่านั้น เพราะใน
 วัฒนธรรมของเราเมื่อเปลี่ยนไปแล้วจะกลับคืนสู่สภาพเดิมไม่ได้ บทบาทชั่วคราวส่วนใหญ่สังคม
 มอบให้แก่สมาชิก เช่น บทบาทของนักเรียนนักศึกษา หรือทหารเกณฑ์ จะมีพิธีการบางอย่างเป็น
 เครื่องบ่งชี้ถึงความสิ้นสุด และเป็นเครื่องหมายของการปลีกตัวจากบทบาทนั้น ๆ แต่บทบาทที่
 สังคมกำหนดให้ผู้กระทำผิดไม่ค่อยจะเปิดให้มีการผ่านไปสู่สภาพเดิมได้ ผู้กระทำผิดมักจะถูกผลัก
 ไล่ให้เข้าไปสู่สภาพที่มีมลทินด้วยพิธีการที่แน่นอนและกระตบกระเทือนใจ แต่ครั้นเมื่อถึงเวลาที่
 จะพ้นจากสภาพนั้น กลับไม่ค่อยมีการบอกกล่าวให้สาธารณชนได้ทราบกันเลย ผลที่ตามมาอย่าง
 หนึ่งก็คือ ผู้กระทำผิดมักจะกลับสู่ครอบครัว หรือ ถิ่นฐานเดิมโดยไม่มีใบอนุญาตที่เหมาะสม
 สำหรับการใช้ชีวิตตามปกติเยี่ยงพลเมืองดีในประชาสังคมนั้น ๆ ไม่ปรากฏว่ามีสิ่งใดที่จะช่วยลบ
 รอยมลทินที่ถูกประทับไว้โดยพิธีการลิดพิทักษ์ (การต้องคำพิพากษาให้จำคุก การวินิจฉัยของ
 แพทย์ให้รับตัวเข้าไว้รักษาโรคจิตหรือโรคจิต ฯลฯ) และไม่มีการถอนคำพิพากษาหรือการ
 วินิจฉัยที่ทำให้เขาต้องเสียสถานภาพ ดังนั้นจึงทำให้ประชาชนในถิ่นเดิมของเขามีท่าทีรังเกียจและ
 ไม่ไว้วางใจ ย่อมเป็นการตัดโอกาสที่ผู้กระทำผิดจะมีที่อยู่สำหรับการอยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างปกติสุข
 หลังจากพ้นสภาพนั้น ๆ มาแล้ว¹³¹

¹³⁰ ประธาน วัฒนาวาณิช, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาชญาวิทยา, (กรุงเทพฯ: ประกายพริก, 2546),
 334 – 335.

¹³¹ เสริน ปุณณะหิตานนท์, การกระทำผิดในสังคม, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2523), 191.

บทที่ 4

ผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมาย

4.1 ความไม่รู้กฎหมายมีผลต่อการก่ออาชญากรรม

มีความจริงซึ่งเราต้องยอมรับอยู่ประการหนึ่งว่า บทกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบัญญัติที่กำหนดว่า การกระทำหรือการละเว้นการกระทำใดเป็นความผิดนั้น มีจำนวนมากมายจนแทบจะนับไม่ถ้วน และดูเหมือนว่าจะไม่มีใครสามารถประมวลมาศึกษาเรียนรู้ให้ครบถ้วนได้ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นนักกฎหมายหรือไม่ก็ตาม ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจกล่าวได้ว่าไม่มีใครที่รู้กฎหมายทั้งหมด และยิ่งบุคคลนั้นมีผู้ใช้ซึ่งศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบวิชาชีพเกี่ยวข้องกับกฎหมายแล้วก็อาจกล่าวได้ว่าบุคคลนั้นรู้กฎหมายน้อยหรือแทบจะไม่รู้กฎหมายเลย และที่รู้กฎหมายอยู่บ้างก็หารู้ไปถึงความละเอียดลึกซึ้งของกฎหมายนั้นแต่ประการใดไม่ หากมีความรู้แต่เพียงผิวเผินเท่านั้นเอง¹³²

ความผิดที่ไม่ใช่ “ความผิดที่เห็นได้ในตัวเอง” (Mala in se) ย่อมจะทำให้บุคคลกระทำผิดได้โดยง่าย เพราะของความไม่รู้กฎหมายโดยเฉพาะกฎหมายที่ได้บัญญัติขึ้นตามความจำเป็นของบ้านเมือง ด้วยเหตุผลพิเศษเฉพาะเรื่องเฉพาะราว เพื่อประโยชน์ของบ้านเมืองโดยทั่วไป หรือเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งก็แล้วแต่ ความผิดเช่นนี้โดยปกติคนทั่ว ๆ ไปมักจะมองไม่เห็นว่าเป็นความผิด เช่น ความผิดฐานค้ากำไรเกินควร ความผิดเกี่ยวกับภาษีอากรต่าง ๆ ความผิดเกี่ยวป่าไม้ ความผิดเกี่ยวกับการคุ้มครองสัตว์ป่า เป็นต้น นักนิติศาสตร์เรียกความผิดประเภทนี้ว่า “ความผิดเพราะกฎหมายห้าม” (Mala prohibita) ประชาชนไม่น้อยมักจะกระทำผิดกัน

จากความรู้กฎหมายดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการก่ออาชญากรรมมากมาย ดังอุทาหรณ์ ดังต่อไปนี้

¹³² มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, กฎหมายอาญา 1 : ภาคบทบัญญัติทั่วไป, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2548), 418.

ฎีกาที่ 475/2481 จำเลยเอาที่ดินสินเดิมของภริยาไปเป็นหลักประกันผู้ต้องหา ระบุว่าทรัพย์ของจำเลยมีกรรมสิทธิ์เด็ดขาดเพียงผู้เดียว โดยจำเลยเข้าใจผิดว่ามีสิทธิในทรัพย์สินเหนือภริยา ไม่มีความผิดฐานแจ้งความเท็จ

ฎีกาที่ 1022/2482 จำเลยหลอกลวง ซึ่งเคยอยู่กินกับจำเลยจนภริยาแล้วหนีมาเพื่อให้กลับไปอยู่กับจำเลยดังเดิม แม้จำเลยจะมีใช้สามีโดยชอบด้วยกฎหมายของหญิง แต่จำเลยอ้างความเข้าใจผิดข้อนี้แก้ตัวได้ จึงไม่มีความผิดฐานฉ้อโกง

ฎีกาที่ 629/2494 จำเลยที่ 2 สงสัยว่าผู้เสียหายลักกระบือของตนไป จึงขอให้จำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นกำนันช่วยเจรจากับผู้เสียหายให้ว่าจะยอมชดเชยราคากระบือให้หรือไม่ ถ้าไม่ยอมชดเชยให้ก็จะดำเนินคดี ผู้เสียหายตกลงชดเชยให้มีเงินติดตัวมาไม่ครบจำนวน จำเลยที่ 1 จึงกักตัวผู้เสียหายไว้ที่บ้านของตน 1 คืน รุ่งขึ้นพี่ชายของผู้เสียหายนำเงินมามอบให้จำเลยที่ 2 จนครบ จำเลยที่ 1 จึงปล่อยตัวผู้เสียหาย โดยทำหนังสือไม่ติดใจเอาความกันไว้ภายหลังเกิดเป็นคดีขึ้น เช่นนี้ จำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นกำนันเข้าใจว่าตนมีอำนาจกระทำได้ จึงไม่มีความผิดฐาน ทำให้เสื่อมเสียอิศราภาพ

ฎีกาที่ 1847/2500 กิ่งจิว (นุ่น) ของโจทก์รुक้าเข้าไปเหนือที่ดินจำเลยเป็นการละเมิดก่อนตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1347 จึงจะตัดได้ การที่จำเลยตัดกิ่งจิวโดยไม่บอกกล่าวโจทก์ก่อนจะมีความผิดอาญาหรือไม่ ต้องพิจารณาเจตนาของจำเลยอีกชั้นหนึ่ง การที่จำเลยเพียงแต่ป้องกันสิทธิในทรัพย์สินตามที่กฎหมายอนุญาตให้ทำได้โดยทั่วไป แต่มิได้ปฏิบัติตามให้ครบถ้วนตามเงื่อนไขในกฎหมาย ยังไม่เป็นเจตนาทำผิดอาญา

คำพิพากษาศาลฎีกาซึ่งได้ยกเป็นตัวอย่างมาข้างต้นนี้ ต่อมาเมื่อประกาศประมวลกฎหมายอาญาแล้ว ก็ได้มีการยอมรับเป็นแนวบรรทัดฐานของศาลต่อมาดังจะได้นำมากล่าวต่อไปภายหลัง ซึ่งความไม่รู้กฎหมายทำนองเช่นที่กล่าวมานี้ นักนิติศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงของไทยท่านหนึ่งคือ ศาสตราจารย์ จิตติ ดิงศัททีย์ อดีตผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกาอธิบายไปในแนวที่ว่ากรณีเช่นนี้เป็นการไม่รู้ข้อกฎหมายที่ปนอยู่กับข้อเท็จจริงโดยยกตัวอย่าง “ก. ต้องการว่ายักยกเก็บแหวนของ ข. ที่ ข. ทำหาย ข้อที่ว่าแหวนเป็นของ ข. หรือมิใช่ อาจเป็นได้ทั้งข้อเท็จจริง และข้อกฎหมาย ถ้า ก. เข้าใจว่าแหวนวงนั้นความจริงเป็นแหวนของ ก. เพราะเหมือนกับแหวนของ ก. ที่เคยมีและหายไป ก็เป็นความเข้าใจผิดในข้อเท็จจริงโดยแท้ แต่ ก. อาจเข้าใจว่าแหวนนั้นเป็นของ ก. โดยเข้าใจกฎหมายผิดก็ได้ เช่น ก. รับจ้างขุดดินในที่ดินของ ข. แล้ว ขุดพบแหวน 1 วง จมดินอยู่โดย ก. เข้าใจว่า ก. เป็นผู้ขุดพบแหวนนั้นต้องเป็น ของ ก. จึงเอาแหวนนั้นเสีย ดังนี้ ก. เข้าใจข้อเท็จจริงเช่นนั้นตามกฎหมายแหวนนั้นมิใช่ของ ก. แต่ต้องเป็นของ ข หรือของผู้อื่นที่เป็นเจ้าของอันแท้จริง ปัญหาว่าแหวนเป็นของใคร เป็นไปได้ทั้งปัญหาข้อเท็จจริง และปัญหาข้อกฎหมายกรณีเช่นนี้ แม้ ก. จะเข้าใจข้อกฎหมายผิดก็อ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นแก้ตัวได้

ฎีกาที่ 611/2545 การที่โจทก์บรรยายฟ้องว่า จำเลยมีเมทแอมเฟตามีนอันเป็นยาเสพติดให้โทษประเภท 1 ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 และตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 135 พ.ศ. 2539) ไว้ในความครอบครองเพื่อจำหน่ายอันเป็นการฝ่าฝืนต่อกฎหมายนั้น โจทก์ไม่จำเป็นต้องแนบประกาศกระทรวงสาธารณสุขดังกล่าวมาพร้อมกับคำฟ้อง เพราะเป็นข้อเท็จจริงที่โจทก์สามารถ นำสืบรายละเอียดในชั้นพิจารณาได้ คำฟ้องโจทก์ชอบด้วยกฎหมายแล้ว

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 135 (พ.ศ. 2539) ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2539 และมีผลใช้บังคับเมื่อพ้นกำหนด 60 วัน นับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป ประกาศกระทรวงดังกล่าวจึงมีผลใช้บังคับเช่นกฎหมาย และเมื่อศาลอ้างและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟัง จำเลยให้การว่าทราบคำฟ้องของโจทก์โดยตลอดแล้ว ขอให้การรับสารภาพ จึงถือว่าจำเลยได้ทราบประกาศดังกล่าวแล้ว จำเลยไม่อาจแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นจากความรับผิดชอบอาญาได้

สรุป ความไม่รู้กฎหมายที่มีผลต่อการก่ออาชญากรรมนั้นก็คือ ทำให้ผู้ที่ก่ออาชญากรรมในกฎหมายที่เป็นความผิดเพราะกฎหมายห้ามเป็นส่วนใหญ่ เพราะผู้กระทำความผิดเข้าใจว่าการกระทำดังกล่าวไม่ผิดกฎหมาย จึงทำให้เกิดการก่ออาชญากรรมขึ้นโดยง่าย ซึ่งในปัจจุบันนี้มีผู้กระทำความผิดประเภทนี้มากเช่น ความผิดตามพระราชบัญญัติจราจรทางบก พ.ศ. 2522 ในเขตอำนาจของศาลจังหวัดเทิง และอัยการจังหวัดเทิง ซึ่งมีพื้นที่รับผิดชอบอยู่ 6 อำเภอ กับอีก 1 ตำบล คือ อำเภอเทิง, อำเภอพญาเม็งราย, อำเภอป่าแดด, อำเภอขุนตาล, อำเภอเชียงของ, อำเภอเวียงแก่น และตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 มีคดีเกิดขึ้น จำนวน 163 คดี และ ปี พ.ศ. 2550 มีคดีเกิดขึ้น จำนวน 93 คดี ตามหนังสือหนังสือของอัยการจังหวัดเทิง ที่ อส 0037(เทิง)/1872 ลง 15 กันยายน 2551 ในเมื่อกฎหมายไม่ให้นำเอาความไม่รู้กฎหมายมาแก้ตัวได้ ทำให้คดีความค้างอยู่ในศาลมากตามไปด้วย

4.2 ความไม่รู้กฎหมายมีผลต่อการลงโทษผู้กระทำความผิดเพื่อปราบปรามอาชญากรรม

ในการปราบปรามอาชญากรรมนั้น จะต้องกระทำไปตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ให้เจ้าพนักงานดำเนินการได้ จึงจะทำให้เกิดความเป็นธรรมและยุติธรรมสำหรับประชาชนทั่วไป แต่มีบางครั้งนโยบายการปราบปรามอาชญากรรมของรัฐมุ่งปริมาณของการปราบปราม จึงทำให้ผู้ที่ไม่รู้กฎหมายอาจจะตกเป็นแพะรับบาป เพียงเพื่อเจ้าพนักงานต้องการผลงานด้านการปราบปรามให้

ได้ปริมาณตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในนโยบายของรัฐ ซึ่งต้องมีการลงโทษผู้กระทำความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติ โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ¹³³

1. ลักษณะภายนอกของโทษ โทษเป็นผลร้าย ซึ่งตอบแทนแก่ผู้กระทำความผิดอันมีลักษณะที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดแก่ร่างกาย หรือผลอันไม่พึงพอใจอื่น ๆ เช่น การสูญเสียเสรีภาพทางร่างกาย หรือการสูญเสียทรัพย์สิน ผลร้ายดังกล่าวกระทำขึ้นเพื่อตอบแทนจากการที่ผู้กระทำความผิดได้กระทำความผิดกฎหมายโดยสมัครใจ และมุ่งกระทำต่อผู้กระทำการเป็นการเฉพาะตัว

2. ผู้มีอำนาจกำหนดโทษ ต้องเป็นบุคคลที่กฎหมายบัญญัติให้มีอำนาจลงโทษ ซึ่งปกติจะเป็นศาล และต้องมีวิธีพิจารณาตลอดจนการลงโทษตามที่กฎหมายบัญญัติ

3. ความประสงค์ของการลงโทษ ต้องเป็นการตอบแทนการกระทำผิดของผู้กระทำความผิดอันมีลักษณะตามที่ผู้กระทำว่าได้กระทำในสิ่งที่ไม่สมควรในสังคม และไม่ควรถูกทำอีก

ในกรณีที่ 3 นี้ ทำให้โทษมีความแตกต่างจากวิธีการเพื่อความปลอดภัย กล่าวคือ โทษอาญามีลักษณะที่เป็นผลร้ายซึ่งเป็นการดำเนินผู้กระทำ แต่วิธีการเพื่อความปลอดภัยเป็นวิธีการกระทำต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพื่อป้องกันสังคมให้ปลอดภัย จึงไม่มีลักษณะของการดำเนินการกระทำของเขา

ระบบการลงโทษจึงมิได้มุ่งใช้โทษเป็นวิธีการเดียวที่ผู้กระทำความผิด¹³⁴ แต่จะประกอบด้วย มาตรการ 3 ประการ ประกอบกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะ และประเภทของอาชญากรรม และอาชญากร มาตรการทั้ง 3 ประการ คือ

1) การลงโทษที่เหมาะสมกับความผิด
2) การแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด ซึ่งอาจเป็นการแก้ไขจิตใจ การบำบัดรักษา หรือการฝึกอบรม

3) การป้องกันซึ่งรวมถึงการป้องกันสังคม
ด้วยเหตุนี้ นิยามของโทษที่ใช้ตอบแทนการกระทำผิดนั้นจึงอาจไม่ครอบคลุมถึงมาตรการที่สองและสามในระบบการลงโทษปัจจุบัน

นอกจากนี้การที่จะพิจารณาว่า บุคคลใดเป็นผู้กระทำความผิดกฎหมาย จะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่อไปนี้¹³⁵

¹³³ณรงค์ ใจหาญ, กฎหมายอาญาว่า ด้วยโทษและวิธีการเพื่อความปลอดภัย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), 15.

¹³⁴ณรงค์ ใจหาญ, กฎหมายอาญาว่า ด้วยโทษและวิธีการเพื่อความปลอดภัย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), 16 – 17.

¹³⁵ประธาน วัฒนวนิชย์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาชญาวิทยา, (กรุงเทพฯ: ประกายพริ้ง, 2546), 353.

1. จะต้องมีการกระทำ ไม่ว่ากระทำหรือละเว้นการกระทำ
2. จะต้องมีความเจตนา (รวมถึงเจตนาทุจริต ความชั่ว และสภาวะจิตใจที่แสดงว่ามีความชั่ว)

3. การกระทำนั้นจะต้องฝ่าฝืนกฎหมาย หรือประมวลกฎหมายที่บัญญัติไว้
4. จะต้องมีความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งจากการกระทำฝ่าฝืนกฎหมาย
5. จะต้องมีความผิดแทนหรือลงโทษอย่างใดอย่างหนึ่งจากการฝ่าฝืนกฎหมาย

สรุป ความไม่รู้กฎหมาย อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เจ้าพนักงานใช้เป็นเครื่องมือในการลงโทษผู้กระทำผิด เพื่อหวังผลด้านผลงานการปราบปรามอาชญากรรมตามนโยบายของรัฐ ซึ่งบางครั้งอาจมีการลงโทษเกินกว่าเหตุหรือเข้มงวดเกินไปจนได้รับผิดด้วยสาเหตุที่ไม่รู้เท่าทันกับข้อบัญญัติของกฎหมาย ดังนั้นเพื่อความเป็นธรรมและยุติธรรมสำหรับประชาชนทั่วไป พนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องลงโทษ ให้สอดคล้องกับพฤติกรรมที่มีองค์ประกอบของความผิดได้แก่ จะต้องมีการกระทำ มีความเจตนา กระทำฝ่าฝืนกฎหมาย มีความผิด และการกระทำนั้นต้องมีความผิดโทษ จึงจะทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมอย่างเสมอภาค ถ้าหากพนักงานเจ้าหน้าที่ทำการปราบปรามผู้กระทำผิดโดยไม่คำนึงถึงองค์ประกอบดังกล่าวก็จะเป็นการไม่ยุติธรรมต่อประชาชนทั่วไป

4.3 การลดปัญหาการบังคับใช้กฎหมายอันเนื่องมาจากการไม่รู้กฎหมาย

4.3.1 การป้องกันอาชญากรรมโดยการเสริมสร้างความรู้ตามกฎหมาย

ในการเสริมสร้างความรู้ตามกฎหมาย เพื่อเป็นการป้องกันอาชญากรรมนั้น มีแนวความคิดในการป้องกันอาชญากรรมโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ¹³⁶

1. ขั้นตอนการป้องกันก่อนการเกิดอาชญากรรมและ
2. ขั้นตอนการป้องกันภายหลังจากอาชญากรรมได้เกิดขึ้นแล้วเพื่อมิให้เกิดขึ้นอีก

ในการป้องกันอาชญากรรมทั้ง 2 นี้ มักจะพิจารณาสาเหตุของอาชญากรรมเป็นหลัก เมื่อทราบว่าจะอะไรเป็นสาเหตุของอาชญากรรมแล้วจึงจะสามารถป้องกัน มิให้อาชญากรรมเกิดขึ้นหรือให้เกิดขึ้นน้อยลง สาเหตุของอาชญากรรมมีมากมายหลายประการ เราอาจสรุปได้ 3 ประการ คือ

- 1) เงื่อนไขทางสังคม (Social Conditions) ได้แก่สภาวะต่าง ๆ ทางสังคมระบบการศึกษาไม่เหมาะสม การจัดที่อยู่อาศัยไม่เพียงพอ และการแพร่ระบาดของอบายมุขต่าง ๆ และ

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, 247 - 255.

สภาวะทางเศรษฐกิจ เช่น การว่างงาน ความยากจน การกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง และไม่เป็นธรรม และการผูกขาดทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

สภาวะทางด้านสาธารณสุข เช่น การปลอมปนอาหารและเครื่องดื่ม การใช้ยาในทางที่ผิด และการใช้ยาเสพติด เป็นต้น สภาวะทางการเมือง เช่น ความขัดแย้งและการต่อสู้ทางการเมือง และการแข่งขันผลประโยชน์ส่วนตัวและพรรค โดยวิธีการทางการเมือง เป็นต้น และสภาวะทางครอบครัว เช่น สภาพบ้านแตก บิดามารดาไม่เอาใจใส่ดูแลบุตรธิดาเท่าที่ควร บิดามารดามีลูกมากเกินไป และความขัดแย้งภายในครอบครัว เป็นต้น

2) เงื่อนไขทางจิตใจ (Mental and Psychological Conditions) คือ จิตใจไม่ปกติ หรือวิปริต อาจโดยกรรมพันธุ์ หรืออาจเกิดจากแรงกดดันต่าง ๆ โดยสภาวะทางสังคม ดังกล่าวแล้ว และ

3) เงื่อนไขทางสิ่งแวดล้อม (Environmental conditions) คือ สภาวะสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชญากรรมหรือเป็นแหล่งของการอาชญากรรม เช่น การวางผังเมือง การสร้างสถานที่อยู่อาศัย และที่ประกอบธุรกิจที่ไม่เหมาะสม มีจุดอับซอกมุม การสร้างที่อยู่อาศัยแออัดยัดเยียด ชุมชนแออัด และแหล่งเสื่อมโทรมการไม่จัดให้มีแสงสว่างพอเพียงในถนนหนทาง และที่สาธารณะ เป็นต้น

เงื่อนไขทั้ง 3 อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือรวมกันอาจก่อให้เกิดการประกอบอาชญากรรมขึ้นได้

ในการที่จะป้องกันอาชญากรรมมิให้เกิดขึ้นตามสาเหตุเหล่านี้ จอห์น เอ็ม มาร์ติน (John M. Martin) นักอาชญวิทยาได้เสนอวิธีการป้องกันอาชญากรรม 3 แนวทาง คือ

1) การป้องกันอาชญากรรมเป็นผลรวมของกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งหมดที่มุ่งต่อการปรับปรุงตัวเยาวชน และการสร้างบุคลิกภาพที่ดีในตัวเอง

2) การป้องกันอาชญากรรม โดยวิธีใช้ความพยายามจัดการกับสภาวะทางสิ่งแวดล้อมที่เชื่อกันว่าเป็นที่มาของอาชญากรรม

3) การป้องกันอาชญากรรมโดยพิจารณาบริการต่าง ๆ ที่จัดไว้ให้เยาวชนแต่ละคน หรือกลุ่มของเยาวชนทั้งหมด

ตามแนวความคิดในการป้องกันแบบที่ 1) นี้ กิจกรรมอะไรก็ได้ที่จะก่อให้เกิดการปรับปรุงที่ดีในตัวเยาวชน และทำให้บุคคลมีการพัฒนาบุคลิกภาพไปในทางที่ดีก็เป็นการป้องกันอาชญากรรมทั้งนั้น ตัวอย่างกิจกรรมดังกล่าวได้แก่ กระบวนการยกระดับรายได้ของครอบครัวที่ยากจน การจัดบ้านที่ราคาถูก แต่ถูกสุขลักษณะไว้ และการปรับปรุงการทำงาน เป็นต้น แนวทางป้องกันอาชญากรรมวิธีที่ 2) มุ่งที่จะแก้ไขสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวเด็กและเยาวชน ที่จะนำไปสู่การกระทำความผิด เช่น การปรับปรุงแหล่งชุมชนที่เด็กอยู่อาศัย การจัดให้มีสถานที่ออกกำลังกาย

และเล่นกีฬาต่าง ๆ และลดกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย ของผู้ใหญ่ที่เป็นอันตรายต่อเด็กให้ลดน้อยลง เป็นต้น และแนวทางที่ 3) เป็นแนวทางที่รวมถึงการควบคุมความประพฤติ และสงเคราะห์ภายหลังปล่อย สำหรับเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด เพื่อป้องกันมิให้เด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดซ้ำอีก

ตามแนวความคิดของผู้เชี่ยวชาญองค์การสหประชาชาติ การป้องกันอาชญากรรมจากสาเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวอาจกระทำได้ 3 ระดับ คือ

- 1) ระดับท้องถิ่น เช่น จังหวัด อำเภอ ตำบล หรือเทศบาล
- 2) ระดับชาติ
- 3) ระดับนานาชาติ

ใน 2 ระดับแรก คือ ระดับท้องถิ่น และระดับชาตินั้น ผู้เชี่ยวชาญได้เน้นการวางแผนป้องกันอาชญากรรม แบบประสมประสานระหว่างภาคต่าง ๆ ของหน่วยงานรัฐบาล และเอกชน ตลอดจนประชาชนด้วย เช่น จัดระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ และอื่น ๆ จะต้องมีการคำนึงถึงความสัมพันธ์ของงานแผนการแต่ละอย่าง ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการวางแผนอย่างอื่น และเน้นการวางแผนร่วมกันระหว่างหน่วยงานยุติธรรมต่าง ๆ ด้วยโดยมุ่งชี้ให้เห็นความจำเป็นถึงการวางแผนการป้องกันอาชญากรรมในการวางแผนพัฒนาประเทศ

1) การย้ายที่อยู่ของประชาชนจากเขตชนบทสู่เขตเมืองในประเทศที่กำลังพัฒนามักจะทำให้ความมุ่งหวังของผู้อพยพเข้าสู่เมืองใหญ่สำเร็จได้ยาก และทำให้ผู้อพยพหันไปหาการกระทำความผิดเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนไม่สามารถจะได้โดยถูกต้องตามกฎหมาย ในการวางแผนป้องกันอาชญากรรมที่มีสาเหตุจากการอพยพของประชากรนี้ รายงานขององค์การสหประชาชาติแสดงให้เห็นว่าอาจทำให้สำเร็จได้ในระดับท้องถิ่น ยกตัวอย่างในประเทศสังคมนิยมในยุโรปตะวันออกที่มีอาชญากรรมสูง เนื่องมาจากประชาชนในเมืองไม่รู้จักกัน ดังนั้นจึงได้มีการดำเนินการให้ประชาชนได้มีโอกาสรู้จักมักคุ้นกัน ซึ่งมีผลทำให้เกิดการติดต่อซึ่งกันและกัน จนกระทั่งเกิดการควบคุมอาชญากรรมโดยอัตโนมัติ วิธีป้องกันอาชญากรรมทำนองนี้ถูกนำไปใช้ในหลายประเทศในสหรัฐอเมริกา การป้องกันโดยวิธีการออกแบบสภาวะสิ่งแวดล้อมตลอดจนความร่วมมือของประชาชน กล่าวกันว่าประสบความสำเร็จ

2) ในการวางแผนการศึกษาจะต้องมีการประสานกับการวางแผนทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย เพราะมีฉะนั้น ผู้ที่สำเร็จการศึกษาออกมาแล้วไม่มีงานทำและจะก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมจากผู้ที่ไม่มียานทำเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ทัศนคติ สภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจและสังคมเท่านั้นที่จะมีผลต่อการพัฒนาประเทศในทางบวก และมีผลต่อการยับยั้งต่อการอาชญากรรมในกลุ่มประชากรคนหนุ่มสาวได้ด้วย ในการประชุมสัมมนาเรื่องการป้องกันอาชญากรรมกับการพัฒนาประเทศจัดโดย UNAFEI ในนครโตเกียวประเทศญี่ปุ่นเมื่อต้นปี พ.ศ. 2524 ที่ประชุมก็ได้เน้น

บทบาทของการวางแผนป้องกันอาชญากรรมควบคู่กับการวางแผนพัฒนาประเทศด้วย ผู้เชี่ยวชาญองค์การสหประชาชาติเน้นการร่วมมือกันระหว่างนานาชาติ โดยให้มีการร่วมมือกับทางเทคนิคและการแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็น และประสบการณ์ต่าง ๆ โดยผ่านการสัมมนา การประชุม และการฝึกอบรมเป็นต้น

นักอาชญาวิทยาอีกท่านหนึ่ง ได้เสนอแนวทางการป้องกันอาชญากรรมไว้ 2 ทางด้วยกัน คือ

- 1) การป้องกันอาชญากรรมที่มุ่งต่อบุคคล
- 2) การป้องกันอาชญากรรมที่มุ่งต่อสิ่งแวดล้อม

วิธีแรก การป้องกันที่มุ่งต่อบุคคลนั้น ยังแบ่งออกได้อีกเป็น 2 วิธี คือ ก) การบังคับใช้กฎหมายอาชญากรรมเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมาย โดยยับยั้งผู้ที่ประกอบอาชญากรรม และจับกุมผู้กระทำความผิดไปลงโทษ และ ข) การแก้ไขเงื่อนไขทางสังคมขั้นพื้นฐานและการปรับตัวที่ไม่เหมาะสมในตัวบุคคล ซึ่งถือกันว่าเป็นที่เพาะอาชญากรรม ส่วนการป้องกันที่มุ่งต่อสิ่งแวดล้อมนั้น รวมเอาความสัมพันธ์ทุกอย่างที่มีอยู่ระหว่างบุคคล และสิ่งแวดล้อมภายนอก ตลอดจนอิทธิพลต่าง ๆ ในการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ก่อให้เกิดอาชญากรรมหรือที่ไม่บรรลุนิติภาวะทางสังคมที่กำหนดไว้

การป้องกันอาชญากรรมอีกวิธีหนึ่ง มีผู้เสนอในการสัมมนานานาชาติ เรื่องการป้องกันอาชญากรรม และการพัฒนาประเทศที่สถานบันสหประชาชาติแห่งภาคตะวันออกไกล เพื่อป้องกัน และแก้ไขผู้กระทำความผิดได้จัดขึ้นในกรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น นั้น แยกออกตามขนาดของการป้องกันคือ 1) การป้องกันอาชญากรรมแบบจุลภาค (Micro Prevention Program) และ 2) การป้องกันอาชญากรรมแบบมหภาค (Macro Prevention Program) ในการป้องกันอาชญากรรมแบบจุลภาคผู้วางแผนป้องกันให้ความสนใจต่อตัวผู้กระทำความผิด และหน่วยงานยุติธรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการกับผู้กระทำความผิด ตามแบบนี้เน้นการศึกษา ตัวผู้กระทำความผิดเพื่อให้เข้าใจว่าเขา ได้กระทำความผิดเพราะสาเหตุอะไร และวิธีดำเนินการในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดวิธีใดจึงจะเหมาะสม รวมทั้งการศึกษาระบบงานยุติธรรมต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงระบบงานเหล่านี้ให้ดีขึ้น ตลอดจนการวางแผนงานยุติธรรมร่วมกันของหน่วยงานเหล่านั้น

ส่วนในการป้องกันมหภาคจะรวมเอาการป้องกันแบบที่ 1 เข้าไปด้วยแต่มองปัญหาขยายกว้างออกไปถึงระบบงานอื่นๆ ในสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาอาชญากรรม ตลอดจนการแก้ไขปัญหานี้ เช่น ระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง เป็นต้น โดยเน้นการวางแผนป้องกันอาชญากรรมให้เป็นส่วนหนึ่งในการวางแผนในระบบดังกล่าวด้วยตามที่กล่าวมาจะเห็นแนวความคิดในของการป้องกันอาชญากรรมมากมายหลายแบบ และหลายระดับซึ่งมีส่วนสัมพันธ์ อย่างไรก็ตามการวางแผนป้องกันอาชญากรรม โดยจัดทำเป็นโครงการป้องกันอาชญากรรม

โดยตรงเป็นเรื่องยาก และได้รับความสนับสนุนทางการเงินน้อย เพราะสิ่งที่ต้องป้องกันยังไม่เกิดขึ้นและผลของการป้องกันตามโครงการที่ยากที่จะคาดหมายได้ บางครั้งก็มีการขัดแย้งระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้การปฏิบัติตามโครงการการป้องกันอาชญากรรมไม่ได้ผลเท่าที่ควร

ทางเลือกในการป้องกันอาชญากรรมแทนการปราบปราม และการดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดกำลังได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น มติของสหประชาชาติโดยคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคม กล่าวว่า แนวความคิดในการป้องกันองค์กรอาชญากรรม ไม่ควรจำกัดเฉพาะอาชญากรรมพื้นฐานเท่านั้น แต่ร่วมทั้งการใช้ความรุนแรงในครอบครัว และอาชญากรรมในรูปแบบใหม่ ๆ เช่น องค์กรอาชญากรรม การก่อการร้าย อาชญากรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม อาชญากรรมคอมพิวเตอร์ การคอร์รัปชัน และการค้าที่ผิดกฎหมาย การค้าอาวุธที่มีอำนาจทำลายร้ายแรง นอกจากนี้การป้องกันองค์กรอาชญากรรมจะต้องคำนึงถึงลักษณะองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและปรากฏการณ์ของอาชญากรรมภายในประเทศ

ในการปฏิรูปกฎหมายจำเป็นจะต้องพิจารณาบริบททางสังคม 2 ด้าน ทั้งการบังคับใช้กฎหมาย และการป้องกันอาชญากรรม การควบคุมอาชญากรรมไม่ควรกระทำในเชิงรับได้แก่ การจับกุมสอบสวนฟ้องร้องและดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดเท่านั้น แต่จะต้องคำนึงถึงการยับยั้ง ช่มชู้ และป้องกันมิให้บุคคลกระทำความผิดด้วย แม้แนวความคิดประการหลังนี้จะไม่ค่อยประสบความสำเร็จมากนัก แต่ความหมายในการป้องกันอาชญากรรมเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงตลอดเวลา ถ้าเราคิดแต่เพียงว่าการควบคุมอาชญากรรมกระทำโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ ศาล และเรือนจำ การควบคุมอาชญากรรมตามประเพณี โดยการเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ และเพิ่มโทษในกฎหมาย ย่อมไม่เพียงพอ นอกจากนี้เราจะต้องเข้าใจพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดเพื่อนำไปสู่การป้องกันอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุนี้ สังคมจำเป็นจะต้องคำนึงถึงความเสี่ยงภัยจากองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติ และแสวงแนวทางในการป้องกันทั้งในระดับประเทศ และระหว่างประเทศดังได้กล่าวมาแล้ว การป้องกันอาชญากรรมอาจเน้นที่ 1) สังคมหรือตัวบุคคลผู้กระทำความผิด 2) การป้องกันตามสถานการณ์ และ 3) การป้องกันในชุมชน การป้องกันองค์กรอาชญากรรม อาจนำวิธีการดังกล่าวมาใช้ได้ แต่เราจะต้องคำนึงถึงกลุ่มบุคคลที่มีอันตรายต่อสังคม และชุมชน เพราะองค์กรอาชญากรรม และอาชญากรรมยุคใหม่ ได้สร้างปัญหาให้แก่ประเทศชาติ และประชาคมโลก เช่น การแสวงหากำไรเป็นเป้าหมายของผู้ประกอบอาชญากรรมแทบทุกประเทศ

การพัฒนาประเทศทำให้การเคลื่อนย้ายสินค้าประชาชน และเงินข้ามพรมแดนกระทำได้ง่าย โดยเฉพาะเงินที่สกปรกซึ่งได้มาจากการค้ายาเสพติด อาวุธผู้ลักลอบเข้าเมืองโดย

ผิดกฎหมาย และวัสดุนิวเคลียร์ ผู้กระทำความผิดจะไม่สนใจพรมแดนของประเทศใดประเทศหนึ่งในการแสวงกำไร แต่จะกระทำทุกวิถีทางที่กฎหมายมีช่องโหว่หรือกระบวนการยุติธรรมอ่อนแอ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์สูงสุด

แนวทางป้องกันอาชญากรรมในยุคใหม่ จึงจำเป็นที่จะต้องแสวงหาวิธีการการคาดเนและการตระหนักถึงความเสี่ยงในการเกิดอาชญากรรมไว้ล่วงหน้า เพื่อที่จะได้แสวงหาแนวทางป้องกัน รวมทั้งการปฏิรูปกฎหมาย และการบังคับใช้กฎหมายให้เหมาะสมแก่อาชญากรรมในประเภทนั้น ความเสี่ยงในการเกิดอาชญากรรมที่เราสามารถคาดเนได้ในอนาคต และควรแสวงหาวิธีการป้องกันความเสี่ยงนี้

1)การฟอกเงิน การฟอกเงินเป็นปัญหาที่คุกคามความมั่นคงของประเทศโดยเฉพาะในธุรกิจ การฟอกเงินมีหลายประเภท ประเด็นที่เราจะต้องคำนึงถึงก็คือ การนำเงินที่สกปรกมาลงทุนในธุรกิจที่ถูกกฎหมายเพื่อจะฟอกเงินนั้น โดยไม่คำนึงถึงการประกอบธุรกิจ และการแข่งขันในทางการค้า

2)คอร์รัปชัน ในทำนองเดียวกันกับการฟอกเงินเราควรพิจารณาว่า การคอร์รัปชันเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของรัฐ โดยเฉพาะการแสวงหากำไร โดยอาศัยช่องว่างกฎหมาย การคอร์รัปชันมีหลายประเภท ในที่นี้ต้องการให้นั้นเฉพาะ

ก) การคอร์รัปชันในภาครัฐและภาคเอกชน เช่น การคอร์รัปชันระหว่างเอกชนหรือบริษัทกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ข) การคอร์รัปชันในภาคเอกชนและการเมือง เช่น การคอร์รัปชันระหว่างเอกชนและผู้ดำรงตำแหน่งในทางการเมือง

ค) เจตนาในการเข้าแทรกแซงในธุรกิจผิดกฎหมาย วิธีการครอบงำธุรกิจเป็นการกระทำหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดปัญหาได้แก่ การลงทุนในธุรกิจที่ถูกกฎหมายโดยอาศัยการฟอกเงินจากที่อื่น เพื่อสร้างภาพลักษณ์ให้แก่การประกอบธุรกิจภายใต้ข้อจำกัดของกฎหมาย หรือเพื่อให้คู่แข่งมีฐานอ่อนแอลงไป อีกประเภทหนึ่งได้แก่ การวางแผนโดยไตร่ตรองไว้ล่วงหน้าเพื่อแสวงกำไร โดยการเข้าครอบครองบริษัทที่มีฐานการเงินมั่นคง และถ่ายเททรัพย์สินออกจากบริษัท

ง) การปลอมแปลงเอกสาร ความเสี่ยงภัยจากอาชญากรรมประเภทนี้ อาจเกิดขึ้นได้อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการจัดทำและการส่งเอกสารที่จร่วมกับการประกอบอาชญากรรมประเภทอื่นที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ความผิดประเภทนี้อาจกระทำโดยอิสระหรือการกระทำร่วมกับความผิดอื่นก็ได้ วัตถุประสงค์ในการกระทำความผิดเพื่อแสวงกำไรหรือความได้เปรียบโดยการแข่งขันโดยการปลอมแปลงเอกสาร

การประเมินความเสี่ยงขององค์กรอาชญากรรม ที่มีต่อสังคมอาจกระทำได้โดยอาศัยขั้นตอนดังต่อไปนี้ (ขั้นตอนดังกล่าวนี้เป็นมาตรฐานขั้นต่ำ ซึ่งอาจนำไปใช้ประกอบการพิจารณา ปรับปรุงกฎหมาย และการบังคับใช้กฎหมาย)

1) การตรวจสอบวัตถุประสงค์ของการปรับปรุงกฎหมาย หรือการปฏิรูปกฎหมาย

2) การพิจารณาผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ความเสี่ยงของการเกิดอาชญากรรมของการปฏิรูปกฎหมาย

3) การเสนอข้อมูลพื้นฐานจำเป็นประกอบการพิจารณา

4) การตีความและการประเมินผล รวมทั้งน้ำหนักของผลกระทบในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งข้อเสนอแนะในการติดตามผลกระทบ และตรวจสอบความสำเร็จของโครงการ

5) พิจารณาผลกระทบที่เกิดจากความเสี่ยงของอาชญากรรม กับการปฏิรูปกฎหมายก่อนที่จะตัดสินใจว่า จะเสนอร่างกฎหมายหรือไม่

รูปแบบดังกล่าวนี้เป็นเพียงข้อเสนอแนะที่พิจารณาการปรับปรุงกฎหมายโดยคำนึงถึงความเสี่ยงภัยของอาชญากรรมเข้ามาประกอบการตัดสินใจในการปรับปรุงกฎหมาย

กล่าวโดยสรุปการพิจารณาปรับปรุงกฎหมายที่มีโทษในทางอาญาเพื่อป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมประกอบด้วย

1) การบัญญัติความผิดและโทษให้รุนแรงเพียงพอสำหรับบุคคล ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรอาชญากรรมในระดับต่าง ๆ

2) การปรับปรุงมาตรฐาน และวิธีการในการคุ้มครองบุคคลซึ่งมีส่วนสำคัญในการผดุงความยุติธรรมรวมทั้งครอบครัวของบุคคลนั้นมิให้ถูกข่มขู่คุกคาม

3) การนิยามความผิดขององค์กรอาชญากรรมให้ชัดเจน

4) ขยายอำนาจของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการยึดทรัพย์สิน ที่เกิดจากอาชญากรรม โดยเฉพาะผลกำไรขององค์กรอาชญากรรม และยึดทรัพย์สินที่ใช้ในการกระทำความผิด

5) สร้างกระบวนการให้ความคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย จากความรับผิดชอบในทางอาญาเมื่อกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งผิดกฎหมาย ในขณะที่สืบสวนสอบสวนและแทรกซึมเข้าไปในองค์กรอาชญากรรม นอกจากนี้รัฐบาลจะต้องจัดสรรงบประมาณ ที่จำเป็นโดยมีกำหนดระยะเวลาแน่นอน เช่น แผน 3 ปี หรือ 5 ปี ในการใช้กฎหมาย และการดำเนินคดีต่อองค์กรอาชญากรรมโดยเฉพาะ การปรับปรุงประสิทธิภาพของตำรวจ และระบบสื่อสาร การดำเนินกับองค์กรอาชญากรรม และต้องมีการประสานงานระหว่างพนักงานสอบสวน และพนักงานอัยการรวมทั้งมาตรการสอบสวน และการฟ้องคดีที่มีประสิทธิภาพเพิ่มมาก

ขึ้น ทั้งนี้เพราะการดำเนินคดีต่อองค์กรอาชญากรรมนั้น มีความสลับซับซ้อนมากกว่าคดีอาชญากรรมธรรมดา

จากแนวความคิดในการป้องกันอาชญากรรมดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ทางเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ควรแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันตนเอง และชุมชนโดยมีแนวคิดหลักการ และกิจกรรมดังนี้

1) พบปะพูดคุยกับประชาชนตามเคหสถาน โดยสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรม ยาเสพติดให้โทษ อุบัติภัย และปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

2) ประสานงานโรงเรียนในท้องถิ่น เพื่อขอให้จัดเวลาช่วงสั้น ๆ ให้ชุดปฏิบัติการชุมชนสัมพันธ์ทำการบรรยายให้ความรู้กับนักเรียน

3) จัดอบรมให้ความรู้ เกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรมยาเสพติดให้โทษ อุบัติภัยและปัญหาอื่น ๆ

หลังจากประชาชนได้มีความรู้เกี่ยวกับการป้องกันตนเอง และชุมชนจากปัญหาอาชญากรรมแล้ว ควรจัดระบบประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนกับตำรวจซึ่งมีแนวคิดหลักการ และกิจกรรมดังต่อไปนี้

1) จัดการประชุมระหว่างผู้นำชุมชน ประชาชนและตำรวจขอความร่วมมือและชี้แจงเกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมืองดี ตลอดจนวิธีการแจ้งข่าวสารให้แก่ตำรวจ

2) จัดผู้รับข่าวสารความคิดเห็นและเสนอแนะของประชาชน

3) นำข้อเสนอของประชาชนเกี่ยวกับระบบการประสานงาน และการสนับสนุนในเชิงปฏิบัติงานของตำรวจมาทำการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

4) จัดระบบข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้ข่าวสาร และการสนับสนุนการปฏิบัติงานของตำรวจให้มีความทันสมัยและต่อเนื่อง โดยคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้ให้ข่าว และสนับสนุนการปฏิบัติงานของตำรวจเป็นสำคัญ

สรุป การป้องกันอาชญากรรมโดยการเสริมสร้างความรู้ตามกฎหมาย เริ่มจากแนวคิดในการป้องกันอาชญากรรม ซึ่งมี 2 ขั้นตอน คือขั้นตอนการป้องกันก่อนการเกิดอาชญากรรม และขั้นตอนการป้องกันอาชญากรรมได้เกิดขึ้นแล้วเพื่อมิให้เกิดขึ้นอีก สาเหตุของอาชญากรรมสรุปได้ 3 ประการ คือ เงื่อนไขทางสังคม เงื่อนไขทางจิตใจ และเงื่อนไขทางสิ่งแวดล้อม นักอาชญาวิทยาบางท่านได้เสนอวิธีการป้องกันอาชญากรรมไว้ว่า การป้องกันอาชญากรรมเป็นผลรวมของกิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งต่อการปรับปรุงตัวเยาวชน และการสร้างบุคลิกภาพที่ดีในตัวเอง การป้องกันอาชญากรรม โดยวิธีความพยายามจัดการกับสถานะทางสิ่งแวดล้อมที่เชื่อกันว่าเป็นที่มาของอาชญากรรม และการป้องกันอาชญากรรมโดยพิจารณาบริการต่าง ๆ ที่จัดไว้ให้เยาวชนแต่ละคน

หรือกลุ่มของเยาวชนทั้งหมด และนอกจากนี้การป้องกันอาชญากรรมยังสามารถใช้ งานชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่ตำรวจให้ดำเนินงานได้โดยการเข้าถึงประชาชน และการสร้างศรัทธา ความเชื่อถือ การให้การศึกษาให้ความรู้แก่ประชาชนในการป้องกันอาชญากรรม อุบัติภัย ยาเสพติดให้โทษ เพื่อป้องกัน และลดปัญหาของชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม การจัดระบบการประสานงานระหว่างหน่วยประชาชนกับตำรวจ และการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับตำรวจ ในการป้องกันอาชญากรรม ยาเสพติดให้โทษ อุบัติภัยต่าง ๆ ระบบแจ้งข่าวอาชญากรรม การร่วมตรวจ ป้องกันชุมชนในฐานะเป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าพนักงาน เป็นต้น

4.3.2 การส่งเสริมให้ประชาชนเคารพต่อกฎหมายเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย

การที่สังคมจะมีความสงบเรียบร้อยนั้น คนในสังคมจะต้องเคารพกฎหมาย ปฏิบัติตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ตามหรือห้ามไม่ให้ปฏิบัติ แต่ก็ยังมีคนกลุ่มหนึ่งที่ไม่ยอมปฏิบัติตามตัวบทกฎหมาย ซึ่งเนื่องมาจากหลายสาเหตุ ที่เรียกว่า “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย” ดังได้กล่าวมาแล้ว ในบทที่ 2 พอสรุปได้ ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายได้ว่า ร่างกฎหมายไม่เหมาะสมกับสภาพวิถีชีวิต และวิถีคิดของคนไทย ขัดกับความรู้สึกรักชาติของคนในสังคม มีรายละเอียดมากยากต่อการปฏิบัติตาม กำลังคนและกำลังเงินมีไม่เพียงพอกับการบังคับใช้กฎหมาย เจ้าหน้าที่เป็นผู้ใช้ดุลพินิจ แต่เพียงฝ่ายเดียว ขั้นตอนของทางราชการมีมากมาย เกิดความยุ่งยากในการแก้ไขปรับปรุง สังคมรับรู้การหลีกเลี่ยงกฎหมายเป็นของธรรมดา ค่านิยมของคนไทยมีการหลีกเลี่ยงกฎหมาย ยกย่องอำนาจปราศจากเหตุผลนับถือระบบอุปถัมภ์ มีการทุจริต คอรัปชั่น กฎหมายไม่ดี มีความสลับซับซ้อนขององค์การการบังคับใช้กฎหมาย ประชาชนรับทราบและรับรู้กฎหมายที่รัฐประกาศใช้ในวงแคบไม่กว้างขวาง จากสาเหตุดังกล่าวจำเป็นที่จะต้องมีการส่งเสริมให้ประชาชนเคารพต่อกฎหมายเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยแก่สังคมดังต่อไปนี้

1. กำหนดวิชาว่าด้วยกฎหมายสำหรับประชาชน ในหลักสูตรการเรียนการสอน ตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และกำหนดเป็นวิชาบังคับพื้นฐานในระดับอุดมศึกษาทุกสาขาอาชีพ ซึ่งในปัจจุบันได้กำหนดไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำรงชีวิตในสังคม ในมาตรฐาน ส. 2.1¹³⁷ “ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดีตามกฎหมาย ประเพณี และวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทย และสังคมโลก

¹³⁷ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2544), 16.

อย่างสันติสุข” และมาตรฐาน ส.2.2¹³⁸ “เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”

จากมาตรฐานทั้ง 2 ข้อ¹³⁹ ในสาระการเรียนรู้ หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม จึงกำหนดขอบข่ายการเรียนรู้ที่มีแนวความคิดรวบยอดเกี่ยวกับศาสตร์ต่าง ๆ หลายศาสตร์ คือ สังคมวิทยา มนุษยวิทยา รัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ โดยศึกษาระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม มีวัฒนธรรม มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเป็นกลุ่ม ศึกษาสถาบันทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม มุ่งให้เกิดความเข้าใจต่อระบบการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะบทบาทและหน้าที่ในฐานะพลเมืองของประเทศในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ศึกษาการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินของไทย และหลักกฎหมายที่สำคัญ องค์ประกอบของกระบวนการยุติธรรมด้วยความคิดรวบยอดเหล่านี้ ทำให้ผู้เรียนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ จึงต้องใช้ผู้เรียนได้รู้จักตนเอง แสวงหาความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม ชุมชน สังคม ที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงและแตกต่างกัน มีการขัดเกลาทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ในฐานะเป็นสมาชิกที่อยู่ร่วมกันอันมีบรรทัดฐานทางสังคม มีระบบค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีทางสังคม สถาบันต่าง ๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางสังคม รวมทั้งสามารถวิเคราะห์สภาพสังคม วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ระหว่างสังคมไทย กับสังคมอื่นในโลก เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันทั้งยังต้องเรียนรู้ และแสวงประสบการณ์ทางด้านระบบการเมือง การปกครองของประเทศต่าง ๆ ในโลกโดยเฉพาะระบบการเมือง การปกครองของประเทศไทยภายใต้รัฐธรรมนูญ ทั้งต้องเรียนรู้และเข้าใจรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ระบบการปกครองท้องถิ่น และกฎหมายสำคัญที่เกี่ยวข้องในชีวิตของคนไทยเพื่อจะได้ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีในวิถีทางประชาธิปไตย และมีส่วนร่วมต่อสังคมอย่างมีเหตุมีผลมีความสามารถที่จะฉลาดเลือกประเมิน คิดพิจารณาผลที่เกิดจากการเลือกและตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณ

หัวข้อสำคัญ ที่เป็นกรอบความคิด ในการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนในสาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคมดังนี้

- 1) พลเมืองดี
- 2) กฎ ระเบียบ กฎหมาย

¹³⁸ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 120.

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน, 120.

3) ประเพณีวัฒนธรรม

4) การอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข

5) การเมืองการปกครอง

2. ปรับปรุงการรับรู้ของประชาชนต่อกฎหมายที่รัฐประกาศใช้ นอกจากประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ซึ่งมีประชาชนจำนวนมากที่ไม่รู้ ไม่เข้าใจกฎหมาย โดยเฉพาะประชาชนคนยากจน การศึกษาไม่ดี เรื่องนี้ นายอุทัย พิมพ์ใจชน¹⁴⁰ ได้ให้ความเห็นว่า “คงหนีไม่พ้นที่จะต้องหันมาดู เรื่องการศึกษา เรื่องการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม เรื่องการเสริมสร้างประชาธิปไตยให้เข้มแข็งสมบูรณ์ พัฒนาระบบตรวจสอบการใช้อำนาจ ให้ความสำคัญกับการบังคับใช้กฎหมายมิใช่เพียงตรากฎหมายขึ้นบังคับใช้ แล้วถือว่าคือความสำเร็จ”

3. สื่อมวลชนให้ความช่วยเหลือในการเผยแพร่กฎหมายที่ประกาศใช้ หรือช่วยเหลือให้กระบวนการบังคับใช้กฎหมายมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงดังที่ คัมภีร์ แก้วเจริญ¹⁴¹ ได้ให้ข้อคิดไว้ 2 ข้อด้วยกันคือ

1) ขอให้สื่อมวลชนนั้นให้ข้อมูลที่ถูกต้อง ให้ความรู้ที่ถูกต้องต่อประชาชนในกระบวนการบังคับใช้กฎหมาย

2) ขอให้ช่วยตรวจสอบการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมายเพื่อให้มีการบังคับใช้กฎหมายที่ถูกต้อง และให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนอย่างแท้จริง

4. จัดระบบพัฒนาบุคลากรของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้กฎหมายในทุกองค์กรทั้งฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ในองค์กรฝ่ายปกครอง องค์กรตำรวจ องค์กรอัยการ และองค์กรอื่นที่มีอำนาจดำเนินคดี ดังความคิดเห็นของ ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์¹⁴² ว่า “ในสภาพปัจจุบัน ทุกฝ่ายต่างยอมรับว่าการบังคับใช้กฎหมายขาดประสิทธิภาพ เพราะจำนวน และความรอบรู้ของเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ อีกทั้งยังขาดประสบการณ์ ซึ่งแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว สามารถกระทำได้อีกโดยการจัดระบบการพัฒนาบุคลากรของรัฐกัน

¹⁴⁰อุทัย พิมพ์ใจชน, การบังคับใช้กฎหมาย,ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม 2544), 17.

¹⁴¹คัมภีร์ แก้วเจริญ, การบังคับใช้กฎหมาย,ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม 2544), 34.

¹⁴²ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์, การบังคับใช้กฎหมาย,ในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม, 2544), 39.

อย่างจริงจัง เพราะการบังคับใช้กฎหมายที่ดีย่อมเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม และเป็นการจัดระเบียบสังคมที่มีประสิทธิภาพที่สุด”

5. องค์การภาครัฐมีส่วนเกี่ยวข้องกับการบังคับใช้กฎหมายควรส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติตามระเบียบของสังคม ซึ่ง ประธาน วัฒนวนิชย์¹⁴³ ได้เสนอไว้ว่า นักสังคมวิทยาซึ่งศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์อธิบายว่า พฤติกรรมของมนุษย์มีแบบแผนที่เกิดขึ้นเป็นปกติ บุคคลทุกแห่งหนจะอยู่ร่วมกัน มิได้แยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยวความเป็นปกติสุขนี้สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรม และการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม

ระเบียบทางสังคมดำรงอยู่ได้ด้วยบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้แก่ วิถีประชา กฎศีลธรรม กฎหมาย และกฎเกณฑ์อื่น ๆ บุคคลทั่วไปจะเชื่อฟังและปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม เพราะมีแรงกดดันให้ต้องปฏิบัติตาม (Conformity) อันเกิดจากภัยในตัวบุคคล เนื่องจากความต้องการความจำเป็น และประโยชน์ที่จะได้รับ แรงกดดันเหล่านี้จะค่อย ๆ ปลุกฝังอยู่ในตัวบุคคล นอกจากนั้นยังมีการเหนี่ยวรั้งจากภายนอก ได้แก่ วัฒนธรรม ให้บุคคลปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมและความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคม นักสังคมวิทยาสรุปเหตุผลสำคัญ ๆ ซึ่งทำให้บุคคลประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมดังนี้

1. กระบวนการทางสังคม บุคคลมีการควบคุมภายใน ซึ่งส่งเสริมให้เคารพบรรทัดฐานอันเกิดจากกระบวนการทางสังคม (Socialization) ในสังคมปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กับครอบครัว โรงเรียน และกลุ่มเพื่อนสนิทจะมีความสำคัญมาก

2. การถ้อยทีปฏิบัติต่อกัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจะกำหนดโดยการปฏิบัติตอบแทนต่อกัน และถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ต่างก็คาดหวังที่จะให้บุคคลอื่นปฏิบัติต่อตนด้วยดี

3. การตอบแทน ผู้ประพฤติดีย่อมได้รับการตอบแทน มีความพอใจ ได้รับคำชมเชย มีเกียรติ หรือได้รับผลประโยชน์ตอบแทน ส่วนผู้ฝ่าฝืนบรรทัดฐานของสังคมจะถูกลงโทษด้วยวิธีต่าง ๆ

4. วิถีทางโดยชอบธรรม แม้ว่าจะมีบทลงโทษ ต่อผู้ฝ่าฝืนบรรทัดฐานของสังคม การละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคมก็ยังคงเกิดขึ้นอยู่เสมอ การศึกษาของนักจิตวิทยาเกี่ยวกับบุคลิกภาพของบุคคล แสดงว่ามีความขัดแย้งระหว่างแรงผลักดันให้เกิดความต้องการกับการปฏิบัติตามระเบียบสังคมอยู่ตลอดเวลา กระบวนการทางสังคม ซึ่งก่อให้เกิดความปรารถนาและแรงกระตุ้นบุคคลให้มีความทะเยอทะยาน จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขบังคับทางวัฒนธรรม ดังนั้น ทุกสังคมจึงมีวิถีทางให้บุคคลระบายความตึงเครียดด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การกีฬา การละเล่น การบันเทิง การ

¹⁴³ ประธาน วัฒนวนิชย์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาชญวิทยา, (กรุงเทพฯ: ประกายพริ้ง, 2546),

ประกอบกิจทางศาสนาและอื่น ๆ ถ้าปราศจากทางออกเหล่านี้แล้วสังคมนั้นอาจมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนเพิ่มขึ้น

5. ความเป็นปึกแผ่นและความเห็นพ้องต้องกัน การที่บุคคลปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม เป็นเพราะได้รับการส่งเสริมให้รักษาความเป็นปึกแผ่นของสังคม ถ้าสมาชิกในสังคมรู้จักกันมากเพียงใด ความสัมพันธ์และความเป็นเอกภาพจะมีมากขึ้นเพียงนั้นและการฝ่าฝืนจารีตประเพณี หรือกฎหมายมักไม่มีใครปรากฏความเป็นปึกแผ่นของสังคมเกิดจากความคิดเห็นของบุคคลส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันในสาระสำคัญ

1) ในสังคมดั้งเดิมบุคคลมีความผูกพันกัน เพราะค่านิยมของคนส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน

2) สังคมสมัยใหม่ บทบาทของบุคคลที่มีต่อกันแสดงออกด้วยการร่วมมือการแบ่งงานกันทำ และต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตามสังคมยุคใหม่ บุคคลก็ยังมีค่านิยมที่สำคัญร่วมกัน มิฉะนั้นสังคมย่อมอ่อนแอหรือตกอยู่ในอันตราย เช่น ค่านิยมในเรื่องความรักชาติ เคารพสถาบันในสังคม ชาตินิยม ความต้องการสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคและการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และต้องการให้สังคมเจริญก้าวหน้า เป็นต้น

6. การประพฤติตาม และความเป็นปัจเจกชน มักมีผู้อ้างว่าความเป็นปึกแผ่นของสังคมและระเบียบของสังคมขัดแย้งกับการเป็นปัจเจกชน ปัจเจกชนอาจปฏิเสธความต้องการทางวัฒนธรรมและสังคม หรือเพิกเฉยต่อบรรทัดฐานของสังคม เช่น ในกรณีผู้วิปริต (Deranging Behavior) ผู้ประกอบอาชญากรรม หรือกระทำการปฏิบัติรัฐประหาร แต่ปัจเจกชนก็อาจดำรงอยู่ภายใต้ระเบียบของสังคมได้เช่นเดียวกัน การเป็นปัจเจกชนหมายถึงมิได้ลอกเลียนแบบหรือทำตามคำแนะนำของบุคคลอื่นมิได้ตกเป็นทาสของจารีตประเพณีทั้งหมดหรือนิสัยความเคยชินของตนเอง ความเป็นอิสระในการกระทำและมีจิตสำนึกของตนเอง การเป็นปัจเจกชนมิได้หมายถึงการปฏิเสธสังคมและข้อบังคับของสังคม แต่ผลผลิตส่วนหนึ่งของชีวิตในสังคมของบุคคล การเป็นปัจเจกชนขึ้นอยู่กับสังคมประกิต (Socialization) และการพัฒนาบุคลิกภาพซึ่งได้รับการส่งเสริมหรือไม่ส่งเสริมจากค่านิยมที่มีอยู่ในสังคมนั้น ในสังคมปัจจุบันมีข้อน่าสังเกตว่า ความเป็นปัจเจกชนได้รับการคุกคามจากการควบคุมสังคมที่เป็นทางการด้วยกฎ ระเบียบ และแบบแผนต่าง ๆ มากมาย

สรุป การส่งเสริมให้ประชาชนเคารพต่อกฎหมายเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยแก่สังคม นั้น ควรเริ่มต้นตั้งแต่การจัดการศึกษาให้ประชาชนได้มีความรู้ด้านกฎหมายตั้งแต่วัยเยาว์ โดยกำหนดเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับกฎหมาย และการปฏิบัติตามกฎหมายไว้ในหลักสูตรการจัดการศึกษาในทุกระดับ ปรับปรุงวิธีการรับรู้ของประชาชนให้มีช่องทางรับรู้เพิ่มมากขึ้นอย่างหลากหลาย ไม่เพียงแต่ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาเท่านั้น ให้สื่อสารมวลชนมีบทบาท

ในการเผยแพร่ความรู้ และตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บังคับใช้กฎหมายอย่างถูกต้อง และ
 เข้มข้น จัดระบบการพัฒนากุศลกรของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้กฎหมายให้มีการประสาน
 สัมพันธ์กันทั้งฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ รวมทั้งเกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ
 และที่สำคัญที่สุดคือ องค์กรภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบังคับใช้กฎหมาย ควรส่งเสริมให้
 ประชาชนปฏิบัติตามระเบียบของสังคม จึงจะทำให้ประชาชนเคารพกฎหมาย และรักษาความสงบ
 เรียบร้อยแก่สังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 5

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

ตามประมวลกฎหมายอาญาฉบับปัจจุบัน มาตรา 64 ซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมาย เพื่อให้พ้นจากความรับผิดในทางอาญาไม่ได้ แต่ถ้าศาลเห็นว่าตามสภาพ และพฤติการณ์ ผู้กระทำความผิดอาจจะไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐานต่อศาล และถ้าศาลเชื่อว่า ผู้กระทำไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้น ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้”

ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์ความไม่รู้กฎหมายสรุปได้ 3 ประเด็นหลัก ๆ คือ

1. ความสำคัญของความไม่รู้กฎหมาย
2. สาเหตุสำคัญของความไม่รู้กฎหมาย
3. ผลกระทบของความไม่รู้กฎหมาย

มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1.1 ความสำคัญของความไม่รู้กฎหมาย

ความไม่รู้กฎหมาย หมายถึง กรณีที่บุคคลไม่ทราบว่า การกระทำของตนเป็นความผิดต่อกฎหมาย หรือไม่รู้ว่า การกระทำของตนเป็นการกระทำที่กฎหมายบัญญัติห้าม

สำหรับปมรากที่นำไปสู่ปัญหาของความไม่รู้กฎหมายของประชาชนนั้น เนื่องจากการที่กฎหมายเมื่อตราขึ้นบังคับใช้แล้ว สภาพบังคับย่อมเกิดขึ้น และคงอยู่จนกว่าจะถูกลบล้างหรือเปลี่ยนแปลง โดยกระบวนการทางกฎหมาย ดังนั้น สภาพบังคับของระบบกฎหมายที่ล้มเหลว มีกฎหมาย (ครอบคลุมถึงกฎ ระเบียบ ที่เป็นคำสั่งทางปกครองที่มีผลบังคับเป็นการทั่วไปด้วย) จำนวนมากจนเกินกว่าประชาชนจะเรียนรู้ได้หมด มีโครงข่ายความสัมพันธ์ในระบบกฎหมายที่ขอกย้อน (มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง และเชื่อมโยงใหม่ ๆ เกิดขึ้นทุกวัน) มีความสลับซับซ้อนจนดูเหมือนว่าปุถุชนไม่อาจเข้าใจได้ (มีการใช้ภาษาและการตีความที่แม้แต่ผู้ศึกษากฎหมายนั้น ๆ เองยังไม่อาจหาข้อสรุปเป็นอย่างเดียวกันได้) แต่ยังคงศักดิ์สิทธิ์อยู่สำหรับผู้ที่ถูกนำเข้าสู่กระบวนการทาง

กฎหมาย จึงกลายเป็นการสร้างทุกข์ให้กับประชาชน และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชาชนไม่รู้กฎหมาย

ประเภทของความไม่รู้กฎหมาย มีลักษณะความไม่รู้กฎหมายในหลายลักษณะ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ความไม่รู้กฎหมายกับ *Menerea* หมายถึง เจตนา (Intention) หรือความประมาท โดยรู้ตัว (Recklessness) ของบุคคลในการกระทำความใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการกระทำนั้นเป็นความผิดตามกฎหมาย เมื่อการกระทำโดยเจตนาไม่รวมว่าผู้กระทำความผิดต้องรู้ว่า การกระทำนั้นมีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด ความรู้ว่ามีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดไม่ใช่เป็นองค์ประกอบของความผิดที่ผู้กระทำจะต้องรู้

2. ความไม่รู้กฎหมายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หมายถึง ความไม่รู้ว่าการกระทำของตนเป็นความผิดกฎหมายอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

3. ความไม่รู้กฎหมายที่หลีกเลี่ยงได้ หมายถึง ความไม่รู้ว่าการกระทำของตนเป็นความผิดกฎหมาย ซึ่งผู้กระทำสามารถหลีกเลี่ยงได้ถ้ามีความระมัดระวังเอาใจใส่อย่างเพียงพอ

4. ความไม่รู้กฎหมายกับความไม่รู้ข้อเท็จจริง ซึ่งความไม่รู้กฎหมายตรงกับความรู้ข้อเท็จจริงตรงที่ว่า ความไม่รู้กฎหมายนั้นเป็นความรู้ที่ผิดพลาด และเหตุผลที่มีอยู่ในจิตใจ และความนึกคิดของมนุษย์สามารถหยั่งรู้ได้ว่า การกระทำความใดอย่างหนึ่งเป็นการกระทำที่ถูกหรือผิด

5. ความไม่รู้กฎหมายอาญากับความไม่รู้กฎหมายอื่น นอกจากกฎหมายอาญา เช่น ความไม่รู้กฎหมายแพ่ง ถ้าผู้กระทำผิดไม่รู้กฎหมายแพ่ง หรือสำคัญผิดว่าตนมีอำนาจกระทำได้ก็เท่ากับเป็นความไม่รู้ข้อเท็จจริง และสามารถแก้ตัวได้ แต่การกระทำนั้นต้องเป็นการกระทำที่ขาดเจตนาอันเป็นองค์ประกอบของความรับผิดของกฎหมายอาญาลักษณะเช่นนี้ ถือได้ว่า ผู้กระทำไม่มีความผิด แต่กฎหมายอาญานำเอาความไม่รู้กฎหมายมาอ้างให้พ้นผิดไม่ได้ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 64

5.1.2 สาเหตุสำคัญของความไม่รู้กฎหมาย

ความไม่รู้กฎหมายของประชาชนชาวไทยมีสาเหตุสำคัญ ๆ หลายประการพอสรุปได้ดังนี้

1. ขาดความรู้และการศึกษา เพราะกฎหมายเป็นเรื่องของรัฐที่จะตราขึ้น โดยเฉพาะประชาชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือไม่มีโอกาสรู้เห็น แต่กฎหมายมีผลบังคับใช้กับประชาชน

2. ระบบการศึกษาของไทยเพียงแต่สอนสิ่งที่มีอยู่ไม่ได้สอนสิ่งที่ดีควรจะเป็นหรือสิ่งที่ควรพัฒนา จะทำให้ขาดการจินตนาการหรือคิดสร้างสรรค์

3. ความไม่รู้หนังสือ ก็มีผลต่อความไม่รู้กฎหมาย เพราะประชาชนที่ไม่รู้หนังสือย่อมไม่สามารถอ่านตัวบทกฎหมายที่แสดงในรูปของเอกสารได้

4. ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ทราบกฎหมาย ซึ่งในปัจจุบันนี้การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบกฎหมายที่ตราขึ้นมาใช้บังคับมีช่องทางน้อย ส่วนใหญ่วิธีที่ใช้โดยปกติ คือ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา โฆษณาทางวิทยุ หรือปิดประกาศตามสถานที่ราชการเท่านั้น ซึ่งกฎหมายที่ประชาชนควรรู้มี 2 ประเภท คือ กฎหมายที่มีความผิดที่เห็นได้ในตัวเอง (Mala in se) และกฎหมายที่มีความผิดเพราะกฎหมายห้าม (Mala prohibita)

5. กฎหมายที่ใช้บังคับมีมากมายประชาชน ส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนเกี่ยวกับกฎหมาย ทำให้ไม่สามารถรู้กฎหมายได้ครบถ้วน

6. กฎหมายบางอย่างไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และศีลธรรมของประชาชน ทำให้ประชาชนขาดความสนใจเพราะคิดว่าไม่ก่อประโยชน์ใดในการดำเนินชีวิตประจำวัน

7. ในชีวิตจริงประชาชนไม่ค่อยได้พบกับผู้มีอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจตุลาการ พบแต่อำนาจบริหารที่เป็นเจ้าหน้าที่ระดับล่าง ไม่ใช่ผู้มีอำนาจสูงสุด บางครั้งใช้อำนาจไปในทางที่ผิดก็มี

5.1.3 ผลกระทบของความไม่รู้กฎหมาย

ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้ การที่มีผู้ไม่รู้กฎหมายเป็นจำนวนมากทำให้มีผลกระทบเกิดขึ้นได้ในหลายกรณี ดังนี้

1. ผลกระทบต่อสังคมจากการนิยามว่าประชาชนต้องรู้กฎหมายทำให้ประชาชนกลัวถูกลงโทษมากกว่าที่จะเห็นประโยชน์จากการเคารพกฎหมาย เกิดความเข้าใจว่ารัฐเท่านั้นเป็นผู้ออกกฎบังคับใช้ สิทธิเสรีภาพและความเป็นธรรม มีความหมายแคบเกิดความเข้าใจว่าต้องเรียกร้องความยุติธรรมในทางกฎหมาย ทำให้การทำตามกฎหมายถูกต้องเสมออยู่เหนือความชอบธรรม และมีแนวโน้มว่าจะมีการจำกัดการเรียนรู้กฎหมายให้เป็นเรื่องเฉพาะกลุ่ม

2. ผลกระทบต่อรัฐในการรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของประเทศชาติ เพราะการไม่รู้กฎหมายจะมีผลกระทบต่อการบังคับใช้กฎหมาย ด้วยเหตุว่าบุคคลทั้งหลายรังจะอ้างความไม่รู้กฎหมายเป็นข้อแก้ตัวแทบทุกราย

3. ผลกระทบต่อประชาชนด้วยกันเอง ประชาชนถูกเอารัดเอาเปรียบโดยที่ประชาชนอาจไม่รู้กฎหมาย

4. เป็นภาระแก่รัฐในการป้องกันปราบปราม การที่ประชาชนทำผิดกฎหมายเพราะความไม่รู้ทำให้ต้องเสียงบประมาณในการดำเนินคดีหรือในการปราบปราม

5. เป็นภาระแก่รัฐในการจัดหางบประมาณ สำหรับการบริหารกระบวนการยุติธรรม ได้แก่ การจัดอัตรากำลังตำรวจ อัยการ ศาล งบประมาณค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรมจำนวนมาก และงบประมาณของราชทัณฑ์ในแต่ละปีจำนวนมาก

6. ผลกระทบต่อผู้กระทำผิด ได้แก่ ผู้กระทำผิดถูกจับ ถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพระหว่างดำเนินคดี มีผลกระทบต่อครอบครัวทำให้เสียเวลาในการทำมาหารายได้ให้ครอบครัวผู้กระทำผิดถูกลงโทษทางอาญาโดยคำพิพากษาของศาล ไม่ว่าจะเป็นความผิดโดยไม่รู้กฎหมาย โดยประมาทหรือความผิดเล็กน้อยก็ตาม เพราะคดีอาญาขอมความกันไม่ได้ ผู้กระทำผิดต้องมีมลทินหลังพ้นโทษ แม้มีการรอลงอาญา เพราะถือว่าเคยต้องคำพิพากษาให้ลงโทษมาแล้ว การกลับตนเป็นคนดีเข้าสู่สังคมกระทำได้นยากแม้มีกฎหมายล้างมลทินให้ก็ไม่ได้ผลในการกลับเข้าสู่สังคมได้จริง

7. ความไม่รู้กฎหมายที่มีผลต่อการก่ออาชญากรรม ทำให้ผู้ก่ออาชญากรรมตามกฎหมายที่เป็นความผิด เพราะกฎหมายห้ามเป็นส่วนใหญ่เพราะผู้กระทำผิดเข้าใจว่าการกระทำดังกล่าวไม่ผิดกฎหมาย

8. ความไม่รู้กฎหมายที่มีผลต่อการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อปราบปรามอาชญากรรม เพราะอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เจ้าพนักงานใช้เป็นเครื่องมือในการลงโทษผู้กระทำผิด เพราะหวังผลด้านการปราบปรามอาชญากรรมตามนโยบายของรัฐ ซึ่งบางครั้งอาจจะมีการลงโทษเกินกว่าเหตุหรือข่มขู่บังคับให้รับผิดด้วยสาเหตุที่ไม่รู้เท่าทันกับข้อบัญญัติของกฎหมาย

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากผลสรุปความสำคัญความไม่รู้กฎหมายสาเหตุสำคัญของความไม่รู้กฎหมาย และผลกระทบของความไม่รู้กฎหมายผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไขความไม่รู้กฎหมาย ดังต่อไปนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะจากข้อค้นพบในการทำวิจัยเรื่อง หลักกฎหมายอาญาที่ว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ : ศึกษาผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายและแนวทางแก้ไข

1. ทำให้ประชาชนรู้กฎหมายมากขึ้นโดย

1) กำหนดวิชาว่าด้วยกฎหมายสำหรับประชาชนที่ควรรู้ ในหลักสูตรชั้นพื้นฐานและกำหนดเป็นวิชาบังคับพื้นฐานในระดับอุดมศึกษาทุกสาขาวิชา

2) ปรับปรุงการรับรู้ข้อประชาชนต่อกฎหมายที่รัฐประกาศใช้ นอกจากประกาศในราชกิจจานุเบกษา เช่นเผยแพร่ทางสื่อมวลชน จัดหน่วยงานของรัฐรับผิดชอบโดยเฉพาะ อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐสภา

3) กำหนดโครงสร้างการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีส่วนราชการเผยแพร่กฎหมายสำหรับประชาชน

4) สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ให้ความสำคัญต่องานชุมชน และมวลชนสัมพันธ์โดยการจัดสรรบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถให้การเผยแพร่กฎหมาย และสนับสนุนงบประมาณให้เพียงพอ โดยกำหนดเป็นตำแหน่ง หัวหน้าผู้รับผิดชอบระดับกองกำกับการ และมีวุฒิการศึกษาทางนิติศาสตร์

5) กำหนดให้ผู้ที่บรรจุแต่งตั้งเข้ารับราชการ และพนักงานของรัฐทุกประเภท ต้องผ่านการประเมินความรู้ด้านกฎหมายเบื้องต้นเพื่อนำความรู้ความสามารถไปใช้ในการปฏิบัติงาน และสามารถเผยแพร่กฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6) พนักงานสอบสวน ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานด้านกระบวนการยุติธรรมเบื้องต้น ควรชี้แจง เสนอแนะ ข้อกฎหมายให้คู่กรณี และประชาชนที่เกี่ยวข้องทราบ

7) หน่วยการปกครอง ซึ่งมีหน้าที่ดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชน ต้องจัดให้มีการอบรมให้ความรู้ด้านกฎหมายที่ประชาชนควรรู้ให้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำชุมชน ก่อนจะปฏิบัติหน้าที่โดยจัดให้มีศูนย์การฝึกอบรมประจำภูมิภาค

2. การให้ความรู้ด้านกฎหมายแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้นมีผลดี ดังนี้

1) ทำให้การบังคับใช้กฎหมายง่ายขึ้น
2) ประชาชนมีความรู้กฎหมาย ทำให้การกระทำความผิดกฎหมายโดยความไม่รู้กฎหมายลดลง

3) ลดปัญหาอาชญากรรม

4) ลดปัญหาการเอาผิดเอาเปรียบกันในการประกอบอาชีพ

5) ลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม

6) ประชาชนจะไม่กระทำความผิดโดยความไม่รู้กฎหมาย ทำให้ไม่มีมลทินติดตัว

3. การแก้ไขกฎหมายการลงโทษผู้กระทำความผิดควรมีดังต่อไปนี้

1) การลดความรุนแรงของกฎหมายที่ลงโทษผู้กระทำความผิดโดยไม่รู้กฎหมาย โดยศาลอาจใช้ดุลพินิจลดโทษให้ได้ตามประมวลกฎหมายอาญา โดยเฉพาะใน มาตรา 64 ที่ให้ผู้กระทำความผิดสามารถแสดงพยานหลักฐานเพื่อแสดงให้ศาลเชื่อว่าตนเองไม่รู้กฎหมายจริง ๆ ศาลอาจจะลงโทษน้อยกว่าโทษที่กำหนดตามกฎหมายก็ได้

2) มีการชะลอการฟ้องเป็นการให้ผู้กระทำผิดได้กลับตัวเป็นคนดี ก็นคนดีผู้สังคม ไม่ทำให้เสียหายต่อชื่อเสียงและประวัติ

3) ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีการใช้เรื่องของการฟื้นฟูในชุมชน เน้นการป้องกันอาชญากรรมในชุมชน มีการเยียวยาเหยื่อ ฟื้นฟูผู้กระทำผิด เสริมพลังชุมชน

4) รอการลงโทษสำหรับผู้ทำความผิด เพราะความไม่รู้กฎหมาย โดยในระหว่างรอการลงโทษให้ผู้ทำความผิดปฏิบัติกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมตามที่ศาลได้กำหนด

4. การลงโทษผู้ไม่เคารพกฎหมาย

- 1) ให้ลงโทษขั้นสูงสุดของบทบัญญัติกฎหมายนั้น ๆ
- 2) เพิ่มโทษสำหรับผู้กระทำผิดซ้ำซากให้มากขึ้น

5.2.2 ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ในส่วนของบทบัญญัติ มาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งเป็นบทเกี่ยวกับความไม่รู้กฎหมายนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรแก้ไขโดยบัญญัติ ดังนี้

“บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้พ้นจากความรับผิดชอบในทางอาญาไม่ได้ แต่ถ้าศาลเห็นว่า ตามสภาพและพฤติการณ์ ผู้กระทำความผิดจะไม่รู้กฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด ศาลอาจอนุญาตให้แสดงพยานหลักฐานต่อศาล และถ้าศาลเชื่อว่า ผู้กระทำไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้น ศาลควรใช้วิธีการรอการลงโทษในความผิดนั้นๆ

2. รัฐควรจัดทำสัปดาห์กฎหมายชำระกฎหมายที่ล้าสมัย และให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันให้มีเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ขจัดความซ้ำซ้อนของกฎหมาย

3. จัดหาวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือที่ทันสมัย ให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมเพื่อจะได้ดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดได้อย่างรวดเร็ว และเป็นธรรม

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). การจัดสาระการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ: ครูสภา.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2544). ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- กิตติศักดิ์ ปกติ. (2541). ทิศทางกระบวนการยุติธรรมไทยในศตวรรษหน้า. กรุงเทพฯ: (ม.ป.พ.).
- กุลพล พลวัน. (2521). “กฎหมายธรรมชาติ และสิทธิตามธรรมชาติ” วารสารอัยการ. 1 (มิ.ย.), 12 – 13.
- _____. (2534). “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายที่มีโทษทางอาญาในประเทศไทย” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 16, 3 (ต.ค.), 11.
- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2538). คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณะอนุกรรมการ. (2548). “การศึกษาผลกระทบกฎหมายเกี่ยวกับการใช้มาตรการชะลอการฟ้องและมาตรการต่อรองคำรับสารภาพ” นิตยสารดุลพินิจ. 1, 52 (ม.ค.– เม.ย.), 88.
- คณิต ณ นคร. (2525). กฎหมายอาญาภาคความผิด. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คัมภีร์ แก้วเจริญ. (2544). การบังคับใช้กฎหมายในการประมุขนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม.
- คำพิพากษาฎีกาที่ 209/2495 ร.ศ. เล่ม 5 หน้า 10
- จิตติ ดิงศภัทย์. (2521). คำอธิบายประมวลกฎหมายอาญา ภาค 1 ตอนที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา.
- _____. คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิต.
- ชวน หลีกภัย. (2542). “การดำรงตนของนักกฎหมาย” บทบัณฑิตย. 55, ตอน 1 (มิ.ค.).
- ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์. (2544). การบังคับใช้กฎหมายในการประมุขนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม.

- ณรงค์ ใจหาญ. (25--). กฎหมายอาญาว่าด้วยโทษและวิธีการเพื่อความปลอดภัย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2526). ความสำคัญผิดในเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้. วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คุชฎี หัสตะเมียร. (2531). ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบทางอาญาตาม มาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา. วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ. (2549). กฎหมายอาญา หลักและปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- ทักษิณ ชินวัตร. (2544). การบังคับใช้กฎหมายในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2535). “วิสามันตกรรม” มติชนรายวัน. 2 มกราคม.
- บรรเจิด สิงคนดี. (2543). หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญใหม่. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ประธาน วัฒนพาณิชย์. (2546). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาชญาวิทยา. กรุงเทพฯ: ประกายพริก.
- ประเวศ วะสี. (2542). ทิศทางกระบวนการยุติธรรมไทยศตวรรษใหม่. กรุงเทพฯ: (ม.ป.พ.).
- ประสิทธิ์ ไชยวัลย์กุล. (2540). เหลียวหลังดูกฎหมายและความยุติธรรม. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- พรชัย สุนทรพันธ์. (ม.ป.ป.). ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว. กรุงเทพฯ: (ม.ป.พ.).
- พรชัย สุนทรพันธ์. (ม.ป.ป.). ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว. กรุงเทพฯ: (ม.ป.พ.).
- พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ.2499. (2499). ราชกิจจานุเบกษา. 73 (ตอน 95) ฉบับพิเศษ, 15 พฤศจิกายน.
- พัทธา สายหู. (2531). “ความรู้และความไม่รู้กฎหมายของประชาชน” วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 18, 2 (2531), 120–124.
- พิเศษ พัฒนโชติ. (2544). การบังคับใช้กฎหมายในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม.
- ภูมิชัย สุวรรณดี และคนอื่นๆ. (ม.ป.ป.). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. กรุงเทพฯ: (ม.ป.พ.).
- มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง. สำนักวิชานิติศาสตร์. (2549). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด.

- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2548). **กฎหมายอาญา 1 : ภาคบทบัญญัติทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ 19. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- มีชัย ฤชุพันธุ์. (2550). **การบังคับใช้กฎหมาย**. แหล่งที่มา www.kridika.go.th (24 กันยายน 2550)
- ศรีราชา เจริญพาณิชย์. (2538). **ระบบกฎหมายมนุษย์กับสังคม**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สมศักดิ์ ดันตนา. (2530). **ความรู้กฎหมายกับความรับผิดชอบทางอาญา**. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมศักดิ์ ปริศนานันทกุล. (2550). **บทบาทรัฐสภาในการแก้ไขปัญหาความรู้กฎหมายของประชาชน**. แหล่งที่มา www.library.coj.go.th (7 กันยายน 2551)
- สันติ ทักราล. (2544). **การบังคับใช้กฎหมายในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2**, กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม.
- สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม. **กระบวนการต้นใหม่ของกระบวนการยุติธรรมในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด**. แหล่งที่มา www.oja.go.th (7 สิงหาคม 2550)
- _____. (2551). **มาตรการในกระบวนการบังคับใช้กฎหมายเชิงบูรณาการ**. แหล่งที่มา www.oja.go.th (30 กันยายน 2551)
- สำนักงานอัยการสูงสุด. (ม.ป.ป.). **แผนคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน สำนักงานอัยการสูงสุด ฉบับที่ 3 พ.ศ.2539 – 2544**. กรุงเทพฯ: สำนักงานอัยการสูงสุด.
- สุดสงวน สุดธีรชาน. (2524). **อาชญาวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ป.).
- เสริม ปุณณะหิตานนท์. (2523). **การกระทำผิดในสังคม**. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ป.).
- แสวง บุญเฉลิมภท. (2538). **หลักกฎหมายอาญา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โครงการตำราและเอกสารคณานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2539). **หลักกฎหมายอาญา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- หยุด แสงอุทัย. (ม.ป.ป.). **การวินิจฉัยปัญหาคดีอาญา**. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ป.).
- อนันต์ ปันยารชุน. (2542). **ทิศทางการบวนการยุติธรรมไทยศตวรรษใหม่**. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ป.).
- อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ และพรทิพย์ เพ็ชรศิริ. (2523). **วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับพิเศษ อนุสรณ์ ศ.หยุด แสงอุทัย**. (ต.ค.), 269.

- อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ และพรทิพย์ เพ็ชรศิริ. (2523). “ความไม่รู้กฎหมาย” วารสารกฎหมาย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับพิเศษ (ส.หยุด แสงอุทัย. (ต.ค.), 418 -419.
- อักษราทร จุฬารัตน์. (2544). การบังคับใช้กฎหมายในการประมุขนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัย
แห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงยุติธรรม.
- อุทิศ แสงโกสิก. (2525). กฎหมายอาญา ภาค 1. กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการเอกสารและวิชาการ กอง
วิชาการ กรมอัยการ.
- Arzt, G. (1976). “Ignorance or Mistake of Law” **American Journal of Comparative Law**.
24 (Fall), 646.
- Austin, J. (1875). **Lecture on Jurisprudence, or the philosophy of positive law**.
The Student’s ed. By Robert Campbell. London: John Murray.
- Holmes, supra not 36.
- K. Neumaun. (1952). **The manual of German law vol.2**. London: H.M.’s Stationary Off.
- Keedy, E.R. (1908). “Ignorance and Mistake in the Criminal Law” **Harvard Law Review** 22
(December) : 76 Ignorance’ may be defined as lack of knowledge : whereas a mistake
is a wrong conclusion frequently caused by insufficien knowlede. และอ้างใน คุขฤ
หัตถ์ละเมียร. (2531). ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบในทางอาญาตามมาตรา 64 แห่ง
ประมวลกฎหมายอาญา. วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Nauck, Supra note 6, p. 313 อ้างถึงใน สมศักดิ์ ตันตเลขา. (2530). ความไม่รู้กฎหมายกับความ
รับผิดชอบทางอาญา. วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Rollin, M.P. (1969). **Criminal law**. 2nd ed. New York: The Foundation Press.
- Ryu, P.K. & Helen, S. (1957). “Error Juris : A comparative sudp” **University of Chicago Law
Review**. 24 (Spring), 446.
- Smith, A.T.H. (1985). **Erro and mistake of law in Anglo – American criminal**, 1 Vol. 14
Anglo – American L. Rev. 3 , 19 – 20, (1985). D.D’ Connor, supra note 24, p.647.
- Smith, J.C. & Brain, H. (1978). **Criminal law**. 5th ed. London: Butterworth.
- Story, J. (1886). Equity Jurisprudence. 13th ed., p. 158. quoted in Hall, J. (1960). **General
Principles of criminal law**. 2nd ed. New York: The Bobbs – Merrill Company Inc.
และอ้างใน คุขฤ หัตถ์ละเมียร (2531). ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบในทางอาญา
ตามมาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา. วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Willam, G.S. (1961). **Criminal law : The general part**. 2nd ed. London: Steven & Son, Ltd.

_____. (1969). **Textbook of criminal law**. London: Stevens & Sons. และอ้างใน
สมศักดิ์ ตันตเลขา. (2530). **ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดทางอาญา**. วิทยานิพนธ์
นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ

พันตำรวจโท สมคิด แก้วศักดิ์

วันเดือนปีเกิด

9 กุมภาพันธ์ 2502

ประวัติการศึกษา

ระดับปริญญาตรี

นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พ.ศ. 2534

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2551 – ปัจจุบัน พนักงานสอบสวน (สบ2) สถานี

ตำรวจภูธรพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย

พ.ศ. 2539 – พ.ศ. 2550 รองสารวัตรสืบสวน และพนักงาน

สอบสวน (สบ1 - สบ2) สถานีตำรวจภูธรอำเภอเทิง

จังหวัดเชียงราย

พ.ศ. 2536 – พ.ศ. 2539 รองสารวัตร งาน 1 ฝ่ายอำนวยการ

กองการสอบสวน สำนักงานกำลัง กรมตำรวจ

พ.ศ. 2522 – พ.ศ. 2536 ลูกแถว - ผู้บังคับหมู่ สถานีตำรวจภูธร

อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

พ.ศ. 2521 ลูกแถว กองร้อยที่ 5 โรงเรียนตำรวจภูธร 5

จังหวัดลำปาง